

HADTUDOMÁNY

A MAGYAR HADTUDOMÁNYI TÁRSASÁG ÉS
AZ MTA HADTUDOMÁNYI BIZOTTSÁG FOLYÓIRATA

XXIV. évfolyam

2014/3–4.

A TARTALOMBÓL

Az Észak-atlanti Szerződés
Szervezetének 27. csúcstalálkozója

Az Iszlám Állam a globális biztonságot
fenyegető terrorszervezet

A Magyar Honvédség angolai
szerepvállalásának
máig ható tapasztalatai

Az önkéntesekből álló haderő
személyi állományának biztosítása

Szakterminológiai problémák
kezelése a honvédségben

Az iparbiztonsági képzés és
továbbképzés helyzete
Magyarországon

A Hadtudomány a Magyar Tudományos Akadémia támogatásával jelenik meg. A folyóiratot az MTMT indexeli és a REAL archíválja.

A lapszám szerzői:

Dr. Ács Tibor ny. ezredes, DSc

Bende Zsófia, az NKE KtDI doktorandusza

Dr. Besenyő János alezredes, PhD,
MH kiképzési és Doktrinális Központ,
osztályvezető

Dr. Kátai-Urbán Lajos tűzoltó alezredes,
a NKE KI egyetemi docense

Dr. habil. Kis-Benedek József ny. ezredes,
az NKE HHK egyetemi docense

Kiss Petra, az NKE HDI doktorandusza

Dr. habil. Krizbai János ny. ezredes,
az NKE HHK egyetemi docense

Dr. Muhoray Árpád ny. pv. vezérőrnagy, PhD,
a NKE KI egyetemi docense

Dr. Munk Sándor ny. ezredes, DSc,
NKE HHK egyetemi tanára

Nagy Sándor tűzoltó alezredes,
a NKE HHK Katonai Műszaki Doktori Iskola
doktorandusza

Szabóné dr. univ. Szalánczi Erika
ny. egyetemi adjunktus

Prof. dr. Szenes Zoltán ny. vezérezredes, CSc,
az NKE HHK egyetemi tanára

Dr. Tomolya János mk. ezredes, PhD,
az EUSEC katonai tanácsadója

Rövidítések jegyzéke:

NKE – Nemzeti Közszerződési Egyetem

KI – Katasztrófavédelmi Intézet

KtDI – Közigazgatás-tudományi Doktori Iskola

HDI – Hadtudományi Doktori Iskola

A Magyar Hadtudományi Társaság és az MTA Hadtudományi Bizottság lektorált folyóirata

Felelős kiadó:

Nagy László, az MHTT elnöke.

A folyóirat szerkesztőbizottsága:

Elnök:

Király László, az MHTT alelnöke.

Elnökhelyettes:

Bertalan György főszerkesztő.

A bizottság tagjai:

Horváth István,

a szerkesztőbizottság örökös tagja.

Továbbá:

Antal Erika,

Besenyő János,

Haig Zsolt,

Kádas Géza,

Kátai-Urbán Lajos,

Kladek András,

Palik Mátyás,

Siposné Kecskeméthy Klára,

Szabó Péter,

Ujházy László.

Szerkesztőbizottság és kiadó:

Budapest X.,

Hungária krt. 9-11.

Tel.: 432-9000/29-684 mellék

A mellék HM-vonalon

közvetlenül hívható.

Levélcím:

1581 Budapest, Pf. 15.

E-mail cím:

hadtudomany@freemail.hu

www.mhtt.eu/hadtudomany/index.html

Nyomtatott kiadásváltozat:

ISSN 1215-4121

Nyomdai előkészítés:

BAUSZ Stúdió

Nyomtatta:

DEMAX Művek Nyomda

Online kiadásváltozat:

ISSN 1588-0605

Webmester: Németh András

HADTUDOMÁNY

A MAGYAR HADTUDOMÁNYI TÁRSASÁG ÉS
AZ MTA HADTUDOMÁNYI BIZOTTSÁG FOLYÓIRATA

XXIV. évfolyam

3–4. szám

2014. DECEMBER

Tartalomjegyzék

BIZTONSÁGPOLITIKA

- Szenes Zoltán: Új bor a régi palackban? A walesi NATO-csúcs 3
- Kis-Benedek József: Az Iszlám Kalifátus és a globális dzsihád új tendenciái . . 22
- Tomolya János: Izrael újabb háborúja Gázában. 1. rész
A háborút megelőző politikai és katonai helyzet.
A szembenálló felek céljai 34
- Kiss Petra: A NATO hadszíntéri nukleáris fegyverei és
azok hatása az európai biztonságra 46

KATONAI MŰVELETEK

- Besenyő János: Magyar katonák tevékenysége
az angolai ENSZ-békeműveletekben 63

HUMÁNPOLITIKAI SZAKTEVÉKENYSÉGEK

- Krizbai János: A kihívások negyedszázada
az önkéntes haderő szemszögéből 78

HADITECHNIKA

- Munk Sándor: A híradó-informatikai terminológia kérdései
a Magyar Honvédségben. 1. rész
A terminológia alapjai és környezete 94

RENDVÉDELEM és KATASZTRÓFA-VÉDELEM

Bende Zsófia – Muhoray Árpád:

A környezeti migráció, mint komplex kihívás 106

Kátai-Urbán Lajos: Iparbiztonsági képzés és továbbképzés kialakulása
és fejlesztése. 1. rész

Iparbiztonsági képzési körkép külföldön és
Magyarországon 116

Nagy Sándor: A veszélyhelyzeti prognózisok és

a helyi szintű védelmi igazgatás kapcsolata 124

FÓRUM

20 éve alakult újjá az MTA Hadtudományi Bizottsága (Ács Tibor) 133

Geoinformációs tudásmenedzsment (Szabóné Szalánczi Erika) 139

ABSTRACT 143

Szenes Zoltán

Új bor a régi palackban?

A walesi NATO-csúcs

A NATO kritikus időben, kritikus csúcstalálkozót tartott Walesben. Az ukrán válság, a Krím-félsziget orosz elcsatolása, a kelet-ukrajnai polgárháború, az Iszlám Állam nevű radikális terrrorszervezet térnyerése, az erőszak, instabilitás és a biztonságihiány a szövetség keleti és déli határain irányváltásra készítette az atlanti szervezetet. A csúcson hozott döntések a NATO szomszédságában zajló kedvezőtlen biztonságpolitikai fordulatok és hatások ellensúlyozását, az orosz fenyegetés elrettentését és az iraki, szélsőségesen radikális szunnita szervezet megállítását célozták. Az Észak-atlanti Tanács Newportban tartott ülése a veszélyeztetett országok biztonságának megerősítését, a kollektív védelem feladataihoz történő visszatérést és a transzatlanti kapcsolatok megerősítését szolgálta. A NATO félfordulatot tett a hidegháborús működési rend irányába, visszafogja műveleti aktivitását, erősíti készenléti szintjét. A „készenléti NATO” építése azonban attól függ, hogy a tagországok tényleg elkötelezték-e magukat egy új, a kollektív védelem feladataival és az új biztonsági fenyegetésekkel egyaránt megbirkózó szövetség mellett, és hajlandóak lesznek-e a megnövekedett feladatokat finanszírozni.

Az Észak-atlanti Szerződés Szervezete (NATO) 2014. szeptember 4–5-én tartotta 27. csúcstalálkozóját a walesi Newportban. Magyarország 15 éves tagsága alatt ez volt a 11. alkalom, amikor részt vett a Magyar Honvédség feladatait és fejlesztését is meghatározó Észak-atlanti Tanács (NAC) állam- és kormányfői értekezletén.

A szeptemberi NAC-ülés tavaly még nem ígérkezett túlságosan izgalmasnak. Az egyetlen látványos napirendi pontnak a Nemzetközi Biztonsági Közreműködő Erő (International Security Assistance Force – ISAF) egy évtizede tartó műveletének befejezése tűnt, a többi a szokásos, a NATO „üzemszerű” működéséhez tartozó kérdéseket ígerte. Arra is volt igény, hogy a találkozáson az Egyesült Államok ázsiai kül- és biztonságpolitikai fordulata után megerősítsék a transzatlanti kapcsolatot, javítsák a szövetség két „pillére” közötti együttműködést. Ráadásul a szövetség eredeti szándéka egy *triumfáló találkozó* megszervezése volt, hiszen 2014 számos NATO-évforduló megünneplését kínálta.¹

¹ 65 évvel ezelőtt, 1949. április 4-én alakult meg a NATO. 20 éve indította útjára a szövetség a békepartnerségi együttműködést és a mediterrán dialógust (1994), 10 éve pedig az isztambuli partnerségi

2014. márciusig még csak azt lehetett várni, hogy a NATO „újraírja” Afganisztán utáni jövőjét, megtervezi a „műveleti NATO-ból” a „készenléti NATO-ba” vezető utat, tovább folytatja a 21. század új biztonsági kihívásai, kockázatai és fenyegetései elleni harcot. Az *ukrán válság* azonban teljesen megváltoztatta a walesi csúcspárbeszéd napirendjét, jelentőségét és jövőformáló szerepét.

A Krím annektálása, Kelet-Ukrajna elszakítási kísérlete a NATO-tól határozott katonai lépéseket, a kollektív védelmet megerősítő rendszabályok bevezetését igényelte. A kiszámíthatatlan, a nemzetközi szerződéseket és a nyugati értékeket negligáló orosz kül- és biztonságpolitika módosította a szövetség orientációját, előtérbe helyezte a keleti határ védelmét.

A háború Ukrajnában véglegesen hozzásegítette a NATO-t a 20 éves intenzív műveleti időszak lezárásához. Ezt fejezi ki a szövetség vezetőinek azon nyilatkozata is, amelyben köszönetet mondtak a szárazföldi, légi és tengeri műveletekben részt vett katonáknak a bátorságért és áldozatvállalásért.²

A kollektív védelem központba helyezése és a magukat fenyegetve érző tagországok megnyugtatója mellett az orosz problémát a NATO-nak úgy kell megoldania, hogy intézkedései ne provokáljanak ki egy meglegháborút Kelet-Európában. De szem előtt kell tartani azt is, hogy a lehetőségek szerint ne szakadjanak meg a kapcsolatok Oroszországgal, megmaradjanak a közös érdekek alapján történő együttműködés lehetőségei az Európán kívüli térségekben (például csapatkivonás Afganisztánból).

Bár a csúcstalálkozó előtt arra is volt szándék, hogy a NATO foglalkozzon az új biztonsági kockázatokkal és fenyegetésekkel, de végül is (egyedül talán a kibervédelmet leszámítva) erre nem maradt idő és lehetőség.

Jelen tanulmány a walesi csúcspárbeszéd értékelésére tesz kísérletet a szakirodalmi források, illetve a különböző konferenciákon szerzett tapasztalatok alapján.³

A csúcstalálkozó döntései

A kétnapos walesi csúcson a NATO különböző keretekben tanácskozott a résztvevőkkel. A legfontosabb döntések (lásd az összefoglaló táblázatot) öt különböző nyilatkozatban és állásfoglalásban jelentek meg.⁴ A tanácskozás tradicionális, átfogó deklarációján kívül

együttműködést (2004). A bővítési politika sikerességét mutatja a kelet-közép-európai országoknak a NATO-ba történt felvétele: 15 éve lett tag Csehország, Lengyelország, Magyarország (1999), tízéves tagságot tudhat magának Bulgária, Észtország, Lettország, Románia, Szlovákia és Szlovénia (2004), ötéves jubileumot ünnepel Albánia és Horvátország (2009). A szövetségi évfordulók fontosságát erősíti az is, hogy idén emlékeztünk az első nagy háború századik és a második világégés kezdetének hetvenedik évfordulójára is.

2 Armed Forces Declaration by the NATO Heads of State and Governments. *North Atlantic Treaty Organization*, http://www.nato.int/cps/en/natohq/official_texts_112745.htm (2014. szeptember 4.)

3 A szerző részt vett az NKE Stratégiai és Védelmi Kutatási Központ Wales-konferenciáján (2014. szeptember 8.), a Lett Transzatlanti Társaság NATO-csúccsal és az ukrán válsággal foglalkozó Riga 2014 c. tanácskozásán (2014. szeptember 12–14.), a Pannon Egyetem NATO konferenciáján (2014. október 10.), valamint a Magyar Atlanti Társaság Wales-konferenciáján (2014. október 16.)

4 Wales Summit Declaration on Afghanistan Issued by Heads of State and Government of Allies and their International Security Assistance Force (ISAF) troop contributing partner, 4 September 2014; Armed Forces Declaration by the NATO Heads of State and Government, 4 September 2014; Joint

külön-külön nyilatkozat született Afganisztánról, a transzatlanti kapcsolatok erősítéséről, a fegyveres erők műveletekben tanúsított áldozatos helytállásáról, valamint közös állásfoglalás jelent meg a NATO–Ukrajna Bizottság üléséről.

2014. szeptember 4-én, csütörtökön a NATO-tagországok először 27 partner-országgal, illetve az ENSZ és az EU vezető képviselőivel⁵ ún. ISAF-formátumban tanácskoztak. (Az ülés pikantériája az volt, hogy Afganisztán nem vett részt a megbeszélésen, mert a csúcs időpontjáig még nem volt az iszlám köztársaságnak megválasztott elnöke. Ezért a részvevő országok és nemzetközi szervezetek csak megerősíteni tudták szándékukat Kabul 2014 utáni támogatásáról, amennyiben ennek megteremtődnek a jogi keretei.) Végül is a nemzetközi szerződések aláírására 2014. szeptember 30-án, Ashraf Ghani, új afganisztáni elnök beiktatása utáni napon került sor Kabulban.⁶

Az esemény egyben méltó búcsúztatása volt *Anders Fogh Rasmussen* NATO-főtitkárnak, aki – 5 év és két hónap szolgálat után – ekkor töltötte utolsó munkanapját a brüsszeli NATO-központban. Délután a NATO–Ukrajna Bizottság (NUC) ülésezett, amely megtárgyalta az ukrán helyzetet, követelte az ország területi szuverenitásának helyreállítását, felszólította Oroszországot a „szabályok szerinti” politizálásra. Bár közvetlen szövetségi fegyverszállításokra nem kerül sor, a NATO 15 millió eurós értékű támogatási alapot hozott létre Kijevnek a haderő megerősítésére (sérült katonák gyógyítása, kibervédelem, logisztika, vezetés, irányítás és informatika fejlesztése). Az atlanti szervezet egyben üdvözölte a további kétoldalú megállapodásokat és segélynyújtásokat, amelyeket a tagországok kötöttek Ukrajnával.

A szeptember 5-ei, pénteki napon a NAC – a témák súlyosságára tekintettel – kétszer is ülésezett, hogy a vitatott kérdésekben (kollektív védelem megerősítése, költségvetési standardok felállítása, Iszlám Állam elleni harc, kibervédelem) közös álláspontot tudjon kialakítani. Nem tekinthető sikernek a védelmi költségvetési vita, hiszen csak abban sikerült a tagországoknak konszenzust elérni, hogy megállítják, illetve visszafordítják a védelmi kiadások csökkenő trendjét. Még a bruttó nemzeti termék (GDP) 2%-os követelményszintjét sem sikerült 10 éves távban fixen rögzíteni, a tagországok elkötelezettségéből csak arra futotta, hogy megközelítik („move forward”) ezt az elvárást.

Statement of the NATO- Ukraine Commission, 4 September 2014; Wales Summit Declaration Issued by the Heads of State and Government participating in the meeting of the North Atlantic Council in Wales, 5 September 2014; The Wales Declaration on the Transatlantic Bond, 5 September 2014. www.nato.int (2014. szeptember 7)

- 5 A partneri megbeszélésen részt vettek az ISAF művelethez hozzájáruló országok (Ausztrália, Ausztria, Azerbajdzsán, Bahrein, Bosznia- Hercegovina, El Salvador, Egyesült Arab Emírátságok, Finnország, Georgia, Írország, Jordánia, Macedónia, Malajzia, Mongólia, Montenegro, Új-Zéland, Koreai Köztársaság, Svédország, Örményország, Tonga, Ukrajna), a térségi országok (Kazahsztán, Kirgizisztán, Tadzsikisztán, Üzbegisztán, Pakisztán), valamint Japán. A tanácskozáson jelen voltak az ENSZ és az EU vezetői is.
- 6 A kétoldalú biztonsági szerződést az USA-val Hanif Atmar nemzetbiztonsági tanácsadó és James Cunningham amerikai nagykövet, a NATO erők státuszáról szóló (SOFA) megállapodást pedig Hanif Atmar, illetve Maurits R. Jochems nagykövet, a NATO polgári főképviseleje írta alá. NATO welcomes security pact with Afghanistan. NATO Watch. 30 September, 2014. <http://natowatch.org/node/1545> (2014. október 25.)

A költségvetési napirendnél eredményesebb volt a kollektív védelem megerősítésének rendszabály-csomagja, illetve az Iszlám Állam elleni koordinált fellépés terve. A NATO ezen a területen ismét kész a védelmi képességek fejlesztésére Irakban, amennyiben az iraki kormány erre felkéri. A szövetség képes koordinációs funkciót is ellátni az Iszlám Állam elleni ad hoc koalícióban (nemcsak a kinetikus műveletekben, hanem a humanitárius segélynyújtás területén is). Döntés azonban konkrét akcióról Walesben nem született.

A pénteki napon külön-külön tanácskoztak a külügyminiszterek és védelmi miniszterek is. A diplomáciai vezetők találkoztak a NATO tagságra aspiráló négy ország (Bosznia-Hercegovina, Georgia, Macedónia, Montenegró) képviselőivel, ahol megtárgyalták a tagság felé vezető út további teendőit. Mivel már a csúc előtt világossá vált, hogy tagsági meghívásra nem kerül sor (ezzel már öt év telt el bővítés nélkül), a tanácskozáson a *hogyan tovább* kérdései kerültek napirendre. Legbiztatóbb Montenegró helyzete, amely 2015 végén meghívást kaphat a csatlakozásra. A NATO-taggá válás ugyanis nem jelentkezés, hanem invitálás alapján történik, amennyiben az aspiráns ország teljesíti a bővítési követelményeket. A balkáni országokon kívül még Georgia (Grúzia) kapott megerősítést, amely egy speciális feladatterv segítségével folytatja a felkészülést a szövetségi tagságra. A külügyminiszterek még tárgyaltak a kapcsolatok fejlesztéséről a nemzetközi szervezetek vezetőivel: Catherine Ashtonnal (Európai Unió), Didier Burkhalterrel (EBESZ) és Thorbjorn Jaglanddal (Európa Tanács).

A honvédelmi miniszterek a katonai képesség-fejlesztés kérdéseit tárgyalták meg 24 partnerországgal,⁷ amelynek eredményeképpen két kezdeményezést indítanak el. Az interoperabilitást javító programon (Partnership Interoperability Initiative – PII) belül Georgia, Svédország, Jordánia, Finnország, Ausztrália kap megkülönböztetett lehetőséget a NATO-erőkkel közös együttműködési képességek kialakítására. A védelmi képesség fejlesztési kezdeményezés (Defence Capacity Building Initiative

LEGFONTOSABB DÖNTÉSEK

- a készenléti akcióterv jóváhagyása;
- a transzatlanti partnerség megerősítése;
- az új AFG-misszió megerősítése;
- a VJTF létrehozása;
- 15 millió eurós katonai segélycsomag Ukrajnának;
- védelmi kiadás-csökkenés megállítása;
- együttműködés az Iszlám Állam elleni harcban;
- a „keretnemzet” koncepció elfogadása;
- állandó expedíciós haderő felállítása;
- új partnerségi programok (interoperabilitás, védelmi képesség fejlesztése);
- Montenegro 2015 végi lehetséges tagsági meghívása;
- Georgia tagsági felkészülésének megerősítése;
- a kibervédelmi szakpolitika továbbfejlesztése;
- A 2016-os csúc Varsóban lesz.

⁷ Résztvevő országok: Ausztrália, Ausztria, Azerbajdzsán, Bahrein, Bosznia-Hercegovina, Egyesült Arab Emírátsok, Finnország, Georgia, Írország, Japán, Jordánia, Kazahsztán, Macedónia, Moldova, Mongólia, Montenegro, Marokkó, Új-Zéland, Koreai Köztársaság, Örményország, Svájc, Svédország, Szerbia és Ukrajna.

– DCBI) három országot (Georgia, Moldova, Jordánia) fog érinteni, amelyek kiemelt támogatást kapnak a szövetségtől. A csúcs azonban nem hagyott kétséget a tekintetben sem, hogy ha az illetékes államok kérik, akkor a NATO kész DCBI-támogatást adni Líbiának és Iraknak is.

A partnerség fejlesztése területén különösen szembeszökő Moldova, Jordánia és Ausztrália pozicionálása, hiszen a többi kiemelt partnerország már tradicionális szövetségese a NATO-nak. A csúcs margóján a NATO szervezeti kereteken túl még számos két- és többoldalú találkozó jött létre, ahol a tagországok vezetői kölcsönös érdeklődésre számot tartó kérdéseket vitattak meg. E területen különösen az Iszlám Állam elleni koalíció építése (Building an Anti-ISIL Coalition) volt a legjelentősebb, amelyhez végül kilenc ország csatlakozott.⁸

A legmagasabb szintű NAC-ülésen végül is 61 állam- és kormányfő, nemzetközi szervezeti vezető, 70 miniszter és vezérkari főnök vett részt. A delegátusok száma meghaladta a 4000 főt, akiknek munkájáról 1500 újságíró tudósított, biztonságukat pedig 9000 rendőr és biztonsági ember vigyázta.⁹ A házigazda britek még egy kis haditechnikai kiállítást is szerveztek a vendégek részére, ahol a legmodernebb fegyvereket (F-35, Typhoon vadászgépek; Foxhound könnyű páncélozott harcjármű stb.) mutatták be a szövetség civil és katonai vezetőinek. Azonnali üzletkötésekről azonban nem számolt be a nemzetközi média.

Készenléti akcióterv és a „lándzsahegy” dandár

A walesi csúcs az orosz fenyegetés elrettentésére egy új koncepciót fogadott el, amely a készenléti akcióterv (Readiness Action Plan – RAP) elnevezést viseli. Az új terv már közvetlenül a NATO keleti határának védelmét szolgálja, olyan intézkedéseket ölel fel, amelyek megerősítik a kollektív védelem garanciáit az Oroszországgal határos országokban. A megerősítő intézkedésekhez harci-technikai eszközök és készletek előretelepítése, határ menti bázisok létrehozása, a katonai infrastruktúra fejlesztése tartozik.¹⁰ Fontos részét képezik a közös gyakorlatok, a fenyegetettségre vonatkozó elemzések, a „frontországok” védelmének veszélyhelyzeti (contingency) tervezése, valamint a korai előrejelzési rendszerekből és más hírszerzési forrásokból származó információk megosztásának javítása.

A csúcs előkészítésének időszakában a 10 000 NATO-katona Lengyelországba telepítéséről szóló, a legtöbb politikai vitát generáló javaslat¹¹ azonban nem kapott támogatást. A szövetségi vezetés ugyanis nem akarta nyíltan megsérteni a NATO és Oroszország által 1997-ben aláírt alapító okiratot, amely a NATO-erők térségbeli

8 Egyesült Államok, Egyesült Királyság, Franciaország, Németország, Kanada, Törökország, Olaszország, Lengyelország és Dánia.

9 <http://www.barclayscorporate.com/content/dam/corppublic/corporate/Documents/research/nato-summit-report.pdf> (2014. október 25.)

10 Magyarország például 20 milliárd Ft-ot szán a pápai légi bázis kapacitás-bővítésére.

11 Ukraine Crisis: Poland Asks to Station 10,000 Troops on Its Territory. The Telegraph.co.uk, <http://www.telegraph.co.uk/news/worldnews/europe/ukraine/10737838/Ukraine-crisis-Poland-asks-Nato-to-station-10000-troops-on-its-territory.html>. (2014. szeptember 1.)

jelenlétét korlátozza.¹² Helyette viszont létrehoznak egy 4000 főből álló, magas készenlétű (2–5 nap) összhaderőnemi haderőcsoportot (Very High Readiness Joint Task Force – VJTF), amelynek feladata a váratlan és meglepetésszerű katonai fenyegetések kezelése lesz.¹³ Az állam- és kormányfők egyetértettek azzal, hogy az akcióterv végrehajtása és irányítása érdekében a lengyel Szczecinben 15 éve működő többnemzeti (lengyel, német, dán) hadtestparancsnokságot megerősítik, alkalmassá teszik a washingtoni szerződés 5. cikke szerinti kollektív védelem feladatainak helyi irányítására és koordinálására.¹⁴ Döntés született a keretnemzet-konceptió (Framework Nation Concept – FNC) elfogadásáról, amely szintén egyfajta koordinált multinacionális fejlesztésként értelmezhető.

A walesi csúcs talán legnagyobb nyilvánosságot kapott (és azonnal vitákat generáló) döntése kétségtől egy VJTF létrehozása volt. Mivel a NATO – részben a konszenzuson alapuló döntéshozatal miatt – nem tudott gyorsan reagálni az ukrán eseményekre, az NRF pedig nem rendelkezik az orosz „beszívargó hadviseléssel” szembeni megfelelő hatékonyságú ellenerővel, szükség van egy, szinte minden időpontban bevethető haderőre.

A VJTF-konceptió részletei még nem ismertek. Ma annyit tudunk, hogy a walesi politikai döntés katonai tervezése a szövetségi műveleti parancsnokságon (Allied Command Operations – ACO, Mons) folyik, az érintett komponens-parancsnokságok bevonásával.¹⁵

A nemzetközi médiában csak „lándzsahegynek” elnevezett, igen magas készenlétű katonai erő valószínűleg többfunkciós lesz; lesznek páncélos, gépesített egységei, valamint gyorsan telepíthető légi deszant, különleges és könnyűlövész elemei. Az összeállításnál kiemelt figyelmet kapnak majd a hírszerzési és felderítési elemek, az információs műveletek, illetve a logisztikai követelmények.

A britek már a csúcs előtt bejelentették, hogy vállalják a „lándzsahegy-egység” felállításának 25%-os csapaterő-igényét (1000 fő), illetve egy dandárvezetési pont megerősítést adnak a szcczini többnemzeti hadtestparancsnoksághoz. Hazánk várhatóan egy lövészs századdal fog hozzájárulni az azonnali készenlétű dandárhoz.

A VJTF az elsődleges alkalmazási készenlétet 2015 őszére, a teljes műveleti képességet 2016 első felében éri el. A későbbiekben a folyamatosan fenntartott magas készenlétű dandár részét képezi majd az NRF-nek, meghatározó komponensét képezi majd a szövetségi reagáló erőknek. A VJTF hadrendbe állásáig pedig a NATO Reagáló Erő látja el az esetleges gyorsreagáló feladatokat.

12 Founding Act on Mutual Relations, Cooperation and Security between NATO and the Russian Federation. Paris, 27 May 1997. North Atlantic Treaty Organization http://www.nato.int/cps/en/natolive/official_texts_25468.htm. 2. o. (2014. július 12.)

13 „Wales Summit Declaration. 05 Sept. 2014”. North Atlantic Treaty Organization http://www.nato.int/cps/en/natohq/official_texts_112964.htm. 8. paragrafus (2014. szeptember 7.)

14 Multinational Corps North East, <http://mncne.pl/>. (2014. július 12.)

15 Michelle Tan: New quick-reaction NATO force to stand up next year. Army Times, Oct. 23, 2014. <http://www.armytimes.com/article/20141023/NEWS08/310230050/New-quick-reaction-NATO-force-stand-up-next-year> (2014. október 24.)

A „bonsai” NRF-nek nevezhető azonnali készenléti erő létrehozása azonban a kezdetektől számos kérdést felvet: miért lesznek elkötelezettebbek a tagországok a VJTF fenntartásában, mint a – sok nehézséggel küzdő – NRF működtetésében? Még nem lehet tudni, hogy a „lándzsahegy-erő” alakulatai előre lesznek-e telepítve a lengyelországi és balti tagállamokban levő befogadó bázisokra, mint a tengerészgyalogos rotációs erő (Black Sea Rotational Force – BSRF) Romániában, a Constanca melletti légi bázison. Vagy állandó készenlétkben lesznek (ready-to-deploy status) a felajánló országokban, és onnan lesznek gyorsan átmozgatva a veszélyeztetett ország bázisaira? Átkerülnek-e a VJTF-erők a NATO európai főparancsnok (SACEUR) közvetlen irányítása alá, hasonlóan a légtérellenőrzést végző ügyleti erőkhöz? Ha nem, akkor milyen vezetési-irányítási rend biztosítja az azonnali bevetési képességet. Hogyan lesz finanszírozva a VJTF kiképzése, összetartása és gyakoroltatása; a NATO katonai költségvetése fedezi-e a kiadásokat, vagy mindent a nemzeti erőket felajánló tagországok fizetnek-e? Egy tartósan működtetett állandó erő lesz-e a VJTF, vagy – az NRF-hez hasonlóan – féléves rotációval hozzák mindig létre a nemzetek? A részletes tervezés befejezése után várhatóan az év végén vagy a jövő év elején döntenek a védelmi miniszterek a VJTF létrehozásával, alkalmazásával és működtetésével kapcsolatos kérdésekről. Akkor válik majd egyértelművé, hogy mennyire erős a NATO politikai elkötelezettsége az orosz fenyegetés ellensúlyozására.

A NATO készenlétének erősítéséhez azonban nem elegendőek csak a koncepciók, szükség van a katonai költségvetések növelésére is. A védelmi tervek felülvizsgálata, új válságtervek készítése, a közös kollektív védelmi feladatokhoz való hozzájárulás a nemzetektől további erőforrásokat igényel. A NATO-tagországok 2013-ban 928,3 milliárd dollárt költöttek védelemre,¹⁶ amelyből csak az Egyesült Államok részesedése 73 százalék volt, pedig Washington is szerényebb katonai költségvetéssel számolhat már. Az európai tagországok 309,6 milliárd dollárt (ebből az új tagok 7,4 milliárdot) fordítottak katonai célokra. Ez a NATO összkiadásai 27 százalékát jelenti, 5 százalékkal kevesebbet, mint a gazdasági és pénzügyi válság előtt. Tavaly csupán négy ország (az Egyesült Államok, Észtország, Nagy-Britannia és Görögország) védelmi kiadásai haladták meg a GDP 2 százalékát. Ugyanezen időszakban Oroszország 20 százalékkal növelte a katonai kiadásait. E pénzek hatékony felhasználását nemcsak az orosz haderőreform következetes véghezvitele, hanem a Krím elfoglalása, az ukrán szeparatisták támogatása, a jelentős (30 000 fős) határ menti haderő-csoportosítás folyamatos készenlétkben tartása is demonstrálja.

A NATO számításai szerint az európai tagországoknak együttesen 80 milliárd eurót kellene átforgatniuk a katonai büdzsékbe, hogy minden ország elérje a 2002-es prágai NATO-csúcstalálkozón már egyszer elhatározott, a GDP 2 százalékában megállapított védelmi költségvetési szintet. (A hidegháború idején ez a követelmény a GDP 3%-a volt). Ez Európában szinte megoldhatatlan feladatnak látszik, mert a tagállamok – a gazdaság stabilizációja és növekedési pályára állítása mellett – egyre szorítóbb társadalmi és szociális problémákkal szembesülnek. Az EU Biztonsági

16 The SIPRI Military Expenditure Database 2014. SIPRI.org, http://www.sipri.org/research/armaments/milex/milex_database. (2014. június 21.)

Tanulmányok Intézete szerint „... a fegyveres erők a jövőben is valószínűleg a visszavágások célpontjai lesznek az öregedő lakosságról való gondoskodás, a növekvő társadalombiztosítási és egészségügyi költségek miatt”.¹⁷ Az elemzés helytállóságát mutatja, hogy a csúcstalálkozón a tagországok csak ígéretet tettek a csökkenő védelmi költségvetési trend megfordítására.

Azonnali, kollektív költségvetés-emelési döntés nem született, csupán csak elfogadták azt az ajánlást, mely szerint 10 éves távban kell megközelíteni (a már Prágában is célul kitűzött) GDP 2 százalékát, ezen belül pedig a katonai költségvetés 20 százalékát kell fejlesztésre és beszerzésre fordítani.¹⁸ (A döntés farizeus jellegét mutatja, hogy ugyanakkor az új tagországoktól elvárják a 2%-os költségvetési belépési szintet. Ez azt jelenti, hogy például, ha Svédország be szeretne lépni a szövetségbe, akkor azonnal meg kellene duplázni a védelmi kiadásait...) Igaz, a NATO vezetése és az amerikaiak azt szerették volna, ha rövidebb távú, azonnali emeléseket ígérő döntések születtek volna a megújított transzatlanti együttműködés jegyében.¹⁹ Csupán néhány tagállam (Lengyelország, Csehország, az Egyesült Királyság, Lettország, Norvégia, Románia) jelentette be egyoldalúan, a védelmi költségvetés 2 százalékos szintre emelését. Még a házigazda brit kormány sem vállalt 2015 után 2%-nál nagyobb katonai költségvetési szintet. Németország pedig még a 2% létjogosultságát is vitatta, és csak kisebb mértékű emelést ígért. Ez a tény pedig jobb híján azt erősíti meg, hogy a NATO a jövőben is csak közös erőfeszítésekkel és új közös programokkal (okos védelem, az interoperabilitás javítása, készenléti akcióterv) tudja kompenzálni a tartós forrásszűkülést.

Ma már az észak-atlanti szervezet a legnagyobb képességfejlesztési programjait az okos védelem és a közös finanszírozás alapján szervezi. A szövetségi felszínellenőrzési rendszer (Alliance Ground Surveillance – AGS) keretében tizenöt tagállam működik együtt öt pilótánélküli repülőgép (Global Hawk) beszerzésében és jövőbeni működtetésében. 2013-ban befejeződött az első ilyen felderítő repülőgép gyártása, s megkezdődött a leendő támaszpontjuk kialakítása is a szicíliai Sigonella légibázison. A képesség 2017-től áll majd a NATO rendelkezésére.²⁰

Az Oroszországgal való konfliktus egyik forrását jelentő ballisztikus rakéták elleni védelem (Ballistic Missile Defence – BMD) terén is a multinacionális erőfeszítések vannak előtérben. Bár a NATO rakétavédelmi programjának „motorja” az Egyesült Államok, a rendszer ebben az esetben sem tudna felállni a többi tagország hozzájárulása nélkül. Törökországba (Kürecik) tavalay radart telepítettek, Romániában megindult a rakétavédelmi létesítmény építése (Deveselu), Lengyelország a

17 Antonio Missiroli, James Rogers és Andrea Gilli: Enabling the Future. European Military Capability 2013–2025: Challenges and Avenues. EU Institute for Security Studies Report, No. 16. (2013). 12. o. Elektronikus változat: http://www.iss.europa.eu/uploads/media/Report_16.pdf. (2014. október 23.)

18 Wales Summit Declaration Issued by the Heads of State and Government participating in the meeting of the North Atlantic Council in Wales, 5 September 2014. 14. paragrafus. http://www.nato.int/cps/en/natohq/official_texts_112964.htm. (2014. szeptember 7.)

19 The Wales Declaration on the Transatlantic Bond. 05 Sept. 2014. North Atlantic Treaty Organization, http://www.nato.int/cps/en/natohq/official_texts_112985.htm. 5. paragrafus. (2014. szeptember 7.)

20 Mukics Gergely: A NATO főtitkárának 2013. évi jelentése. Nemzet és Biztonság, No. 1. (2014). 18–19. o.

rakétáknak (Redzikowo), Spanyolország az amerikai Aegis hadihajóknak ajánlott fel bázist (Rota). Hollandia fregattok korszerűsítésével, Franciaország új radarok fejlesztésével, Németország Patriot-típusú rakéták felajánlásával járul hozzá a 2018-ig megvalósuló rendszerhez,²¹ amely valamennyi európai NATO-tagországnak rakétavédelmi „ernyőt” nyújt. A megbízható rakétavédelem fontosságát az izraeli Vaskupola-rendszer meggyőzően bizonyította a 2014 nyarán lezajlott gázai katonai konfliktusban. Hasonlóképpen multinacionális keretben valósult meg 2013-ban a NATO kibervédelmi reagáló képesség (NATO Computer Incident Response Capability – NCIRC) létrehozása, mely 51 NATO-létesítmény számítógépes rendszerének védelméért felelős.

A kibervédelem tavaly került be első ízben a szövetségi védelmi tervezési folyamatba, aztán nagy hangsúlyt kapott a gyakorlatok során (Cyber Coalition Exercise), a walesi csúcson pedig egy továbbfejlesztett szakpolitikát fogadott el a NATO. *A jövőben a kibertámadást a szövetség a kollektív védelem hatálya alá tartozó cselekményként fogja tekinteni, amelyről a NAC eseti alapon fog dönteni.*²²

A NATO-programok tehát a „közös erővel” „közös képességek” létrehozásán alapulnak, aminek számos előnye van. Az atlanti szervezet mindig is jó volt az intézményi együttműködés szervezésében (gondoljunk például az átfogó megközelítés elvének kidolgozására és alkalmazására), amellyel a jövőben is képes lesz az aggregált szövetségi katonai képességek megtartására és fejlesztésére.

Az új kezdeményezések²³ a szervezetben elindítanak egyfajta pezsgést, szellemi és gyakorlati innovációt, és ez a fajta *état d'esprit* megtermékenyíti a NATO-n kívüli két- és többoldalú együttműködések is. A skandináv NORDEFCO védelmi kooperáció (2009), a brit–francia védelmi együttműködés (2010), a Benelux államok katonai összefogása (2012) vagy a Visegrádi Együttműködés keretében koordinált védelempolitika szellemi, politikai és gyakorlati támogatást kap a NATO-tól a fejlesztés, a modernizáció és az integráció továbbviteléhez. Ebbe a kategóriába sorolhatjuk a „keretnemzet” megoldásokat is, amelyek részeként három csoport létrehozását jelentették be Walesben.²⁴ Tíz tagállam, Németország vezetésével, elsősorban a képességfejlesztésre (tűzerő, tömegpusztító fegyverek elleni védelem, logisztika, vezetési pontok létrehozása) fog fókuszálni. Az Egyesült Királyság által facilitált szövetségi csoport (hét tagország) 2016-tól az expedíciós erőknél a teljes műveleti spektrumban történő összefogását és fejlesztését tűzte ki célul. Az Olaszország vezette regionális tagországok (öt szövetséges nemzet) szerveződése pedig a stabilizációs és újjáépítési képességeket (szárazföldi erők, vezetés-irányítás, támogató elemek) helyezik előtérbe. Magyarország a tervek szerint a német és az olasz vezetésű kooperációhoz fog csatlakozni.

21 Lásd a NATO hivatalos honlapját: North Atlantic Treaty Organization, http://www.nato.int/cps/en/natolive/topics_49635.htm. (2014. július 21.)

22 „Wales Summit Declaration...”. 72. paragrafus.

23 Például az okos védelem (Smart Defence – SD), az összekapcsolt erők kezdeményezés (Connected Forces Initiative – CFI), illetve most a készenléti akcióterv (RAP).

24 Uo. 67. paragrafus.

A keretnemzet-koncepció felgyorsíthatja az állandó multinacionális szárazföldi haderő-formációk elterjedését, amelyek összevonásával hosszú távon – a haditengerészeti erőkhöz hasonlóan – megvalósulhat egy közös szárazföldi NATO-komponens felállítása.

Végül az új NATO-gondolkodás erősítheti a partnerséget is, mert a Partnership for Peace (PfP) legfelkészültebb tagországai (Svédország, Finnország, Ausztria, Svájc, 2014-ben Ukrajna, majd 2015-től Grúzia és Montenegró) részt vehetnek a NATO Reagáló Erőkhöz (NATO Reaction Force – NRF), képviselőket delegálhatnak a NATO-parancsnokságokra. Mindezen megoldások jelentősen tudják javítani az interoperabilitást, a legjobb tapasztalatok megosztását.

Új művelet Afganisztánban

Az ISAF-művelet terv szerinti befejezése azért fontos, mert az afganisztáni katonai sikerek és kudarcok a NATO-hoz kötődnek, ellentétben például Irakkal, amelyre egyértelműen úgy tekintett a világ, mint egy amerikai vállalkozásra. Bár 2014 végéig a szövetség kivonja erőit Afganisztánból (szeptemberben már csak 41 000 NATO-katona állomásozott az ázsiai országban), azonban a walesi csúcs döntésének megfelelően tovább támogatja az iszlám köztársaságot.

A biztonsági szerződések megkötése lehetővé tette, hogy a *Eltökélt támogatás* nevű művelet (Operation Resolute Support – ORS) az eredeti tervek szerint, 2015. január 1-jén megkezdődjék. Az új kiképzési, támogatási és tanácsadási misszió várhatóan 2016 végéig tart. A tizenkétezres NATO-erőből 8000 főt az amerikaiak adnak, a többit a tagállamok és a partnerországok biztosítják. A Magyar Honvédség mintegy 100 fővel (műveleti tanácsadó, különleges műveleti, logisztikai kiképzési stb.) fog részt venni az új afganisztáni misszióban. Hazánk 2015–2017 között évi 500 000 dollár támogatással is segíti az afgán biztonsági erők felkészítését.

Azonban nemcsak az afganisztáni „takarodó”, hanem már a líbiai beavatkozás is megmutatta, hogy a szövetségesek eltérően gondolkoznak a katonai erőnek válságokban történő alkalmazásáról. A szíriai beavatkozástól való elzárkózás pedig egyértelművé tette a nagyobb műveletektől való visszalépést, hiszen nem volt olyan meghatározó érdek (sem pedig az ENSZ Biztonsági Tanácsának vonatkozó határozata), hogy NATO-katonák jelenjenek meg (boots on the ground) a három éve súlyos polgárháború sújtotta közel-keleti országban.

Nem sikerült a NATO-csúcson hivatalosan megállapodni a radikális Iszlám Állam elleni fellépésről sem: az USA – mint korábban ezt tárgyaltuk – csak informálisan tudott egy koalíciós magot összegyűjteni a szélsőséges szunnita terrorszervezet ellen. Így a jövő évtől kezdve a NATO csak kisebb műveleteket folytat: az átmenetinek szánt afganisztáni támogató műveleten kívül Koszovóban biztosítja az államépítés katonai feladatait (4500 fős szárazföldi erővel), a Földközi-tengeren terrorizmus elleni ellenőrző feladatokat hajt végre (3–5 hajóval), illetve a kalózok ellen küzd az Ádeni-öbölben (4–5 hajó). Továbbra is biztosítja Törökország déli határainak légvédelmi támogatását, amelyről 2012-ben döntött.

Ez persze nem jelenti azt, hogy nem lennének feladatai a NATO-nak, ha a későbbiekben is megmaradna a műveletek iránti „étvágya”. A polgárháború Szíriában már

190 000 ember életét követelte, a sebesültek száma több százezer; a 2,3 millió szíriai menekült humanitárius válsággal fenyeget Törökországban, Libanonban, Jordániában és Irakban. Szükség lenne egy olyan katonai erőre, amely megfelelő ENSZ-mandátum birtokában megakadályozná a további vérontást, valamiféle megoldást érne el a káoszba fulladt Szíriában.

Az USA azt is szeretné, ha a NATO aktív szerepet játszana az Iszlám Állam (korábban Iraki és Levantei Iszlám Állam, ISIS) elleni közös harcban. Nem kisebb szakértő, mint a NATO volt műveleti főparancsnoka, a jelenleg dékáni tisztséget viselő *James Stavridis* admirális javasolta a NATO különleges műveleti erők bevetését a nemzetközi fellépés részeként.²⁵ Az Egyesült Államok közvetlenül, szárazföldi csapatokkal nem akar beavatkozni, de légi csapásokkal támogatja a kurd és iraki katonai erőket. Egyúttal azon fáradozik, hogy multilaterális együttműködés keretében egy nemzetközi katonai koalíciót hozzon létre, amelyben a leghűségesebb NATO-szövetségesek mellett a baráti arab országok vennének részt.²⁶

De vannak további ötletek is a NATO műveleti alkalmazására. Egy esetleges palesztin állam megalakulása esetén Mahmúd Abbász palesztin elnök szívesen látná a NATO szerepvállalását a palesztin–izraeli határ ellenőrzésében.²⁷ Mások – a szómáliai kalózok elleni harc sikerén felbuzdulva – a szövetség hadihajóinak a bevetését javasolják a Guineai-öbölben.²⁸

A walesi döntések azonban megerősítették az előzetes várakozásokat: a NATO az afganisztáni misszió kivül nem akar újabb műveletekbe keveredni. Pedig a műveletek látványosan szolgálták a szövetséget, a növekvő vállalásokban manifesztálódott a NATO új, hidegháború utáni átalakulása. Azt sem lehet mondani, hogy a konfliktusos országokban és térségekben rosszabb lenne a helyzet, mint a beavatkozások előtt. A szervezet teljesítménye folyamatosan javult, rugalmasabbá, adaptívabbá és erőteljesebbé vált. Bár valamennyi fontos műveletnek (Bosznia-Hercegovina, Koszovó, Afganisztán, Líbia) voltak vezetési, irányítási és végrehajtási problémái, ezeket a NATO javuló hatékonysággal tudta kijavítani, a fájdalmas tanulságokat a jövőt tekintve megszívlelni.

25 James Stavridis: „Wake up and Smell the Turkish Coffee” *Foreign Policy*, http://www.foreignpolicy.com/articles/2014/06/26/wake_up_and_smell_the_turkish_coffee_nato_isis_syria_iraq (2014. június 26.)

26 2014. szeptemberben Washington már biztató tárgyalásokat folytatott tíz arab országgal (Egyiptom, Irak, Jordánia, Libanon, valamint a hat öböl menti állam), amelyek szárazföldi erőt is ígértek. Obama elnök megbízta John Allen tábornokot a katonai koalíció megszervezésével. (I. Kerry: Szárazföldi csapatok indulhatnak az Iszlám Állam ellen. *Mandiner*, http://mandiner.hu/cikk/20140914_kerry_szarazfoldi_csatatok_indulhatnak_az_iszlam_allam_ellen. (2014. szeptember 14.)

27 Abbász: Átadjuk Palesztina felügyeletét a NATO-nak. *Magyar Hírlap Online*, 2014. február 3. <http://archivum.magyarhirnap.hu/abbasz-atadjuk-palesztina-felugyeletet-a-nato-nak>. (2014. július 21.)

28 Alexander Holmgren: Pirates on the Other Side: Maritime Piracy in the Gulf of Guinea. Consultancy Africa Intelligence, 2013. október 23. http://www.consultancyafrica.com/index.php?option=com_content&view=article&id=1358:pirates-on-the-other-side-maritime-piracy-in-the-gulf-of-guinea&catid=60:conflict-terrorism-discussion-papers&Itemid=265 (2014. október 26.)

A kollektív védelem és a biztonságérzet

A NATO képességfejlesztési törekvései új értelmezést kaptak az ukrán válság kapcsán, amely már nemcsak a hosszú távú haderőfejlesztés fontosságát, hanem az azonnal bevethető erők nélkülözhetetlenségét is aláhúzza. Világossá vált, hogy valós katonai képességek nélkül nem lehet új biztosítékokat, megújult biztonságérzetet (reassurance) adni az aggódó NATO-tagországoknak. A NATO készenléti koncepciója fokozatosan egészül ki a katonai rendszabályok azonnali bevezetésének lehetőségével, hiszen egy felkészült NATO-nak a háborús küszöb alatti fenyegetésre is választ kell tudnia adni. A NATO-t, illetve az egész nyugati világot meglepte a Krím orosz intervenciója (2014. március 18.), de nem volt felkészülve a kelet-ukrajnai polgárháború kitörésére sem.

A 2014. március elején tartott üléseken²⁹ a szövetség nem találta meg az orosz erők (specnaz-alakulatok, ejtőernyősök, tengerészgyalogosok) beszivárgó taktikájával szembeni ellenszert, nem tudta megakadályozni a kelet-ukrajnai szakadár erők orosz támogatását, képtelen volt kidolgozni a válság kezelésének gyors, adekvát megoldásait. Az egyetlen látványos döntés a NATO–Oroszország Tanács (NRC) – politikai kapcsolatok megszakítása nélküli – gyakorlati munkájának felfüggesztése volt 2014. április 7-én, azon a napon, amikor megkezdődött a kormányépületek elfoglalása a kelet-ukrajnai városokban: Donyeckben, Luganszkban és Harkivban.

Az orosz hibrid háború elleni fellépés walesi stratégiája csak fokozatosan alakult ki, amihez meg kellett várni valamennyi döntéshozó szervnek (NATO Katonai Bizottság, védelmi és külügyminiszteri értekezletek) csúcstól előkészítő ülését. Az irányváltás, a kollektív védelmet megerősítő programok és intézkedések május-júniusban fogalmazódtak meg, még ha a részletekről folyó egyeztetések egészen szeptemberig is tartottak.³⁰ Az ukrán válság, a véres polgárháború hullámmzó eseményei ismét előtérbe helyezték a kollektív védelem fontosságát, a veszélyeztetett országok (különösen Lengyelország és a balti államok,) „hangosan” reklamáltak a katonai intézkedések késlekedése miatt. Donald Tusk miniszterelnök azt követelte, hogy *„Lengyelország védelmét ne szerződésben rögzített szavakkal, hanem katonailag biztosítsák”*.³¹ Lengyel szakértők egyenesen

29 A NATO–Ukrajna Bizottság 2014. március 2-án, a NAC – a 4. cikk alapján, lengyel kezdeményezésre – március 4-én, a NATO–Oroszország Tanács március 5-én tartott ülést Brüsszelben, a NATO-központban. Az Észak-atlanti Szerződés 4. cikkelye kimondja: „A Felek tanácskozni fognak egymással valahányszor bármelyikük véleménye szerint a Felek egyikének területi épségét, politikai függetlenségét vagy biztonságát veszély fenyegeti.” Demeter György (szerk.): A változó NATO. Dokumentumok, 1989–1994. Budapest: HM Stratégiai és Védelmi Kutatóintézet, 1994. 45. o.

30 A NAC nagyköveti szinten folyamatosan ülésezett, de a csúcsra előkészített anyagoknak egy „egyetértési, jóváhagyási” procedúrán kellett átmenniük. A vezérkari főnökökből álló Katonai Bizottság (MC) május 21–22-én, a védelmi miniszterek június 4–5-én, a külügyminiszterek június 24–25-én tárgyalták meg és fogadták el az előkészített napirendi anyagokat, koncepciókat, programokat, döntési javaslatokat. Az előkészítési folyamat azonban egész nyáron zajlott, a média a felsőszintű politikai tárgyalásokról, egyeztetésekről, esetenként a részletekről is folyamatosan tudósított. Döntéseket azonban a NAC állam- és kormányfői hoztak a walesi csúcson.

31 Neil Buckley, James Fontanella és Jan Cienksi: Poland Calls for NATO Troop Deployment. Financial Times, 2014. április 1. <http://www.ft.com/intl/cms/s/0/3867c08a-b999-11e3-b74f-00144feabdc0.html#axzz3BFRhONpX>, (2014. július 19.)

„másodosztályú” NATO-tagság, „szappanbuborék-NATO” kialakulását vetítették előre arra az esetre, ha a „frontországok” (Lengyelország, balti államok) területén a szövetség nem telepítene közvetlen védelmet nyújtó szárazföldi NATO-erőket.³² Bár a lengyelek elfogadták a döntést, a volt lengyel miniszterelnök a csúcs után nem mulasztotta el hangsúlyozni: a NATO-nak még sokat kell tennie azért, hogy a kollektív védelem életbe léptetett rendszabályai „minőségi változást” hozzanak.³³

A walesi döntések ellenére a politikai viták ma is megosztják a szövetséget a keleti „frontországok” katonai megerősítésének (főleg a csapatok telepítésének) szükségességéről. A NATO-tagországok eltérően ítélik meg az orosz fenyegetést: másként gondolkodnak a keleti határ mentén elhelyezkedő államok (bár ez a csoport sem egységes, hiszen Szlovákia és Magyarország véleménye különbözik a többiekétől), vannak szolidáris országok, és léteznek semleges álláspontot elfoglaló nemzetek is. Németország például 2008-tól óvatos politikát folytat Moszkvával szemben. Franciaország az utolsó pillanatban függesztette fel a nagy bevételt jelentő fegyverszállítást (az első két Mistral helikopterhordozó hajó 1,2 milliárd dolláros üzletet képvisel) Oroszországgal. Párizs arra az amerikai javaslatra, hogy a francia veszteségek elkerülése érdekében a NATO vegye meg a hajókat, és azokkal erősítse meg az állandó haditengerészeti flottáját, nem is reagált.

A walesi csúcs határozatai tehát azt a kompromisszumot tükrözik, amit a tagországok el tudtak érni az elmúlt hónapokban. Bár a 2008-as ötnapos grúz–orosz háború után is komoly következtetéseket vont le a NATO, ez nem volt elegendő az ukrán válság megelőzéséhez. Az akkori konfliktusban a szervezet teljesen megszakította az együttműködést (a politikait is) Oroszországgal, és csak másfél éves intermezzo után, az obamai „reset-politika” részeként tért vissza az NRC-tárgyalóasztalhoz 2009 decemberében. Habár akkor a keleti szövetségesek katonai védelmének megerősítésére nem került sor, de visszaállították a 2004-ben megszüntetett veszélyhelyzeti (contingency) tervezést orosz irányban. Az új stratégiai koncepcióban (Lisszabon, 2010. november 19–20.), megerősítették a kollektív védelmet kifejező 5. cikk érvényességét. Az elrettentést jobban szolgáló terveket fogadtak el a nukleáris és a hagyományos katonai erők elhelyezkedéséről a chicagói csúcstalálkozón (Chicago, 2012. május 20–21.).

Az új típusú orosz hadviselés, a háborús küszöb alatti „trükkös” támadások (beszívargó erők, zsoldosok alkalmazása stb.) nagy kihívások elé állítják a NATO-t. Bár Philip Breedlove tábornok, európai főparancsnok augusztusban már nyilatkozott arról, hogy a tagországok területére felségjelzés nélkül behatoló erők (sajtónevükön: „little green men”) tevékenysége ugyanúgy a szövetség 5. cikkének hatálya alá

32 Slawomir Sierakowski: NATO's Second-Class Members. The New York Times, http://www.nytimes.com/2014/08/23/opinion/slawomir-sierakowski-natos-second-class-members.html?partner=rss&emc=rss&_r=1 (2014. augusztus 28.)

33 Ian Davis, Nigel Chamberlain: An Evaluation of the Wales Summit: NATO builds coalitions for conflict on multiple fronts. NATO Watch Briefing Paper, No. 54. 10 September 2014. http://www.natowatch.org/sites/default/files/briefing_paper_no.54_-_the_wales_summit_final.pdf (2014. október 22.)

tartozik, mint a hagyományos támadás,³⁴ nehéz megítélni, hogy a beszivárgás mikor éri el a NATO-erők bevetéséhez szükséges küszöbértéket.

Hasonló a helyzet a kiberfenyegetésekkel is. Hiába döntött a NATO most arról, hogy egy ország ellen indított kibertámadást (ilyen eset 2007-ben történt Észtország ellen, 2008-ban Georgia [Grúzia] ellen) az 5. cikk hatálya alá tartozónak tekint, kétséges, hogy pontosan meg lehet-e állapítani, hogy ki és honnan támadott. Egy téves reakció pedig beláthatatlan politikai, diplomáciai és katonai következményekkel járhat. Nem beszélve arról, hogy az 5. cikk³⁵ aktivizálásához teljes konszenzusra van szükség, vagyis valamennyi országnak egyformán kell megítélnie a helyzetet. Talán nem véletlen, hogy a NATO 65 éves, viharos történetében erre csak egyszer, a 9/11 után került sor. Mindenesetre dicséretes, hogy a walesi csúcson legalább meg akarták teremteni az ilyen helyzetekre vonatkozó döntési feltételeket.

A NATO elrettentő erejét, biztonságát fokozó intézkedésekhez azonnali készenlétű erők kellenek, mert máskülönben a szövetség nem tudja időben megtenni a szükséges intézkedéseket. A készenlét (readiness) és az új biztonságot (reassurance) nyújtó lehetőségek tehát szoros kapcsolatban vannak egymással. Nem véletlen, hogy a 2014 márciusától meghozott intézkedések végrehajtásának többségét az Egyesült Államok vállalta magára, hiszen a NATO-nak csak minimális azonnali készenlétű ereje van: az AWACS-gépeket március 10-én irányította légi ellenőrzésre a lengyel és román légtérbe, az állandó tengeri haderő pedig március 12-én kapott feladatot a Fekete-tenger és a Földközi-tenger keleti vizei biztonságának megerősítésére. Az azonnali intézkedések többségét azonban az USA-nak kellett teljesíteni, amit szövetségi és bilaterális szinten oldott meg.³⁶ Az európai tagországok csak kisebb hozzájárulásokat tettek a NATO-nak a veszélyeztetett térségekben való megjelenéséhez (vadászgépek, hadihajók küldése; gyakorlatokon való részvétel). Az amerikaiak 600 tengerészgyalogost, továbbá repülőgépeket (6 darab F-15-ös vadászgépet a balti, 18 F-16-ost a lengyel légtérbe) és hadihajókat küldtek két héten belül a balti- és a fekete-tengeri jelenlét fokozására.

34 Will Stewart – Simon Tomlinson: They Burned Alive: Ukraine Accuses Rebels of Firing Rockets of Refugee Convoy as NATO Chief Warns of a Military Response if Putin Smuggles Troops into a Member Nation. Mail Online, <http://www.dailymail.co.uk/news/article-2727685/NATO-respond-militarily-Russia-sends-troops-member-country.html>. (2014. augusztus 18.)

35 Az Észak-atlanti Szerződés 5. cikke kimondja: „A felek megegyeznek abban, hogy egyikük vagy többjük ellen, Európában vagy Észak-Amerikában intézett fegyveres támadást valamennyiük ellen irányuló támadásnak tekintenek; és ennél fogva megegyeznek abban, hogy ha ilyen támadás bekövetkezik, mindegyikük az Egyesült Nemzetek Alapokmányának 51. cikke által jogos egyéni és kollektív védelem jogát gyakorolva, támogatni fogja az ekként megtámadott Felet vagy Feleket azzal, hogy egyénileg és a többi Féllel egyetértésben, azonnal megteszi azokat az intézkedéseket – ideértve a fegyveres erő alkalmazását is –, amelyeket a békének és biztonságnak az észak-atlanti térségben való helyreállítása és fenntartása érdekében szükségesnek tart. Minden ilyen fegyveres támadást és az ennek következtében fogantatosított minden intézkedést azonnal a Biztonsági Tanács tudomására kell hozni. Ezek az intézkedések véget érnek, ha a Biztonsági Tanács meghozta a nemzetközi béke és biztonság helyreállítására és fenntartására szükséges rendszabályokat.” Lásd: Demeter (szerk.): A változó NATO. 45–46. o.

36 Lásd a Fehér Ház hivatalos honlapját: Fact Sheet: European Reassurance Initiative and Other U.S. Efforts in Support of NATO Allies and Partners. The White House, <http://www.whitehouse.gov/the-press-office/2014/06/03/fact-sheet-european-reassurance-initiative-and-other-us-efforts-support-> (2014. június 3.)

Washington elfogadott egy, az európai részvételt megerősítő kezdeményezést (European Reassurance Initiative – ERI), amelynek keretében egymilliárd dollárt szánnak az NRF és VJTF megerősítésére (egy dandárharccsoport), állandó kiképzési jelenlétre (évente két zászlóalj), főleg a kelet-európai országok területén, továbbá a fekete-tengeri rotációs erők (Black Sea Rotational Force – BSRF) működtetésére, illetve Ukrajna, Grúzia és Moldova katonai felkészültségének javítására.

A transzatlanti partnerség megerősítése

A transzatlanti kapcsolatok megújítása (renewal) a NATO-csúcs eredeti céljai közé tartozott,³⁷ de mint ahogyan azt a kollektív védelem megerősítésénél láttuk, az ukrán válság még inkább hangsúlyozta az USA és az európai NATO-országok közötti együttműködés fontosságát és egymásra utaltságát. A témakör napirendre tűzését eredendően az amerikai kül- és biztonságpolitikai prioritás megváltozása, az ázsiai-csendes-óceáni „pivot” (legújabbban: „rebalancing”) igényelte, mert az európaiak úgy érezték, hogy Washington kevesebb figyelmet fordít Európára, mint kellene.

Kétségtelen, hogy az amerikaiak 2012 óta kivontak két dandárt Európából, megszüntettek egy hadtestparancsnokságot, csökkentették a repülőgépek számát. Egyedül a haditengerészeti jelenlétük növekedett, hiszen a ballisztikusrakéta-védelem keretében négy Aegis-típusú rombolót csoportosítanak át a Földközi-tengerre; az első már 2014. áprilisban megérkezett (USS Donald Cook romboló) a spanyol haditengerészeti bázisra. Jelenleg 67 000 amerikai katona állomásozik Európában, ebből 57 000 az európai, 10 000 pedig az afrikai parancsnokság alárendeltségébe tartozik. Az USA NATO-beli szerepe azonban nem azonos az Európában tartott katonáinak a számával; kezdeményezései, javaslatai befolyásolják a NATO tevékenységének valamennyi területét: a műveleteket, partnerséget, bővítést, válságkezelést, sőt, a 21. század új biztonsági fenyegetései elleni harcot is.

Ugyanakkor a szövetségnek is fontos tisztáznia, hogy az amerikai irányváltás milyen következményekkel járhat a szervezetre.³⁸ Az ukrán válság ezt a kérdést azonban háttérbe szorította, bár a walesi csúcson elfogadtak egy, a transzatlanti partnerséget megerősítő rövid deklarációt.³⁹ Az utóbbi hónapokban ugyanis világossá vált, hogy a NATO-nak a közeljövőben a kiszámíthatatlan orosz kül- és biztonságpolitika miatt Európára kell koncentrálnia, idejét és erejét a kollektív védelem erősítésére kell fordítania. Továbbra is megmaradnak azonban a hagyományos transzatlantizmus élő kérdései (ti. a műveletek és a NATO-bővítés folytatása, a közös tehermegosztás, a partneri kapcsolatok fejlesztése), amelyekben szintén meghatározó az amerikai vélemény. E kérdések többségében (orosz kapcsolatok, Afganisztán, partnerség) egyetértés van a szövetségesek között, de a tehermegosztás problémáját tekintve – a hosszú időtáv miatt – a csúcs után is megmaradtak a kérdőjelek.

37 Don Thieme: NATO Renewed. The RUSI Journal, No. 3. (2014). 40–45. o.

38 Karl-Heinz Kamp: NATO's 2014 Summit Agenda. NDC Research Paper, N.97 (Sept. 2013) <http://www.ndc.nato.int/research/series.php?icode=1> (2014. október 25.)

39 The Wales Declaration on the Transatlantic Bond, 5 September 2014. www.nato.int (2014. szeptember 7.)

Walesben egyetértés volt a tekintetben, hogy fenn kell tartani a „kooperatív és konstruktív kapcsolatokat” Oroszországgal,⁴⁰ azonban jelenleg ennek a feltételei nincsenek meg. Nem lehet továbbra is „stratégiai partnerségről” beszélni, amikor Moszkva semmibe veszi Ukrajna függetlenségét (bár azt maga is garantálta 1994-ben, a budapesti nyilatkozatban), a nemzetközi jogszabályokat, s szabálytalan háborút vív Kijevvel.

A korábbi konfliktusos területek (ballisztikusrakéta-védelem, a hagyományos erők csökkentéséről szóló tárgyalások [CFI] felújítása vagy a szovjet időkét idéző nagy „Zapad” [Nyugat] fedőnevű gyakorlatok rendezése) megtárgyalása hátrébb szorult a NATO prioritási listáján. Igaz, az utóbbi időben az amerikai oldalon is felerősödtek a kritikák,⁴¹ melyek szerint az ukrán válságot a nyugati közösség (NATO, EU) idézte elő, hiszen semmibe vette az Ukrajna euroatlanti integrációja elleni határozott orosz tiltakozásokat. Ahhoz azonban valószínűleg több idő, illetve az ukrán válság megnyugtató befejezése kell, hogy újra megkezdődhessen a NATO–orosz kapcsolatok újjáépítése, illetve egy nyugati orientációjú ukrainai fejlődés kibontakozása.

Teljes nézetazonosságot mutattak az amerikai és az európai tagországok Afganisztánnal kapcsolatban.⁴² Eszerint a szövetség tovább folytatja az afgán biztonsági erők mentorálását, kiképzését és támogatását. A szövetség kinyilvánította azt is, hogy pénzügyileg is segíti az afgán nemzeti biztonsági erők egy évtizedre tervezett átalakítását, amihez a tagországok 2017-ig szóló pénzügyi felajánlásokat tettek. A NATO készen áll arra is, hogy a Lisszabonban aláírt megerősített együttműködés részeként tovább folytassa a partnerséget a közép-ázsiai országgal. Az ismét káoszba fordult Irak, az előretörő terrorista szervezet, az Iszlám Állam példája azonban kérdőjeleket vet fel az atlanti szövetség rövid távú afganisztáni elkötelezettségét tekintve. Barack Obama elnök két év után szeretné kivonni az amerikai erőket a Hindukus országából, hogy második elnöki ciklusának végére teljesüljön politikai ígérete: a két háború befejezése. Miután azonban USA az iraki „modell” segítségével próbálta pacifikálni és újjáépíteni a közép-ázsiai országot – amely most Irakban sem működik –, kétségek merülnek fel az amerikai erőknek az Afganisztánból tervezett végleges kivonási időpontja helyességét illetően.

A csúcstalálkozón konszenzus alakult ki a partnerség kérdéseiben. Korábban több ország szorgalmazta a bővítést, hivatkozással Hillary Clintonnak a chicagói ülés után elhíresült nyilatkozatára, amely szerint még egy csúcs nem múlhat el bővítési meghívás nélkül. Az ukrán válság után azonban a bővítés ügye lekerült a napirendről, viszont a határozatok a meglévő partnerségi kapcsolatok továbbfejlesztéséről

40 „Wales Summit Declaration...”. 16–23. paragrafus.

41 Nathan Gardels: Russia Has Already Invaded Ukraine: Strobe Talbott. Huffpost World Post, http://www.huffingtonpost.com/nathan-gardels/strobe-talbott-russia-ukraine_b_5688516.html, 2014. augusztus 8.; John J. Mearsheimer: Why the Ukraine Crisis Is the West's Fault? Foreign Affairs, <http://www.foreignaffairs.com/articles/141769/john-j-mearsheimer/why-the-ukraine-crisis-is-the-west-fault>. (2014. augusztus 23.)

42 Wales Summit Declaration on Afghanistan. North Atlantic Treaty Organization, http://www.nato.int/cps/en/natohq/news_112517.htm (2014. szeptember 4.)

szólnak. Ukrajnát a NATO minden eszközzel támogatja a megkülönböztetett partnerség keretében,⁴³ új programokat (vezetés, logisztika, szabványosítás, kibervédelem, stratégiai kommunikáció, humán menedzsment, egészségügyi rehabilitáció) indít, de fegyvert nem szállít Kijevnek. Ezen kívül egyes tagországok kétoldalú alapon is támogatják az orosz agresszió ellen küzdő országot.⁴⁴ Georgiával folytatódik az együttműködés, de a kaukázusi ország – az ukrán esetből tanulva – nem kapott meghívót a tagsági akciótervhez (MAP) való csatlakozásra. Macedónia (FYROM) „bennragadt” a görögökkel vívott névvitában, Bosznia-Hercegovina politikailag gyengén teljesít. Egyedül Montenegró esetében látta úgy a szövetség, hogy 2015 végén előreléphet a tagsági úton.

A globális partnerség programjának folytatását nemcsak az ISAF-formátumban való tanácskozással demonstrálta a NATO, hanem új partnerségi programokba is fogott. Nem történt előrelépés viszont a felemelkedő ázsiai nagyhatalmakkal (Kína, India) való kapcsolatépítésben, pedig ez már 2010 óta partnerségi prioritás az atlanti szervezet számára.

A transzatlanti kapcsolatok igazi, mély problémáira (stratégiai munkamegosztás, egyenlő teherviselés, az amerikaiak számára fontos napirendekre való szövetségi „rámozdulás”) azonban a csúcs sem találta meg az igazi válaszokat. A találkozáson e témában kiadott rövid (kilencpontos) nyilatkozat rögzítette a transzatlanti kapcsolatok erősítésének legfontosabb elveit és a csúcson elért eredményeit (az ukrán válság kezelése, a védelmi költségvetés tízéves távon belüli emelése, a kollektív védelem megerősítése). Az európai országok meglelégedéssel nyugtázták, hogy az Egyesült Államok gyorsan és hatásosan lépett az ukrán válság kezdetén, nagy szerepe volt abban, hogy bár a „napok, hetek teltek” (Donald Tusk), végül is megszülettek a magukat veszélyeztetve érző országokat megnyugtató intézkedések, rendszabályok.

Az USA-nak sikerült elérnie, hogy a krízis során megmaradt a szövetségbe vetett bizalom, s talán a kohézió is erősödött. Erre a NATO-nak is nagy szüksége van. A transzatlanti világ mindkét oldalán elhangzanak ugyanis olyan vélemények, amelyek relativizálni akarják a szövetséget, úgy akarnak tekinteni a Washington és a nyugat-európai szövetségesek közötti biztonságpolitikai kapcsolatokra, mint egy átfogó USA–EU stratégiai viszonyra, amely jóval tágabb és fontosabb, mint csak a kemény erőt (katonai eszközöket) felvonultatni képes NATO. Az ukrán válság kapcsán is látható, hogy a Brüsszel és Washington közötti egyeztetések nemcsak taktikai célokat szolgálnak (milyen gazdasági szankciókat vessenek be Oroszország ellen), hanem hosszú távú stratégiai partnerség (transzatlanti kereskedelmi és beruházási szerződés [TTIP], gázunió terve stb.) építését is jelentik. A Krím bekebelezése, Kelet-Ukrajna meghódítási kísérlete azonban megkívánja a katonai elrettentést is, hiszen csak katonai erővel lehet megálljt parancsolni a múlt századi annexiós módszereket alkalmazó Moszkvának.

43 Joint Statement of the NATO–Ukraine Commission. North Atlantic Treaty Organization, http://www.nato.int/cps/en/natohq/news_112695.htm. (2014. szeptember 4.)

44 Magyarország 100 000 ezer dollárt ajánlott fel az ukrán hadsereg kibervédelmének fejlesztésére, 10 sebesült ukrán katonának honvédkórházi ellátást nyújt, segíti az ukrán aknaszedő katonák kiképzését, továbbá összekötő tisztet küld a kijevi NATO összekötő irodába.

Az orosz fenyegetések elleni elrettentő képesség létrehozása visszavezet a múltba, hiszen a biztonságot megerősítő akcióterv eszköztára erősen hasonlít a hidegháborúban követett eljárásrendhez. Bizonyosnak látszik, hogy a NATO hitelességét biztosító új elrettentési képesség kiépítése többletforrásokat igényel, hiszen a jelentős nagyságú, azonnal bevethető, modern haderő-csoportosítások állandó készenlétben tartása komoly – politikailag kevésbé látható – költségvetési ráfordításokat igényel.

A NATO hitelessége a jövőben nem a műveletekben alkalmazható expedíciós képességekben, hanem az országok szuverenitását védő erők felkészültségében, szükség szerinti gyors bevetésében lesz mérhető. Ne áltassuk magunkat: ez többre fog kerülni, mint ahogy sokba került a hidegháború időszakában is. A szövetség alapvető képességeinek fenntartása érdekében törekedhetünk a védelmi kiadások stratégiai hasznosabb, koordináltabb felhasználására – mint ahogyan Chuck Hagel amerikai védelmi miniszter javasolta ezt a 2014-es müncheni biztonságpolitikai konferencián⁴⁵ –, de a tagországoknak az új helyzetben megnövekszik a nemzeti felelősségük is. Ez a szemléletváltozás azonban javára válhat a NATO-nak, hiszen megerősítené a washingtoni szerződés közös védelmi képességének „külön-külön és együttesen, önszegély és kölcsönös segítség” útján történő fenntartását és fejlesztését.⁴⁶

Következtetések

Nagy várakozás előzte meg a walesi csúcst, hiszen a szövetség vezetői „fordulatot”, „áttörést”, a „játékszabályok megváltozását” várták tőle.⁴⁷ Hasonlóképpen változást szorgalmaztak a szakértők is, s erről számos írás jelent meg a nemzetközi szakirodalomban.⁴⁸ Ez nem új jelenség a szövetség életében, hiszen éppen az elmúlt 65 év története mutatja, hogy a nemzetközi körülmények változása miatt a NATO-nak 5–10 évenként mindig meg kellett újulnia. Úgy tűnik, az ukrán válság „beírja” magát a szövetség sorsfordító eseményei közé, a NATO életére gyakorolt hatása visszafordíthatatlan lesz.

Wales a NATO történetében szimbolikus kifejeződése lesz a hidegháború felé történő visszatérésnek. Bár a 27. NATO-csúcson számos pozitív döntés született, megváltozott a szövetség stratégiai felfogása, felértékelődött a kollektív védelem

45 Marcus Weisgerder: Hagel Calls on NATO Allies to Strategically Invest Defence Funding. Defence News, <http://www.defensenews.com/article/20140201/DEFREG01/302010024/Hagel-Calls-NATO-Allies-Strategically-Invest-Defense-Funding>. (2014. február 1.)

46 Észak-atlanti Szerződés, 3. cikk: „A jelen Szerződésben kitűzött célok hatatosabb elérése érdekében a Felek külön-külön és együttesen, folyamatos és hatatos önszegély és kölcsönös segítség útján, fenntartják és kifejlesztik egyéni és kollektív védelmi képességeiket fegyveres támadással szemben”. (Demeter [szerk.]): A változó NATO. 45. o.

47 Anders Fogh Rasmussen: A Strong NATO in a Changed World. North Atlantic Treaty Organization, 2014. március 21. http://www.nato.int/cps/en/natolive/opinions_108215.htm?selectedLocale=en. (2014. július 24.)

48 Lásd például: Thieme: i. m.; Michael G. Roskin: The New Cold War. Parameters, Vol. 44. No. 1. (2014.); Collective Defence and Common Security. Twin Pillars of the Atlantic Alliance. North Atlantic Treaty Organization, 2014. június, http://www.nato.int/nato_static/assets/pdf/pdf_2014_06/20140606_140602-peg-collective_defence.pdf. (2014. október 6.)

fontossága. A készenlélet és elrettentést hitelesítő erőforrásokról szóló döntések azonban önkéntes vállalással „szelídültek”, a kíváncsnál hosszabb időtávban kínálnak eredményeket. Wales e területen csak félfordulatot hozott: az, hogy a védelmi költségvetés tíz éven belül közelítse/érje el a GDP 2 százalékát, csak a 2002-es prágai csúcs döntése repetíciójának tekinthető. Az oroszok ellenében meghozott katonai intézkedések sokkal inkább a védelmet kérő szövetségesek (Lengyelország, a balti államok, Románia) megnyugtatót, mint egy Oroszországgal szembeni valós katonai ellensúlynak a NATO keleti határán történő létrehozását szolgálták.

A potenciális katonai konfrontáció veszélye elvette a szövetségesek bővítési kedvét is: nem született döntés új tagjelölt meghívásáról. A kollektív védelemhez szükséges elrettentő képességek kiépítése, illetve a demonstratív intézkedések és rendszabályok bevezetése (rendszeres gyakorlatok, rotációs csapat-megerősítések, a NATO-zászló szimbolikus kitűzése a „frontországokban”) továbbra is a haderőfejlesztések lassú ütemét mutatja, még ha több ország is tett azonnali védelmi költségvetés emelését ígérő nyilatkozatot. Azt is számításba kell venni, hogy a döntések ellenére sem várhatók gyors változások, ugyanis minden átalakuláshoz időre, tartós elköteleződésre és erőforrásokra van szükség. A NATO malmai lassan őrölnek. Wales a szövetség újabb átalakulásának csak a kezdetét jelenti.

Bár a walesi csúcstalálkozón nem történt teljes fordulat, de megkezdődött a NATO-nak az új körülményekhez való igazítása. Az ukrán válság fényében bizonyos, hogy szükség lesz az „egységes, szabad, békés és közös értékeken alapuló Európáról” alkotott vízió újragondolására,⁴⁹ az Oroszországgal kapcsolatos stratégiai partnerségi ideák felülvizsgálatára és a 2010. évi stratégiai koncepció megújítására. A műveleti képességfejlesztés mellett előtérbe kerül a kollektív védelem megvalósításához szükséges háborús elrettentő képességek kiépítése is.

A NATO átalakítása tovább folytatódik, ami nagymértékben függ az ukrán válság megoldásától, az orosz kül- és biztonságpolitika jövőbeni formálódásától, a közel-keleti konfliktusok megoldására tett lépések eredményeitől. A legközelebbi, Varsóban tartandó 2016. évi csúcstalálkozónak lesz a feladata a teljes fordulat elérése: az új biztonsági környezetnek megfelelő, új NATO építése. De ezt a feladatot már az új főtitkárnak, a norvég Jens Stoltenbergnek kell levezényelni.

49 Aktív szerepvállalás, modern védelem. Az Észak-atlanti Szerződés Szervezetének stratégiai koncepciója tagállamainak védelméről és biztonságáról”. Biztonságpolitika.hu, http://www.biztonsagpolitika.hu/documents/1291766875_NATO_Strat_Koncepcio_2010_hun_BSZK.pdf, 2010. november 19. 27–33. o. (2014. szeptember 15.)

Kis-Benedek József

Az Iszlám Kalifátus és a globális dzsihád új tendenciái

Az Iszlám Állam, mint a globális biztonságot fenyegető terrorszervezet Irakban és Szíriában tűnt fel. A tanulmány a megjelenés előzményeit és az al-Kaidával való kapcsolatát elemzi, különös tekintettel a kalifátus létrehozásának és realitásának sajátosságaira. Bemutatja a globális dzsihád stratégiai céljait, szakaszait és szervezeteit. Elemzi az Iszlám Állam fenyegetéseinek kockázatait és utal az ellene létrehozott koalíció problémáira.

A nemzetközi szakirodalom értékelése alapján, a terrorizmus területén továbbra is az al-Kaida és a társult hálózatok, valamint a „bennszülött” terroristák jelentik a legnagyobb veszélyt a globális biztonságra. Az Iraki Iszlám Állam megjelenésével és programjával újból előtérbe került az Iszlám Kalifátus megteremtésének gondolata. Eszközként, illetve doktrínaként a hitetlenekkel szemben a fegyveres felkelést, a szent háborút, a dzsihádöt jelölik meg. A tanulmányban igyekszem ennek hátterét bemutatni, jelezve, hogy nem új jelenséggel állunk szemben (ami persze a veszélyét nem csökkenti).

Az 1980-as évektől kezdve Afganisztánban a mudzsahid (vallásos harcos) a szovjet intervencióval kapcsolatosan figyelemre méltó ellenállást tanúsított és változatos módszereket alkalmazott az iszlám ellenségei ellen. Az elmúlt négy évtizedben az al-Kaida négy hullámban, illetőleg fázisban valósította meg céljait. Az első az arab–afgán mudzsahid, a második a száműzetésből szervezett ellenállás, mely elterjedt a világon, a harmadik az ún. „bennszülött” terrorizmus, amely napjainkra újraépült és új helyeken is megnyilvánul, végül negyedik a „dzsihád alapja”, az al-Kaida (Bázis), a rendszerek rendszere, amely a távolból, Pakisztán északnyugati részéből irányít, főként ideológiailag. Érdemes ezeket egyesével megvizsgálni.

Az al-Kaida céljai megvalósulásának fázisai az elmúlt évtizedekben

Az arab afgánok

1979 és '89 között a szovjetek elleni fellépés céljából létrejött szervezet tagjai az arab és a muzulmán világból érkeztek. A toborzás alapvetően három országban: Szaúd-Arábiában, Jemenben és Algériában történt.

Az al-Kaida szervezetként 1988-ban született a még 1980-ban létrehozott Maktab al-Khidamat (Szolgálati Hivatal) nevű szervezetből. Utóbbit az ellenállás szervezése céljából hozták létre, főként arabokból. Létrehozása Abdullah Jusuf Azzam nevéhez fűződik, aki palesztin iszlám tudós volt, tagja a Muzulmán Testvérek Mozgalomnak. Vallási nézetei az iszlám szalafista irányzatát tükrözték. Politikai ideológiája a Muzulmán Testvérek alapítójának, Hasszán al Bannahnak a nézetei, aki a militáns dzsihad felfogását, azaz a szent háborút vallja a „közeli” (arab világ) és a távoli világban (Nyugat).

A szovjetek afganisztáni távozását, majd a Szovjetunió összeomlását követően az al-Kaida arab–afgán vezetése a prioritásokat és az irányokat illetően megosztottá vált. A vezetés egyik szárnyának az volt a véleménye, hogy a szovjetek elleni harcot folytatni kell a kaukázusi, hagyományosan muzulmán országokban. A másik irányzat azt az elvet vallotta, hogy az arab világ szekuláris elemei ellen kell fellépni az arab világban. Néhányan azon a véleményen voltak, hogy az arab világon kívül kell fellépni az Iszlám ellenségei ellen, kezdve a Balkánnal és Kasmírral. Abdullah Azzam 1989-es meggyilkolását követően a vezetést Oszama bin Laden vette át, aki az Iszlám ellenségei ellen világméretű harcot indított.

A szovjet kivonulás és az Afgán Demokratikus Köztársaság összeomlása után, Ibn Khattab vezetése alatt az arab–afgán mudzsahidok, Oszama bin Laddennel együtt 1993-ban a dzsihadot kiterjesztették a szomszédos Tádzsikisztánra, majd 1995 tavaszán Csecsenföldre. A cél: az oroszok kiűzése valamennyi Iszlám területről a Kaukázusban és Közép-Ázsiában. Ekkor már az afgán kiképzőtáborok megnyíltak az algériai és más észak-afrikai terroristák számára azzal a céllal, hogy merényleteket hajtsanak végre Nagy-Britanniában, Franciaországban és Németországban.

Közben Oszama bin Laden visszatért a szalafista mozgalom központjának számító Szaúd-Arábiába. Az országot azonban gyorsan elhagyta, Szudánba távozott, mert nem értett egyet az amerikai jelenléttel Szaúd-Arábiában és Kuvait iraki inváziójával.¹ Szudánban létrehozott egy műveleti parancsnokságot és kiképzőtábort, ahol merényleteket terveztek Jemen, Szaúd-Arábia és az Egyesült Államok ellen. Az al-Kaida támogatást nyújtott az Egyiptomi Iszlám Dzsihad számára, amelynek tagjai merényletet terveztek Mubarak, volt egyiptomi elnök ellen, amely azonban kudarcot vallott. Ezek a mudzsahid harcosok a száműzetésből végzett ellenállás elődeinek tekinthetők.

1996-ban Oszama bin Laden *fatvát* bocsátott ki, amelyben dzsihadra szólított fel az Egyesült Államok, az arab hitehagyott rendszerek és szövetségeseik ellen azzal a céllal, hogy szabadítsák fel a muzulmán világot minden hitetlentől. Ezzel azonos időben hoztak létre kiképzőtáborokat Afganisztánban és Pakisztánban. 1989-ben életre hívták a „zsidók és keresztények elleni harc iszlám világfrontját”. Aktív toborzással, kiképzéssel és doktrínák létrehozásával az al-Kaida széles hálózatot alakított ki a világon. Innen indították hadjáratukat kiválasztott közel-keleti, dél-ázsiai afrikai nyugat-európai és amerikai célok ellen.

1 Egyes források szerint távozásának oka az volt, hogy a szaúdi vezetés kiutasította az országból.

Ellenállás a száműzetésből

A '90-es években a dzsihádisták szervezetek célul tűzték ki a hatalom megszerzését Egyiptomban és Szíriában, sőt választások útján Algériában is. Néhányan elköltöztek Európába, vagy az Egyesült Államokba, ahol csoportokat szerveztek, újjászerveztek és viszonylag szabadon mozoghattak. Csatlakoztak hozzájuk a már ott élő afgán veteránok, akik országukba nem térhettek vissza.

A száműzetésben élők igyekeztek tanaikat terjeszteni, néhányan megjelentek a közel-keleti országokban, ahol kampányt folytattak a hitehagyott rendszerek ellen. Különösen aktív tevékenységet fejtettek ki Algériában, Egyiptomban, Marokkóban, Szaúd-Arábiában, Szíriában, Tunéziában és Jemenben. Az al-Kaida és a lokális szervezetek szervezeti és műveleti kapcsolatot hoztak létre egymás között.

A „bennszülött terroristák”

Ahol a száműzetésben lévő dzsihádisták nem akartak vagy nem tudtak tevékenykedni, ott céljaiknak a helyi szervezeteket igyekeztek megnyerni. Köreiket főként a fiatalok körében bővítették. Sikeresen használták fel a helyi iszlám radikális szervezeteket, például a Muzulmán Testvéreket, vagy a Hizb ut-Tahrir pártot (Felszabadítás Pártja) Európában, Ausztráliában és Észak-Amerikában. Így alakultak ki a radikális szervezetek és követték az al-Kaida ideológiáját.

A „bennszülött” sajátosságok ellenére az egyes országokban az elmúlt időszakban végrehajtott támadások óhatatlanul magukon viselik az al-Kaida jegyeit, legalábbis a doktrína, a toborzás, a kiképzés, valamint az alkalmazott módszerek tekintetében. Ezt megerősítik a megghiúsított merényleteket követő letartóztatások során szerzett információk is.

Az elmúlt években jelentős szerepet játszik a toborzásban és az ideológiák, illetve terrormódszerek terjesztésében az internet, különösen az azon terjesztett Inspire magazin felhasználásával. Az internet az egyéni dzsihád, a „bennszülött” terrorizmus legfőbb terjesztőjévé vált az elmúlt években.

Az al-Kaida és a dzsihád

Az afganisztáni tálib felkelés Wazirisztánban (Pakisztán nyugati, törzsi területnek számító része) együtt járt az al-Kaida ernyőszervezet újjáépítésével, átcsoportosításával. Az al-Kaida átalakult egy decentralizált, laza struktúrájú rendszerre, amit a szakirodalom a rendszerek rendszerének minősít. Kiterjed a Közel-Keletre és Észak-Afrikára, Kelet- és Nyugat-Afrikára, Közép- és Dél-Ázsiára, Európára és az Egyesült Államokra is. 2003-tól az al-Kaida elnyelt, vagy beolvasztott tíz új és létező terrorista csoportot, jelenlétét pedig 19 országra terjesztette ki. Egy brit hírszerző tiszt a szervezet terjedését a különböző országokban és csoportoknál a higanyszögletes mozgáshoz hasonlította.

Az al-Kaida, illetve a militáns dzsihádisták decentralizálását segítette Mustafa Sethmariam (harci néven Abu Mus'ab al Suri) teoretikus, aki tanításaiban a helyi dzsihádisták felkelők mozgósítására hívott fel a célországokban. Suri hangsúlyozza, hogy a szervezetek védelme érdekében bizonyos műveleti feladatokat (fegyveres

küzdelem, terrorcselekmény, toborzás, pénzbiztosítás, logisztika, felderítés) szigorúan helyi szinten kell megoldani és nem szabad veszélyeztetni a nagy szervezetet.

Az al-Kaida ideológiai ösztönzést, stratégiai irányítást, taktikai segítséget és műveleti koordinációt biztosít. Ezt persze nem minden fiókszervezet fogadja el. Az első belső vitára 2013-ban került sor az al-Kaida központi magja és szíriai szervezete, az an-Núszra Front között. A vita azon robbant ki, hogy az an-Núszra beolvadjon-e az ISIS-be (Iraki és Levantei Iszlám Állam) vagy sem. Ayman al Zawahirinek, a központi mag vezetőjének az volt a határozott utasítása, hogy a két szervezet ne egyesüljön.

Az al-Kaida decentralizációja együtt járt és jár belföldi dzsihadista szervezetek kialakulásával a Közel-Keleten és Afrika muzulmán országaiban, nevezetesen Irakban, Szíriában, a Maghrebben, Szomáliában, Nigériában és Jemenben (egyben – a „bennszülött” terrorizmus terjedésével – az európai, az ausztrál és az egyesült államokbeli diaszpórában).

A leírtak ellenére ugyanakkor az is tapasztalható, hogy az al-Kaida központi magja elvi irányító szerepét továbbra is meg akarja őrizni. Az al-Kaida célja a húsz évre szóló stratégiai tervében kidolgozott célok fokozatos megvalósítása.

A globális dzsihad stratégiai doktrínája

A dzsihad az iszlámban vallási kötelezettség, amely kétféleképpen értelmezhető: tágabb értelemben a nagyobb (vagy spirituális) dzsihad a személyes vallási elkötelezettséget foglalja magában; a kisebb dzsihad a közösség és az egyén azon kötelezettségét tartalmazza, amely az iszlám és a muzulmánok védelmére vonatkozik.

Az al-Kaida és az iszlám radikális szervezetek a dzsihadot átalakították és kormányzati vagy közösségi kötelezettségről egyéni kötelességgé változtatták, ami azt is jelenti, hogy az Iszlám nevében háborút lehet kezdeni. A terroristák – éppen ebből adódóan – arra töreksenek, hogy vallási felhatalmazást (fatvát) kapjanak cselekedeteik végrehajtásához. Sőt az al-Kaida azon is munkálkodik, hogy felhatalmazást kapjon nem harcolók, nők és gyermekek megölésére is bizonyos körülmények között.² Az al-Kaida igyekezett elfogadtatni azt, hogy a gyermekek és a nők megölése a dzsihad során „járulékos következményként” kezelendő. A muzulmánok véletlen halálával magyarázzák az öngyilkos merénylők halálát, amit Allah megbocsát, sőt, a merénylőket mártírnak nyilvánítják. (Ezért nevezik az öngyilkos harcosok alkalmazását *mártír-műveletnek*.)

Az említett elveket azonban nem mindenütt és nem mindenki fogadja el. Iszlám tudósok Egyiptomban és Szaúd-Arábiában bírálják ezeket a nézeteket és azt hangoztatják, hogy a terrorműveletekben rengeteg muzulmán veszíti életét. Az al-Kaida erre populista módon válaszol és arra hív fel, hogy a muzulmán harcosoknak csatlakozniuk kell az Egyesült Államok által vezetett muzulmán országok területén végrehajtott katonai műveletek ellen folytatott harchoz, beleértve Afganisztánt, Irakot,

2 Megjegyzendő, hogy a muzulmánoknak kerülniük kell gyermekek és nem harcoló nők megölését. Kivételt képeznek azok, akik a muzulmánok ellen harcolnak.

Pakisztánt, Malit; csapásokat kell mérni zsidó célpontok ellen; védeni kell a muzulmán érdekeket Európában; ellenállást kell tanúsítani az elnyomó rezsimek irányában az arab világban.

Az al-Kaida húszéves stratégiai terve hét cél megvalósítását tartalmazza és 2020-ig tart.³ A végső cél: győzelem az iszlám ellenségei fölött és kalifátus kikiáltása. A stratégiai célokat és az időelosztást az alábbi táblázat összegzi:

<i>Sza-ka-szok</i>	<i>Stratégiai célok</i>	<i>Időterv</i>	<i>Taktikai célok</i>
1	Ébredés	2001. 09. 11.	Az Egyesült Államok provokálása, támadás muzulmánok ellen, a dzsihadizmus kialakítása
2	Szemek felnyitása	2002–2006	Nyugati erők defenzívája
3	Felemelkedés, felkelés	2007–2010	Támadás Törökország és Izrael ellen
4	Hitetlen muzulmán rendszerek bukása	2010–2013	Szaúd-Arábia, olajtermelő országok
5	A Kalifátus kikiáltása	2013–2016	Muzulmán erők mozgósítása
6	Teljes konfrontáció	2016–2020	Totális háború a hitetlenek ellen
7	Végső győzelem	2020	Globális Kalifátus kikiáltása

Értékelve a célokat, megállapítható, hogy azok merész gondolatokat, ugyanakkor kevés realitást tartalmaznak. A 9/11-re adott amerikai választ („Globális háború a terrorizmus ellen”) a muzulmán világban úgy értelmezték, hogy ez a „keresztes vitézek” támadása az iszlám ellen. A *Szemek felnyitása* stratégiai célt úgy magyarázzák, hogy ez nem más, mint a Nyugat kényszerítése a dzsihadizmus elleni védekezésre. A harmadik pont azt jelenti, hogy terrorcselekményeket kell szervezni Törökországban, ahol szekuláris demokrácia uralkodott egy döntően muzulmán országban, majd 2002-ben az Igazság és Fejlődés Pártja jutott hatalomra, de ennek ellenére mégsem terveztek merényleteket. Izraelt az al-Kaida, illetve ennek helyi képviselői a Hamász és a Palesztin Iszlám Dzsihad támadták.

A negyedik cél a hitetlen muzulmán rendszerek megdöntését tervezi, ami az al-Kaida értelmezésében azokat az országokat jelenti, ahol döntően muzulmánok élnek, de nem alkalmazzák az iszlám törvényeket. Demokratikus politikai rendszerek működnek, például Törökországban vagy szekuláris nacionalisták uralkodnak számos országban (Algéria, Egyiptom, Kazahsztán, Pakisztán), több helyen egypárti, katonai diktatúrák működnek (Líbia, Szíria, Üzbegisztán, Jemen), tradicionális monarchiák (Marokkó, Szaúd-Arábia, Egyesült Arab Emirátusok), vagy síita uralkodók regnálnak (Szíria, Irak, Irán).

3 Forrás: Martin Rudner: al Qaeda's Twenty-Year Strategic Plan: The current Phase of Global Terror in Studies in Conflict and Terrorism.

Az al-Kaida a muzulmán világban az adott időszakban számos felkelést és merényletet hajtott végre a Száhel-övezettől az Arab-félszigeten át Dél-Ázsiáig. Az al-Kaida válasza az ún. arab tavaszra igyekezett ezeket a célokat megtestesíteni. A tunéziai, egyiptomi, líbiai, jemeni és szíriai népi forradalmakat az al-Kaida populistá mozgalmaknak tekintette, melyek célja a korrupt, hitehagyott rezsim megdöntése és helyettük iszlám uralom bevezetése. Hogy ez miként valósult meg, azt ma már világosabban látjuk.

A hitetlen muzulmán rendszerek megdöntésére vonatkozó törekvéseket az alábbi helyeken dzsihadista mozgalmak formájában tapasztalhatjuk:

- Az al-Kaida az Arab félszigeten (célterülete főként Jemen és Szaúd-Arábia).
- Az Iszlám Állam Irakban és a Levantében (az iraki és a szír síita vezetést támadja és műveleteket tervez a szunnita Jordánia ellen).
- Az Üzbegisztáni Iszlám Mozgalom (amely Üzbegisztánban, Tádzsikisztánban, Oroszországban, Törökországban, Kirgizisztánban, Kazahsztánban, Kínában, valamint Afganisztánban és Pakisztánban tevékenykedik, főként a tálibok támogatásával).
- Az al-Kaida az iszlám Maghrebben (amely célként kezeli Algériát, Malit, Marokkót és Líbiát).
- Az al Shabab (amely Szomáliában, valamint több Kelet-Afrikai országban tevékenykedik).
- A tálibok és a Hakkáni-hálózat (Afganisztánban és Pakisztánban).
- A Dzsemáa Iszlámíja (Indonéziában, Malajziában és Szingapúrban).
- Kelet-Türkisztáni Iszlám Mozgalom és a Türkisztáni Iszlám Párt (amely Kínában az ujgurok függetlenségéért harcol).
- A Jund al-Khilafah (amely Kazahsztán iszlámizációjáért harcol, de tevékenykedik Afganisztánban, Pakisztánban, a Kaukázusban és Nyugat-Európában is. 2014 szeptemberében ők vállalták a francia tús kivégzését Algériában.)
- Boko Haram (amely Nigéria északi, muzulmán többségű részén folytat terror-tevékenységet).

Az al-Kaida felfogása szerint a muzulmán forradalmi mozgalmak (a mi értelmezésünkben *arab tavasz*) nem teljednek ki akkor, ha nem járnak az iszlám törvénykezés bevezetésével. Az egyiptomi származású al-Kaida vezér, al Zawahíri figyelmeztetett, hogy az igazi ellenségek a keresztények, zsidók és arab szövetségeseik. Amikor Murszit eltávolították a hatalomból, az al-Kaida a Sínai-félszigeten merényletek sorozatával válaszolt. Az egyiptomi biztonsági szolgálatok adatai szerint a Sínai-félszigeten a terroristák száma 8000 fő, ebből kb. 500 fő szabadlábon van.⁴ Szíriában létrehozták az an-Núszra Frontot az alawita rendszerrel szemben. A szervezet fő célja a kalifátus létrehozása, amit napjainkban már nemcsak deklarált célként határoznak meg az Iszlám Állam részéről Irakban és Szíriában, hanem ki is állították azt. Mindezek azt bizonyítják, hogy a stratégia nemcsak deklaráció, hanem konkrét lépéseket is tartalmaz.

4 Forrás: <http://weekly.ahram.org.eg/News/7174/17/Shape-shifting.aspx> Al Ahram 2011. 09. 11. (Letöltve: 2014. 9. 30.)

Az al-Kaida stratégiai tervében a 2. pontban meghatározott célok (*szemek felnyitása*) a terrortámadásokkal ma is érvényes amerikai és nyugat-európai célok irányában és a folyamat áthúzódik a kalifátus létrehozásának időszakára is.

A nemzetközi terrorizmus tevékenységek komplex megvalósítását foglalja magában, amely részleteiben az alábbi feladatokat tartalmazza:⁵

- Stratégiai tervezés.
- Aktivisták és műveletet végrehajtók toborzása.
- Kiképzés.
- Pénzügyi támogatás és pénzek továbbítása.
- Logisztikai biztosítás.
- Hírszerzés, elhárítás, biztonsági intézkedések.
- Kommunikáció.
- Propaganda, agitáció, oktatás.
- Alvó sejtek, búvóhelyek.
- Taktikai felkészítés.
- Célfelderítés.
- Célok megtámadása.⁶

Oszama Bin Laden halála után utódja, al Zawahíri fő célkitűzése az al-Kaida újjászervezése volt. A szervezet vezetését megfiatalították, olyan személyeket vettek be, akik harci tapasztalatokkal rendelkeztek. Az arab változások is lehetőséget kínáltak számára, hogy a szervezetet a belső dzsihád irányába mozdítsa el, ideológiai irányvonalként a szalafita irányzatot követve. Főirányként azokat az országokat választotta, ahol a központi vezetés gyenge volt vagy nem is működött (Jemen, Líbia, Szíria).

A nemzetközi erők hadjáratát követően a dzsihádisták Líbiában abban reménykedtek (és nem alaptalanul), hogy vallásos iszlám országot hoznak létre. A Kadhafi börtöneiből szabadultak örömmel csatlakoztak a dzsihádisták vonalhoz. A fegyverraktárakból ellopott fegyverekkel segítettek a szudáni, a szómáliai, a Sínai-félszigeti és a Gázai övezetben tevékenykedő dzsihádisták akcióit.

Egy másik fontos terület Szíria, ahol a dzsihádisták reménykednek egy iszlám állam megteremtésének lehetőségében, amelyhez a hitetlen alawita Aszad elnököt el kell távolítani.⁷ Al Zawahíri még 2005-ben programot készített a szíriai változásokra, amelyben az országot a dzsihád központi helyeként jelölte meg.

Ugyancsak Zawahíri bátorítására és logisztikai támogatásával jött létre Irakban az Iraki Iszlám Állam (Islamic State in Iraq – ISI). Az ISI szalafista mozgalom, amely iszlám harcosokat toboroz, kiképez, felfegyverez és küld Szíriába harcolni az Aszad rendszer ellen.

A globál dzsihád mozgalom legaktívabb szervezete Szíriában a több ezer főt számláló an-Núszra Front. A polgárháború kitörése óta több mint 60 öngyilkos

5 A szakirodalom a terrorizmus ciklusának is nevezi, hiszen önmagába visszatérő folyamatról van szó. Ezeket itt csak felsorolom, részletes kifejtésükre most nem térek ki.

6 Az al-Kaida kézikönyve részletesen tartalmazza a ciklus egyes elemeit. (Military Studies in the Jihad Against the Tyrants, vagy Encyclopaedia)

7 Kezdetben ez nem így volt, ugyanis Aszad Irak amerikai megszállása során engedélyezte, hogy a dzsihádisták harcosok nagy számban mehessenek át országán Irakba.

merénylet elkövetéséért felelős. Ez a szervezet gyakorlatilag egy „káderképző” az al-Kaida számára, a tapasztalatok megszerzését követően ezeket a harcosokat küldik más országokba, köztük Nyugatra is.

A dzsihadista mozgalmat támogatja az egyiptomi Gamma’ a al-Islamijah szervezet is, amely a Murszi-rendszer megbuktatását követően illegalitásból folytatja tevékenységét. Zawahiri felhívására főként a Sínai-félszigeten hajtanak végre merényleteket elsősorban egyiptomi rendőrök és katonák ellen, akik közül az elmúlt egy évben több százan veszítették életüket.

Az említetteken kívül Zawahirinek sikerült más szervezeteket is bevonni a globális dzsihad mozgalomba, például Szomáliában az al Shabab terrorszervezet. 2013 áprilisától Zawahiri ázsiója megnőtt, amikor kibékítette egymással az Iraki Iszlám Állam vezetőjét, Abu Baker al-Baghdadit és a szíriai an-Núszra Front vezetőjét, Muhammad al-Julanit. Ezzel az iraki al-Kaida ernyőszervezetként működik az iraki és szíriai szervezetek fölött.

Az al-Kaida kiterjesztette tevékenységét a hagyományos területeken (Afganisztán, Irak, Csecsenföld, Szomália) kívül a Közel-Kelet és a Szaharai sivatag más területeire is (például Líbia, Mali, Szíria). Utóbbi számos külföldi dzsihadistát vonz több nyugati országból, köztük Franciaországból, Németországból, Hollandiából, Belgiumból, a skandináv államokból, az Egyesült Államokból, Kanadából és Ausztráliából. Az említett államok hatóságai jogosan aggódnak amiatt, hogy a harcosok hazájukba való visszatérésüket követően komoly biztonsági kockázatot jelentenek.

A jelzett trendek azt is mutatják, hogy támadásokkal kell számolni a világ számos részén. A támadásokat természetesen helyi szervezetek és az ún. „magányos farkasok” is végrehajthatják. Ezt szélsőséges nézeteivel és ötlet-adásaival segítheti a média, nevezetesen a szalafista, dzsihadista Inspire magazin is.

Az al-Kaida ma sokkal változékonyabb és komplexebb fenyegetést jelent, mint néhány évvel ezelőtt. Az Europol 2013-as *A terrorizmus helyzete és trendje* (EU Terrorism Situation and Trend Report for 2013) című jelentése kimondja, hogy „al-Kaida terrorizmusa az EU-tagállamok és külföldi érdekeltségei számára kulcsfenyegetést jelent”. Ugyanezt erősíti meg az Egyesült Államok Hírszerző Közösségének fenyegetettség-értékelése is, amely szerint az „al-Kaida továbbra is elkötelezett a dzsihadista célok megvalósítására és folyamatos fenyegetést jelent az Egyesült Államok számára”. Az Egyesült Államok Külügyminisztériumának 2012-es, terrorizmussal kapcsolatos ország-jelentése (Country Reports on Terrorism 2012) kimondja, hogy az „al-Kaida központi magja a szervezet elleni világszintű fellépés következtében meggyengült, de a regionális hálózatok egyre inkább saját célok megvalósítására törekzenek a saját maguk által kiválasztott célpontok ellen”. Az USA Külügyminisztériumának 2013-as ország-jelentése az alábbiakat emeli ki:

- 2010 és 2013 között a szalafista dzsihadista csoportok száma 58%-kal növekedett. A csoportok számára a legjobb búvóhelyet Észak-Afrikában Líbia, a Levantében Szíria biztosítja.
- A szalafita dzsihadista harcosok számára 2010–13 között a legvonzóbb hely Szíria.
- Jelentős növekedés tapasztalható az al-Kaida ihletésű szalafista szervezeteknél 2007 és 2013 között. Ez százalékban kifejezve: Iraki Iszlám Állam esetében

43%, al Shabaabnál 25%, an Núszra Frontnál 1% és az al-Kaidánál az Arab fél-szigeten 10%.⁸

Fontos ugyanakkor kiemelni azt, hogy a jelzett növekedés nem az arab országok kormányainak támogatásával történt. Annak ellenére következett be, hogy Jordánia, Szaúd-Arábia, vagy az Egyesült Arab Emírségek kormánya folyamatosan erősödő terrorelhárító tevékenységet folytat. Szaúd-Arábia 2003 óta új intézkedéseket vezetett be az al-Kaida ottani terrorszervezete ellen. Jordánia aktívan lép fel az országot is fenyegető al-Kaida mezopotámiai terrorszervezete ellenében.

Az arab államok törvénytelennek fogják fel a szélsőséges mozgalmakat és nem hitehagyottaknak. A terrorcselekmények áldozatai arabok és zömében szunnita muzulmánok. Olyan fontos országok kormányai, mint Bahrain, Jordánia, Kuvait, Szaúd-Arábia, az Egyesült Arab Emírségek és Omán, az Iszlám Állam (IS) feltűnése óta szigorú intézkedéseket hoztak a terrorszervezetek pénzügyi támogatása és a toborzó tevékenység megakadályozása terén.

Az Iszlám Állam veszélyei

A közel-keleti régióban az elmúlt hónapokban a regionális stabilitást leginkább fenyegető terrorszervezetévé vált az Iszlám Állam (IS), vagy korábbi nevén Iszlám Állam Irakban és Szíriában (ISIS) nevű terrorszervezet. Az IS a dzsihádiszmusban az al-Kaidát helyettesíti. A gátlástalan, kegyetlen gyilkosságok és azok médián keresztül terjesztése révén nemcsak a térség, hanem a világ biztonságát is fenyegeti.

Az Iszlám Állam Irakban nagy területet foglalt el, Bagdadot is fenyegeti, Szíriában ugyanakkor nem volt képes nagy területet megszállás alatt tartani. Módszerei közé tartoznak a rajtaütésszerűen szervezett akciók, katonai demonstrációk, felvonulások. Ereje mindkét helyen ellenségei gyengeségében van. Irak sikertelen állam, működését a szervezetlenség jellemzi, hadereje erőtlen és dezorganizált, a szír vezetés pedig saját ellenfeleivel van elfoglalva, így nem csoda, hogy az IS gyorsan tudott előrenyomulni. A helyi lakossággal szembeni erőszakos fellépése következtében az IS nem nyerte meg a támogatást, sőt várható, hogy hosszabb távon a lakosság is fel fog lépni ellene.

Ha az ISIS és az al-Kaida viszonyát vizsgáljuk, akkor megállapíthatjuk, hogy az ISIS része a globál dzsihád mozgalomnak. Célja egy tálib-típusú kalifátus létrehozása az iszlám törvények szerint, a kelet-mediterrán térségben.

A legtöbb szunnita arabot nem érdeklik az IS szélsőséges nézetei, de a jelenlegi helyzetben nincs más lehetőségük, mint eltérni azt. A sűták által lakott területen az IS a sűták szervezett ellenállására számíthat, iráni támogatással, különösen olyan szent helyeken, mint Nedzsef vagy Kerbalábani. Hasonlóan kemény fellépéssel számolhatnak Jordániában, Libanonban, Törökországban és Iránban is, következésképpen a további országok elleni támadás valószínűsége kicsi. Nem nagy az esélye azoknak

8 Forrás: <http://www.start.umd.edu> (Letöltve 2014. október 10.) További információk elérhetők: Seth G. Jones, *A Persistent Threat: The Evolution of al Qa'ida and Other Salafi Jihadists*, Rand, Santa Monica, ISBN: 978-0-8330-8572-6, pp. X-xi).

az egyes médiákban hangoztatott híreszteléseknek, hogy az ISIS rövidesen megjelenik számos környező és távolabbi országban.

Az IS nem elsősorban azért jelent veszélyt, mert fenyegeti az ország(ok) integritását, hanem azzal, hogy pénzt és fegyvert juttat a térség többi terroriszervezete részére, területileg pedig összeköti Irak nyugati részét Szíria keleti és északi területével, kialakítva ezzel egy áthatolhatatlan területet (hasonlóan Wazirisztánhoz Pakisztánban). A terület ezzel a felforgató tevékenység központjává, terroristák bújóhelyévé válhat, fenyegetve az egész régió stabilitását.

Jelentős veszélyként értékelhető a felhalmozott tőke, ami a feketepiacból és bankok kirablásából származik, valamint a sok fegyver (közte számos nyugati), ami az iraki haderő készletéből került a szervezet tulajdonába.

Az ISIS eltér a többi al-Kaida közeli terroriszervezettől abban, hogy vezetője, Abu Bakr al-Baghdadi kalifának nevezte ki magát, ezzel személyes ellentétbe került al-Zawahirivel. Ebből adódóan az *Al-Kaida Irakban* megfogalmazást is óvatosan, kellő kritikával célszerű fogadni.

Az ISIS brutalitásában is eltér az al-Kaidától, ami abból a szempontból veszélyes, hogy más csoportok is átvehetik az alkalmazott módszereket. A gerilla-hadviselésbe újabb terrormódszerek kerülhetnek be, amelyeket egyes szervezetek a saját működési területükön is alkalmazhatnak a jövőben. Ezért kell odafigyelni az IS gonosz szellemére és üzeneteire. Nem véletlen, hogy az Egyesült Államok által kezdeményezett koalícióhoz sokan és gyorsan csatlakoztak még akkor is, ha a koalíció működésével kapcsolatban számos kérdés merül fel. Ezek közül célszerű kiemelni az alábbiakat, ami például Egyiptom részéről merült fel:⁹

- Ha az ISIS a cél, a koalíciós tevékenység magában foglalja-e a Szíriában Aszad ellen harcoló többi dzsihádistá csoportokat? (Az ENSZ BT 1270-es határozata egyhangúan támogatja az an-Núszra Front elleni fellépést is.)
- Mennyi időre tervezi a Pentagon a katonai fellépést?
- Hogyan történik a költségek elosztása?
- Mi a szír kormány szerepe? (Egyiptomi vélemény szerint az akció a szír kormány nélkül is végrehajtható).
- Mi Törökország szerepe? (Egyiptom nem biztos abban, hogy Törökországgal együtt részt tud venni a koalícióban.)
- Mi a NATO feladata?

Az ISIS elleni katonai fellépés sikere számos kérdést vet fel, amire ma még nem biztos, hogy képesek vagyunk korrekt választ adni. Anthony H. Cordesman professzor, a washingtoni Stratégiai és Nemzetközi Tanulmányok Központjának (CSIS) vezetője szerint viták vannak abban, hogy légi háború folyik, vagy szárazföldi erőket vetünk be, pedig rövidtávon nincs esély a győzelemre addig, amíg Irakban az új kormány nem teremt békét a síiták, a szunniták és a kurdok között és nem jön létre egy működőképes állam.¹⁰

9 Forrás: Al Ahram 0904: Washington's ISIS strategy <http://english.ahram.org.eg> (Letöltve 2014. 9. 26.)

10 Forrás: Anthony H. Cordesman: The Real Center of Gravity in the War Against the Islamic State 30 September, 2014. Elérhető: <http://csis.org/publication/real-center-gravity-war-against-islamic-state> (Letöltve: 2014. október 12.)

Amíg az Egyesült Államok nem tudja megteremteni a logisztikai támogatást egy polgárháborúban álló országban, addig nem lehet szó szárazföldi erők bevetéséről. Az Iszlám Állam felemelkedése az iraki síiták és szunniták ellenségeskedésének az eredménye, amihez nagymértékben hozzájárult a Maliki-kormány tehetetlensége. Nagyon sok iraki egy katonai beavatkozásra úgy tekint, hogy az Egyesült Államok részt akar venni a polgárháborújukban. Sok síita és szunnita milicista, valamint politikai úgy nézi a beavatkozást, hogy miként tudja azt saját céljaira felhasználni.

Ezek a problémák túlnőnek Irak határain, számos etnikai és szektáriánus elemeket tartalmaznak. Az Egyesült Államok olyan problémával áll szemben, hogy nincs világos határ az irakiak, a síitek és a kurdok, iraki és szíriai szunniták között, szíriai, iraki és törökországi kurdok között (ráadásul az Egyesült Államok a Kurd Munkáspártot terrorszervezetként tartja nyilván). Nehéz a kurd pesmerga-erőket felfegyverezni úgy, hogy nem lehet tudni, mekkora területet fognak ellenőrzésük alatt tartani. De nehéz a korrump, megtévesztő iraki kormányerők támogatása is, akiknek a kezében van a haderő és a rendőrség. A kiképzési és felszerelési program sem lehet hatékony, ha nincs mire építeni azt.

A térség országai közül aggodalmat okozott az IS megjelenése a szaúdi vezetésben. Egy közelmúltban végzett felmérésből kiderült, hogy a szaúdi lakosság 92%-a, különösen a fiatalok az IS ideológiáját összeegyeztethetőnek tartják az iszlám vallással és a sariával (iszlám törvénykezés).¹¹ Számos aktivistát vettek őrizetbe, akik az IS mellett agitáltak, toboroztak és pénzt gyűjtöttek számukra. A hatóságok attól is tartanak, hogy az IS-hez kerülők visszatérésük után merényleteket szervezhetnek a királyság ellen. Megjegyzendő, hogy a szaúdi lakosság 2/3-a 30 év alatti, köztük nagyon magas a munkanélküliek aránya. Potenciális veszélyt jelenthet a lakosság etnikai összetétele a térségben, hiszen a síita lakosság aránya Szaúd-Arábiában 20, Kuvaitban 30, Bahreinban 70%. Szaúd-Arábia az elmúlt években milliárdokat költött az iraki határ (hossza 850 kilométer) kerítéssel történő megerősítésére és áttelepítette a Nemzeti Gárda jelentős részét is. Ennek tükrében érthető, hogy a szaúdi királyság gyorsan csatlakozott az IS elleni koalícióhoz.

Végül mindenképpen említést kell tenni az IS Európát érintő fenyegetéséről. Számos média foglalkozik azzal, hogy a szervezetben tevékenykedő dzsihádisták mekkora veszélyt jelentenek visszatérésüket követően Európára. Véleményem szerint ezt a kérdést kellő óvatossággal kell megközelíteni. Először is nem minden országra jelentenek komoly veszélyt, különösen azokra nem, amelyek nem vesznek részt az ellene folytatott küzdelemben. Tehát az egyes országok fenyegetettsége eltérő. Másrészt azt is hangsúlyozni kell, hogy a dzsihádisták szervezetek az eddigi tapasztalatok alapján ott jelennek meg, ahol a központi hatalom gyengén működik. Európában és az Egyesült Államokban ez nem jellemző, sőt a lakosság is támogatja a hatóságokat. Ettől függetlenül szórványos és kisebb merényletekkel számolhatunk, de komolyabb agitációs tevékenység és merényletek sokasága nem valószínű.

* * *

11 Forrás: Yoel Guzansky: On the Road to Mecca? The Islamic State Threat to the Gulf in INSS Insight No. 603, September 8, 2014

Összességében elmondható, hogy az al-Kaida jelenlegi helyzete rosszabb, mint 9/11 előtt. A társult szervezetek megjelenése, valamint a toborzások és a szponzorálások következtében az al-Kaida 2010-től, főként a szíriai polgárháború miatt, ismét erősödik még akkor is, ha tevékenységét a színi falak mögött fejti ki, ideológiaként szolgál és sok esetben pusztán a nevét adja, ami egyébként presztízsként szolgál. Ebben a folyamatban fontos szerepet játszanak az al-Kaida ihletésű szervezetek.¹² A nemzetközi erők afganisztáni kivonulását követően nyugodtabb körülmények között tevékenykedhet, tevékenységét kiterjesztheti a Közel-Keletre, a Maghreb-országokra, Nyugat- és Kelet-Afrikára és a Nyugatra is.

FELHASZNÁLT IRODALOM

- The Institute of National Security Studies: Yoram Schweitzer in ISIS: The Real Threat INSS Insight No. 596, August 21, 2014.
- The Institute of National Security Studies: Yoram Schweitzer in Temporary ISIS: A Risk Assessment INSS Insight No. 564, June 23, 2014.
- Martin Rudner: al Qaeda's Twenty-Year Strategic Plan: The current Phase of Global Terror in Studies in Conflict and Terrorism, 36; 953 980, 2013 ISSN:1057-610X Al Ahram 2011. 09. 11.
<http://weekly.ahram.org.eg/News/7174/17/Shape-shifting.aspx> Letöltve: 2014. 09. 28.
- Anthony H. Cordesman: The Real Center of Gravity in the War Against the Islamic State 30 September, 2014.

Tomolya János

Izrael újabb háborúja Gázában. 1. rész

A háborút megelőző politikai és katonai helyzet. A szembenálló felek céljai

Az izraeli–palesztin konfliktus-sorozat egy újabb fejezete 50 napig tartó harcot követően, 2014. augusztus 26-án ismét csak tűzszünettel zárult le. A háborút a Hamász indította el a Nyugati Parton történt három tanuló elrablásával és meggyilkolásával, amelyet hatalmas, fontos izraeli lakott területeket, beleértve az izraeli fővárost is célba vevő, rakétakampány követett. A Hamász, tanulva a korábban elszenvedett vereségeiből, változtatott taktikáján és ezúttal egy, a gázai környezethez jól alkalmazkodó aszimmetrikus hadviselési formát választott. Izrael, kihasználva abszolút légi fölényét és döntő haditechnikai fölényét, megindította az Erős Szikla hadműveletet, hogy felkutassa és megsemmisítse a zsidó államra fenyegetést jelentő alagútrendszert. A palesztin rakéta-hadjárat hatástalannak bizonyult, mivel gyakorlatilag alig okozott károkat, sérüléseket. Még ha a Hamász terrorista erői és a vele szövetséges terrorista csoportok jobban harcoltak, jobb fegyverekkel és felszereléssel rendelkeztek, jobb katonai teljesítményt nyújtottak is, képtelenek voltak elkerülni a vereséget az izraeli elit erőikkel szemben.

A szerző kétrészes elemzésének első fejezetében a háborúban résztvevő felek céljait és a háborút megelőző politikai-katonai helyzetet részletezi, míg a második rész a háború megvívására és a felek teljesítményére fókuszál.

A zsidó állam újabb háborút vívott (története során a sokadikat) és ismét győzelmet aratott. A Hamász esetében újra egy terrorista szervezettel kellett megmérkőznie, amely aszimmetrikus formát választott harca megvívásához. Ez a háború is az arab–izraeli, palesztin–izraeli konfliktussorozat egyik tragikus láncszemét alkotják.

Nyilvánvaló, hogy alig néhány nappal a szárazföldi műveletek befejezése után a háború számos eleme még nem ismert, így csak azokat a történeteket lehet elemezni, amelyek nyílt forrásokból származó információk alapján, a munka elkészültéig elérhetőek voltak. A politikai elemzők természetesen még sokáig fogják boncolgatni a konfliktus-sorozat újabb menetének eredményeit.

A jelen elemzéssel nem célom a nagyon bonyolult közel-keleti politikai helyzet részletes feltárása. Csupán a konfliktus kirobbanásához vezető legfontosabb összefüggések, a háborúba bocsátkozó felek regionális politikai helyzetének nagybani felvázolására vállalkozom. Nem kívánok a konfliktus minden katonai aspektusára

reagálni. Azokat az összefüggéseket próbálom feltárni, amelyek a rendelkezésre álló információk alapján lehetségesek.

A tanulmány adta keretek között elvégzett, elsősorban a katonai események elemzésére fókuszáló elemzés arra keresi a választ, hogy mennyiben volt ez a háború azonos és mennyiben volt különböző ez eddig megvívott háborúktól; milyen elképzelések szerint alkalmazták a katonai erőket a sűrűn beépített környezet és az aszimmetrikus hadviselés adta keretek között, és milyen tanulságokat lehet ezekből levonni.

A háború kitörését megelőző helyzet

A Hamász szempontjából a háború kitörését megelőző politikai és az ebből fakadó katonai stratégiai helyzet lényegesen különbözött az előző háborút megelőzőtől. Ez a Hamász szempontjából, negatívan megváltozott helyzet volt az egyik politikai kulcs-tényező, ami a Hamászt a háború kiprovokálására készítette.

Izrael szempontjából a Hamász viszonylagos politikai izolációja kedvező politikai légkört teremtett régi ellenségével való újbóli összecsapáshoz. Ehhez hozzájárult még a szír polgárháború, ahol szintén a zsidó állam ellenségei (ti. az Asszad-rezsim, a Hezbollah, az al-Kaida, az Iszlám Állam harcosai) küzdenek egymás ellen.

Egyiptomban újra terrorista szervezetként tekintenek a Hamászra, a palesztin Iszlám Dzsihádra, amelyek immár nemcsak Izraelnek, de Egyiptomnak is ellenségei. A kormányközeli Al-Ahram hasábjain 2014. június 13-án egyenesen azért fohászkodnak, miszerint „... *adja isten, hogy Netanjáhu képes legyen megsemmisíteni a Hamászt*”.¹

Azt is figyelembe kell venni, hogy a Hamász – elszigeteltségének nyomására – kiegyezett a nyugati parti mérsékelt palesztin vezetéssel egy egységkormány létrehozásáról, de abban nem kapott miniszteri tárcákat.

Izrael számára a Hamász, mint terrorista szervezet nem partner, tehát számára nem elfogadható egy Hamász-támogatottságú palesztin egységkormány, amellyel tárgyalásztalhoz kellene ülnie. Ez a helyzet a Hamász számára is kényelmetlen és ideológiailag nem elfogadható volt, csupán a kényszer szülte átmeneti megoldás, amelyből szabadulni kívánt. A három izraeli fiatal elrablása, megölése, azt ezt követő hajtóvadászat az elkövetők ellen (amelynek során a Hamász valamennyi nyugati parti vezetőjét letartóztatták), a zsidó szélsőségesek által elkövetett bosszú (ti. egy palesztin fiatal elevenen való elégetése), már elegendő táptalajt adott a fegyveres összecsapások fellángolásához.

A Hamász új politikai konstellációja és katonai ereje

A politikai elemzők által *arab tavasz*nak nevezett eseménysorozat jelentősen átírta a Közel-Kelet politikai arculatát. A bukott rezsimok szűrőhatásának eltűnésével és a kaotikus állapotok magmaradásával, a polgárháború állandósulásával, a terrorizmus, és a szervezett bűnözés soha nem látott szintűre emelkedett mind Szíriában,

1 Khaled Abu Tomaeh: Egyptians hoping Israel will destroy Hamas.
(Letöltve a <http://www.gatestoneinstitute.org/4401/egypt-israel-hamas> domainről 2014. június 4-én.)

mind Líbiában és Észak-Afrika több más országában is. Ezen felül létrejött Szíria és Irak egy részén egy önmagát *Iszlám Kalifátus*nak nevező terrorista állam, amely a civilizált világ megrökönyödésére követ el elképesztő brutalitású terrorista bűntetteket.

Más országok (például Marokkó, Jordánia, Algéria) valódi reformokat hajtottak végre, amelyek nyomán az emberi jogok és a demokratikus értékek pozíciói javultak.² Egyiptom esetében, úgy tűnik, hogy a rend fenntartása, a terrorizmus visszaszorítása szempontjából a jelenlegi katonai támogatottságú elnöki hatalom kedvezőbb és hatékonyabb, mint a korábbi. Egyiptomban a Muzulmán Testvériség és Mohammed Murszi hatalomra kerülésével 2012-ben megnyíltak a börtönök és terroristák, közönséges bűnözők ezrei lettek újra szabadok. Az amúgy is szinte kimeríthetetlen terrorista-utánpótlás Gázában kiegészült az előbb említett „humánerőforrással” és a líbiai raktárakból és máshonnan is érkező fegyverekkel. Így a Hamász gyorsan pótolta a korábban elszenvedett veszteségeit. Sőt, korábbi rakétáit nagyobb számú és nagyobb hatótávolságú eszközökkel helyettesítette. Mindehhez természetesen pénzre is szüksége volt.

Irán, mint a nemzetközi terrorizmus egyik bőkezű támogatója, 2013-ig mintegy havi 20 millió dollárral támogatta a Hamászt.³ Ez a hatalmas pénzügyi forrás csapant meg jelentősen (még ha nem is tűnt el teljesen) a szír polgárháború következményeként. A Hamász ugyanis a lázadók oldalára állt, míg Irán a kormányerőket támogatja. Sőt, a Hezbollah, Irán libanoni szövetségese fegyveresen is a kormányerők oldalán harcol.

A Hamászt a nagymértékű politikai izolációtól csak a Katarral kötött szövetsége mentette meg. Mint ismeretes, 2013. június 25-án Hamad bin Kalifa ász-Száni sejk lemondott és fiának, Tamim bin Hamad al-Táninak adta át a hatalmat. Az ország a folyékony gáz exportjából évi 180 milliárd dollár bevételre tesz szert.⁴ Ezt a bevételt Katar nemcsak a saját jólétére, de különböző fegyveres csoportok támogatására is fordítja. Jelenleg (Szaúd-Arábia után) a Szabad Szíriai Hadsereg (FSA) legnagyobb támogatója.

Bár kétségtelen, hogy Katar szerepének növekedéséhez hozzájárult a cseppfolyós földgáz kitermelése, az arab monarchia mégis a diplomácia és a nemzetközi kapcsolatok területén érte el a legnagyobb sikereket. Az ország regionális súlya napjainkban jóval nagyobb, mint a stratégiai jelentősége. Külpolitikája pragmatikus, teljes mértékben ideológiamentes. Ezt mi sem bizonyítja jobban, mint hogy Katar Izraellel és Iránnal és az USA-val is jó kapcsolatokat tart fent.

2 Ahogy dr. Bordás Mária is rámutat *Problems of State Efficiency and Terrorism in North Africa* című tanulmányában, érdekes módon, az alkotmányos monarchiák (Jordánia és Marokkó) uralkodói megfelelő reformereknek bizonyultak, és jobban tudtak reagálni az arab tavasz viharos eseményeire, mint a diktatúrák vagy az elnöki rendszerek. (l. Dr. Bordás Mária: *Problems of State Efficiency and Terrorism in North Africa*, COEDAT Defence Against Terrorism Review vol. 10, fall 2014., page 10.)

3 HVG 2013 június 20, Meggyengült a Hamász pénzügyi és politikai helyzete. (Letöltve a http://hvg.hu/vilag/20130620_Izraeli_lap_meggyengult_a_Hamasz_diplomac_domainrol 2014. június 1-jén.)

4 <http://korkep.sk/cikkek/kulugyek/2013/07/30/uj-sejk-regi-politika-uralkodovaltas-katarban>

A Hamász katonai ereje mind létszámában, mind képességeiben növekedett az előző háborúkhöz képest. A 2008-ban és 2012-ben elszenvedett jelentős anyagi veszteségeket – az akkor még rendelkezésre álló szinte kimeríthetetlen iráni források segítségével, valamint a polgárháború kitöréséig rendelkezésre álló szíriai segítséggel – gyorsan pótolták. Ezt a pótlást az egyiptomi hatalomváltás következtében hatalomra kerülő Muzulmán Testvériség is segítette. Az emberi veszteségeket a Gázában tömegesen rendelkezésre álló munkanélküli, fanatizált fiatalok közül szintén gyorsan lehetett pótolni.

A Hamász katonai képességeinek növekedésében szerepet játszott a líbiai fegyverraktárakból ellenőrizetlenül kikerülő hatalmas mennyiségű fegyver is. A Hamász alapvető fegyverzetét, elsősorban a terroristák között nagy népszerűségnek örvendő kézi fegyverek képezik, amelyek mellett megjelentek kézi légvédelmi rakéták, légvédelmi géppuskák és, a saját gyártású rakéták (1. kép).

1. kép. Hamász fegyverek

Forrás: Grupo Hamas (letöltve a <https://ventanainternacional.lamula.pe/2014/07/26/la-perversa-estrategia-de-hamas-en-la-franja-de-gaza/carlosnova/ domainról> 2014. június 4-én)

A „hagyományos” terrorista fegyverzet mellett megjelentek olyan kiegészítők is, amelyekkel eddig nem rendelkeztek. Ide tartozik például a sisak, a harci málhamelvény, az AK gépkarabélyra szerelt optikai irányzék és más komfort-felszerelések. Sőt, a Hamász harcosai, hajlandók voltak a gyűlölt ellenségtől, az izraeli hadseregtől átvenni a fej formáját a célzó számára bizonytalanra tevő sisakborítást, az ún. Mitznefet-et is (2. és 3. kép).

Érdekes, hogy megjelentek a Hamász arzenáljában teljesen modern fegyverek is (mint például az amerikai M-16-osból kifejlesztett M4-es gépkarabély), igaz nem nagy számban. További – sajnos magyar – vonatkozású érdekesség, hogy az izraeli hadsereg, a Hamász gázai földalatti raktáraiból zsákmányolt AMD-65 géppisztolyokat is.⁵

A terroristák nemcsak harcra használják ezeket a fegyvereket, hanem egymás közötti leszámolásra, kivégzésekre is.⁶ A Hamász tekintetében nem szabad elfelejteni, hogy a gázai lakosság feletti hatalmát nem utolsósorban terrorral tartja fenn. A háború

5 Jelen tanulmánynak nem célja, annak boncolgatása, hogy a magyar gyártmányú fegyvereket hova és mikor értékesítették, de a szakmai korrektséghez hozzátartozik annak felvetése, hogy ezek az AMD-65-k és a már említett amerikai fegyverek is, hogyan kerülhettek terroristák kezébe?
<http://www.tbk.co.il/article/460392>

2. kép. Hamász harcos Mitznefet-el és optikai irányzékkel

Forrás: Arabic Military: Hamas terrorist
(Letöltve a
[http://www.arabic-military.com/t83256p30-
topic](http://www.arabic-military.com/t83256p30-topic) domainról 2014. június 4-én.)

3. kép. Aramidból készült katonai sisak Hamász harcosok fején

Forrás: International Middle East Media Center:
Egyptian Military Leader Accuses Hamas of
Arming Muslim Brotherhood,
Jul 28. 2013. (Letöltve a
<http://www.arabic-military.com/t83256p30-topic>
domainról 2014. június 4-én.)

alatt mintegy 100 főt végeztek ki bármiféle bírósági eljárás nélkül, ezzel is növelve az ún. civil áldozatok számát.⁷

Közismert, hogy a Hamász saját gyártású rakétáit csempészet útján beszerzett iráni és szíriai eredetű rakéták egészítik ki, amelyek számát a háború elején mintegy 10 000 darabra becsülték.⁸

Nemcsak a Hamász katonai szárnyát képező al-Kasszam brigádot kell figyelembe venni, hanem más terrorista szervezeteket is (mint például a palesztin Iszlám Dzsihádot). Ezen felül ide kell számítani a George Habbas által alapított Népi Front Palesztina Felszabadításáért szervezetet, amely még megőrizte önállóságát. A palesztin Iszlám Dzsihád, amely Gázában nem igazán népszerű (a lakosság kevesebb, mint 5%-a támogatja), mintegy 8000 fős haderővel rendelkezik.⁹ Ezeket a csoportokat egészítik ki a Hamásszal és más terrorista szervezetekkel szövetségben álló kisebb milíciák és fegyveres bűnöző bandák.

A Hamász állandó fegyveres erőit az Izzedin al-Kasszam Brigádok (Izz al-Din al-Qassam Brigades – IDQB) képezik. Ennek létszáma kb. 16 000 fő, amelyet négy területiális könnyű gyalogos dandárba (Északi Dandár, Gáza Dandár, Központi Dandár és a Déli Dandár) szerveztek.¹⁰ A Hamász katonai képességnövekedésének egyik példája a rakétaarzenál eszközállományának növekedése: a 2008-as 3000 darabos

6 <http://www.veooz.com/photos/CHR6OOm.html>

7 Human right watch: Hamas must stop extrajudicial execution, 25 Aug. 2014 (letöltve 2014. július 4-én a <http://www.haaretz.com/news/middle-east/1.612379> domainről).

8 Global Security: Hamas rockets (letöltve a <http://www.globalsecurity.org/military/world/para/hamas-qassam.htm> domainről 2014. június 4-én).

9 <http://www.jewishvirtuallibrary.org/jsource/Terrorism/PIJ.html>

10 Jeffrey B. White: Understanding Hamas. Washington Institute for Near East Policy (letöltve 2014. szeptember 4-én a <http://www.mors.org/UserFiles/file/meetings/09qdr/white.pdf> domainről).

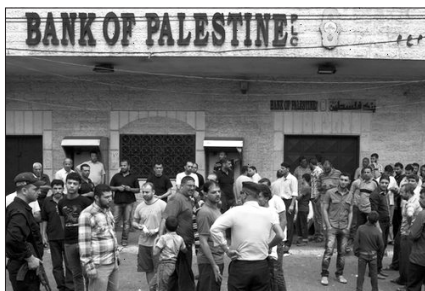
mennyiségről a háború kitörésére már mintegy 10 000 darab rakétával rendelkeztek. Ezen felül jelentősen javult a rakéták hatótávolsága is: a háború kitörésének idejére már képesek voltak akár 160 kilométeres távolságra is csapást mérni.

Az igazsághoz az is hozzátartozik, hogy a rendelkezésre álló rakéták jelentős része továbbra is Gázában gyártott, meglehetősen alacsony technikai színvonalat képviselő fegyver. A többi rakéta sem tartozik a nagypontosságú fegyverek körébe (nem is ilyen céllal gyártották eredetileg). Ezek ugyanis eredetileg sorozatvető fegyverek rakétái voltak, amelyek különböző nagyságú sorozattal egy adott célterület lefogatására, az ott lévő élőerő, „puha” célok vagy könnyű páncélozott erők megsemmisítésére szolgáltak és nem egyszeri, nagypontosságú csapás kiválására. A terroristáknak ez nem is célja, hiszen fegyvereikkel a félelemkeltésre törekednek. Ez nem azt jelenti, hogy ezek a fegyverek nem alkalmasak emberi élet kioltására, vagy jelentős anyagi károk okozására, hanem, hogy e fegyverek lélektani hatása nagyobb, mint a tényleges fizikai pusztító hatása.

A Hamász harci erejének megítélése során meg kell említeni azt a mintegy 10 000 fős rendőri erőt is, ami szintén a fegyveres erők része és a Hamász ellenőrzése alatt áll.

A Hamász régóta készült az összecsapásra. A háború kirobbantására akkor vállalkozott, amikor már politikailag meglehetősen elszigetelődött helyzetbe került és pénzügyi helyzete is egyre nehezebbé vált, valamint a gázai népszerűsége is csökkent. 2014 májusában és júniusában is már a tisztségviselőinek fizetésének folyósításával komoly problémáik voltak.

Nyilvánvaló, hogy a Hamász nem volt képes a helyi kormányzás közszolgáltatások tekintetében megnyilvánuló kötelezettségeit kielégíteni, ami fokozódó elégedetlenséghez vezetett.¹¹

4. kép. Elégedetlen tömeg a Bank of Palestine előtt Gázában

Forrás: BBC: Hamas and Fatah civil servants in Gaza Clash over pay, 5 June 2014. (Letöltve 2014. augusztus 31-én a <http://www.bbc.com/news/world-middle-east-27725633> domainről.)

11 Bordás, Mária: Public Services at Local Government. Level Acta Juridica Hungarica Volume 50., Number 4., 2009. Budapest, ISSN: 1216-2574

Az izraeli védelmi erők állapota

Az izraeli védelmi erők képességei a katonai elemzők számára egyáltalán nem ismeretlenek, hiszen a zsidó állam létrejötte óta már több háborúban bizonyította eltökéltségét, harci erejét.

Az izraeli haderő tekintetében kettő nagyon specifikus tényezőt találunk: az egyik a nők hadkötelezettsége, a másik a tartalékos állomány magas szintű felkészültsége és gyors mozgósíthatósága. Közismert, hogy Izrael nem közöl hivatalos adatokat a hadereje békelétszámáról, de különböző mértékadó források ezt a létszámot 176–177 ezerre becsülik.¹² A meglévő állandó haderőt rövid idő alatt mobilizálható kb. 450 000 tartalékos állomány egészíti ki.

Az izraeli hadsereg még a 177 ezres, állandóan hadrafogható lélekszámával is bőven elmarad a legnépesebb, több mint négymilliós indiai katonaságtól. Persze egy haderő valódi értékét nemcsak és nem elsősorban annak nagysága határozza meg, hanem a minőségi mutatói.

Izrael elemi érdeke, hogy egyébként a környezetében lévő arab országok és az ezekhez csatlakozó nem állami szereplők (mint a Hezbollah, Hamász és más terrorista szervezetek) nyomasztó létszámbeli fölényét minőségi mutatókkal ellensúlyozza. Ennek érdekében nagyon erős légierőt fejlesztett ki a zsidó állam. A légierő gerincét a már saját modernizálású F–15 és F–16 típusú harci repülőket, és egyre nagyobb számban fejlett technológiai színvonalú, csapásmérésre képes pilótánélküli repülőket (Hermes–450, Hermes–900, Heron–I és Heron–TP) alkotják.¹³ A mintegy 460 (más források szerint 540) harci repülő¹⁴ kb. 100 pilótánélküli,¹⁵ csapásmérésre képes repülő egészíti ki.¹⁶

A pilótánélküli repülőgépek tekintetében Izrael valódi nagyhatalom,¹⁷ a világ 50 országába exportálnak ezen eszközökből.¹⁸ Az izraeli haderő nemcsak modern, technológiailag fejlett fegyverrendszereken alapul, hanem az azt magas szinten alkalmazni tudó tiszt, tiszthelyettesi gárdán, legénységi állományon is. Végül is a humánfaktor tekintetében megnyilvánuló fölény visszautal a társadalom oktatási színvonalára, különös tekintettel a hivatásos állomány felkészítésére, felkészültségére.

Izrael a térség országai között a modern katonai technológia birtoklása tekintetében vitathatatlanul vezető szerepet tölt be. Haderejében megtalálható mind a három haderőnem, rendelkezik nukleáris elrettentő erővel is. Izrael több rakétavédelmi rendszert is kiépített. A mostani, 50 napos összecsapás során a Vaskupola (IRON DOME) rendszer mutatta meg nem hétköznapi képességeit. A jelenlegi rendszer létrehozásáról 2007-ben döntöttek, azóta évi mintegy 200 millió USD-t költöttek a projektre és mára egy, a KASSZÁM (és az ehhez hasonló) és GRAD rakéták (valamint

12 The Institute for National Security Studies. Chapter Israel, 2012 (letöltve 2014. szeptember 4-én a <http://heb.inss.org.il/index.aspx?id=4240> domainről).

13 <http://dronewarsuk.files.wordpress.com/2014/01/israel-and-the-drone-wars.pdf>

14 <http://www.gloria-center.org/2010/09/rodman-2010-09-07/>

15 <http://www.theguardian.com/news/datablog/2012/aug/03/drone-stocks-by-country>

16 Marry Dobbing, Cris Cole: Israel and the Drone Wars Oxford, Jan. 2014. 7. o.

17 <http://www.militaryfactory.com/aircraft/israeli-air-force-military-aircraft.asp>

18 <http://www.globalresearch.ca/israel-and-the-drone-wars/5364446>

e típus iráni és szíriai változatai), és 155 milliméteres lövedékek elfogására képes, mobil elemekre épülő rendszert hoztak létre. Jelenleg 10 telepített üteggel rendelkeznek és további ütegek telepítését tervezik.

Az 50 napos háború során Gázából 4564 különböző rakétát és aknavető gránátot lőttek ki.¹⁹ Ezek egy része célt tévesztett, el se hagyta a Gázai övezetet, vagyis a Hamász szempontjából hazai területre hullottak. A Vaskupola rendszer, a célba vett rakéták mintegy 90%-t semmisítette meg, izraeli adatok szerint a megsemmisített rakéták száma 735 volt.

Az összecsapás aszimmetrikus jellege tetten érhető a következő összehasonlításban: 1 telepített Vaskupola-üteg ára: 50 millió USD; 1 Kasszám rakétaüteg ára: kb. 20 000 USD. 1 kilőtt elfogó rakéta ára: 62 000 USD²⁰ (egy 90%-osan biztos elfogáshoz kettő rakéta kilövése szükséges); 1 Kasszám rakéta előállítási ára: kb. 800 USD.²¹

A szembenálló felek valószínűsíthető céljai

Természetesen a műveleti tervek ismerete nélkül nehéz pontosan meghatározni az izraeli politikai és katonai vezetés konkrét céljait, ugyanakkor a médiában megjelent nyilatkozatok alapján néhány politikai-stratégiai és katonai-hadászati cél beazonosítható.

A Hamász

A Hamász politikai céljai:

- kitörni a politikai elszigeteltségből és újra bőséges pénzügyi támogatásokra szert tenni;
- foglyok ejtésével a bebörtönzött Hamász-aktivisták kiszabadítása és ezzel erkölcsi győzelem aratása, ezzel egyidejűleg erejük és elszántságuk demonstrálása;
- a palesztin ellenállás imázsának helyreállítása és ezzel a Hamász hitelességének növelése;
- a gázai övezet blokádjának megszüntetése.

A Hamász katonai céljai:

- az összecsapások során elkerülni a saját erők nagymértékű pusztulását, megsemmisülését;
- kihasználva az alagútrendszert, váratlan támadásokkal a lehető legnagyobb izraeli veszteség okozása, foglyok ejtése;
- lélektani műveletekkel, média-műveletekkel a zsidó haderő és katonai, politikai vezetés lejáratása, ezzel mielőbbi tűzszünet kieroszakolása;
- a rakétatámadások fenntartásával hiányos katonai képességeik leplezése, nyomásgyakorlás az izraeli kormányra.

19 <http://www.jpost.com/Operation-Protective-Edge/50-days-of-Israelis-Gaza-operation-Protective-Edge-by-the-numbers-372574>

20 Jason Mick: Iron Dome helps mitigate 1 in 3 rockets strikes on Israel, as Gaza conflict escalates;

21 Ulrike Putz: Graveyard shift for Islamic Jihad: a Visit to Gaza Rocket Factory. Spiegel 08 Jan 2008. (Letöltve a <http://www.spiegel.de/international/world/graveyard-shift-for-islamic-jihad-a-visit-to-a-gaza-rocket-factory-a-531578.html> domainról 2014. szeptember 4-én.)

A Hamászt a korábbi háborúk során elszenvedett vereségei harcászati elképzeléseinek megváltoztatására kényszerítették. Azt a korábbi elképzelését, hogy védelmi hadműveletekkel mérjen vereséget az izraeli hadseregére, teljesen feladta. Annak érdekében, hogy az összecsapás során a megsemmisülést elkerülje, a Hezbollahtól átvett taktikát alkalmazta, amelyet bizonyos szempontból tovább is fejlesztett. Ez pedig az alagút-rendszer kiépítésében és alkalmazásában öltött testet.

Elképzelésük szerint az alagutakon keresztül az ellenség hátába, szárnyába kerülhettek, váratlan kommandó-támadásokkal érzékeny veszteségeket okozhatnak az izraeli hadseregnek, és emberrablásokkal, kedvező helyzetet tudnak teremteni a hadifogságba esett, vagy korábban bebörtönzött terroristák kiszabadításához.²²

Szándékaik között szerepelt, hogy élőpajzs alkalmazásával, azaz tervezetten nagyszámú saját polgári áldozat produkálásával erkölcsileg lejárássák az izraeli hadsereget. Ennek érdekében propaganda és a kényszerítés eszközével is, arra vették rá polgári lakosság egy részét, miszerint nemcsak hogy az izraeli hadsereg felszólításának ne tegyen eleget, és ne hagyja el a lakhelyét, hanem menjenek fel az épületek tetejére, így elkerülve a légicsapásokat vagy elérve azt, hogy a csapások nagyszámú civil áldozattal járjanak.

Elképzelésük részét képezte az izraeli területre való rakéta-kilövések mindenáron való fenntartása annak érdekében, hogy bizonyítsák a világ számára elszántságukat, harci képességeiket.

A Hamász tisztában volt azzal, hogy szemtől szembe nem veheti fel a versenyt a zsidó állam haderejével. A védelemhez a városi harchoz igazodó aszimmetrikus hadviselési elemeket választotta, a támadáshoz az aszimmetrikus hadviselésre jellemző

5. kép. Hamász élőpajzs háztetőn lévő gyerekekkel

Forrás: Shyed Atheist: Why, as Pakistani I stand with Israel. July 23, 2014. Goodless Blogging
(Letöltve a <http://allahbepraisedlettheglassberaised.wordpress.com/2014/07/23/why-as-a-pakistani-i-stand-with-israel/> domainről 2014. szeptember 1-jén.)

22 Ahmed Hadi: Gaza war: Tunnels, targets, and rockets: hamas/IJ startegy and tactics. Informed Comment, Jul 15 2014. (letöltve a <http://www.juancole.com/2014/07/targets-rockets-strategy.html> domainről 2014. július 30-án)

rakétatámadásokat preferálta, amelyet kombinálni kívánt a már előre elkészített alagutakon való behatolással izraeli területekre, és ott öngyilkos merényletek, rajtaütések végrehajtásával. Az Izrael ellen érzett gyűlöletétől vezérelve nagy veszteségeket kívánt okozni a zsidó államnak abban bízva, hogy a nagyszámú áldozat hatására a kormányzat politikai káoszba fullad, esetleg az izraeli társadalom összeomlik.

Izrael

Az izraeli miniszterelnök természetesen politikai szólamokban fogalmazta meg az izraeli politikai célokat (nyugalom helyreállítása, az izraeli állampolgárok biztonságának garantálása, Gáza demilitarizálása stb.).²³ A nyilatkozatokból és cselekményekből a következő célok olvashatók ki:

- bizonyítani a zsidó állam elszántságát, erejét;
- tűzszünetre kényszeríteni a Hamászt és ezzel helyreállítani a nyugalmat a Gázai övezet térségében;
- elkerülni valamilyen nemzetközi vizsgáló bizottság felállítását, amely elítélhetné az izraeli erőalkalmazást Gázában.

Izraeli részről az Izraeli Védelmi Erők honlapján a következő katonai célokat fogalmazták meg:²⁴

- erőteljes csapás mérése a Hamász erőire;
- a gázai biztonsági helyzet alapvető megváltoztatása elsősorban a rakéta-kilövő képesség csökkentésével, és az alagutak felszámolásával;
- az izraeli állampolgárok elleni rakétatámadások megszüntetése;
- a háború megvívása minimális saját veszteség és a lehető legkevesebb palesztin civil áldozat mellett.

Izrael részéről a háború megvívására a korábbi módszereket kívánták követni: a háború első szakaszában, nagyszámú, nagy pontosságú légicsapások végrehajtásával, majd a következő fázisban egy összhaderőnemi művelet végrehajtásával kívánták a Hamász rakéta eszközeit hatástalanítani, valamint az addig ismert alagutakat felszámolni. A szárazföldi művelet tekintetében dandár-harccsoportok alkalmazásával, a Hamász harcászati mélységébe való behatolással a rakétaindítók és az alagutak felszámolása volt a cél.

Természetesen, a polgári áldozatok elkerülése is az elképzelés része volt, amihez a korábbi háborúk során alkalmazott eljárásokat kívánták alkalmazni. Ide tartozik a röplapok ledobása, SMS-üzenetek küldése az érintett személyeknek és családtagjainak, vak bombák ledobásával újabb figyelmeztetés adása, csökkentett hatású bombák alkalmazása.

23 <http://www.algemeiner.com/2014/07/31/netanyahu-says-protective-edge-goal-is-complete-demilitarization-of-gaza/>

24 <http://www.idfblog.com/blog/2014/07/08/breaking-idf-commences-operation-protective-edge-against-hamas/>

Az elképzelés stratégiai fontosságú része volt az ENSZ, és a nemzetközi közösség fontos tagjai részéről mutakozó támogatás elnyerése és fenntartása a háború igazságossága tekintetében.

A terep

A terep minden háborúban fontos meghatározó tényező. Gáza, mint sűrűn beépített, nagy népsűrűségű terület, sajátos eljárásokat követelt meg a harcoló felektől. Gáza, ami összesen 365 km² területet képvisel, sajátos formában nyúlik el a Földközi-tenger partján: hossza 41 km, szélessége 6 és 12 kilométer között változik.

A terület gyakorlatilag egy tengerparti síkság, amelyet délről a Sínai-félsziget, észak-nyugatról pedig a Hebron-hegység határol, dél-nyugati részét pedig a Negev-sivatag zár le.

A terület jellegzetes elemei az ún. Kurkar-hátságok, dombok jelenléte. Ebből a megkötött kvarc homokkőből álló hátságok sora a tengerparttól a kontinens belseje felé növekszik. Ez a közepes szemcsenagyságú homokkő jól faragható jellege miatt kedvező lehetőséget adott az alagútásához.

A terület népsűrűsége 4751 lakos/km² (ezen belül Jabalia menekülttáboré 66 754).²⁵ A világon egyedülálló módon a lakosság 43,4%-a 14 év alatti gyerek, az 1000 lakosra jutó éves születések száma 32, ami a világ egyik legmagasabb szaporodási rátája.

* * *

Az 50 napig zajló háború dinamikai elemeinek, a harcoló felek teljesítményének bemutatására és következtetések levonására, a következő számban, megjelenő, a tanulmány második részét képező, Az ötven napos háború lezajlása, a harcoló felek teljesítmény című munkában kerül sor.

FELHASZNÁLT IRODALOM

- Khaled Abu Tomaeh: Egyptians hoping Israel will destroy Hamas. (Letöltve a <http://www.gatestoneinstitute.org/4401/egypt-israel-hamas> domainről 2014. június 4-én.)
- ISIS begins killing Cristians in Mosul. (Letöltve a <http://pamelageller.com/2014/08/graphic-isis-beheading-children-women-stripping-naked-graphic.html/> domainről 2014. szeptember 4-én.)
- Dr. Bordás Mária: Problems of State Efficiency and Terrorism in North Africa. COEDAT Defence Against Terrorism Rewiev vol. 10, Fall 2014. page 10
- Meggyengült a Hamasz pénzügyi és politikai helyzete (HVG 2013. június 20. Letöltve a http://hvg.hu/vilag/20130620_Izraeli_lap_meggyengult_a_Hamasz_diplomac domainről 2014. június 1-jén.)
- Arlena Kushner: Potentially huge turne around. July 31, 2014. (letöltve 2014. szeptember 14-én a <http://israelbehindthenews.com/blog/page/8/> domainről)
- Yolande Knell: Gaza: Hamas seeks emerge stronger. 23 July 2014, BBC News, (Letöltve 2014 szeptember 4-én a <http://www.bbc.com/news/world-middle-east-28456967> domainről.)

25 Index Mudi: Country comparison, Population density. (Letöltve 2014. június 1-jén a <http://www.indexmundi.com/g/r.aspx?v=21000> domainről.)

- Francesca Trianni: How Israel blow up tunnels in Gaza. Time, 2014 július 21. (Letöltve a <http://time.com/3012653/watch-this-is-how-israel-blows-up-tunnels-in-gaza/> domainről 2014. szeptember 4-én.)
- Dr Bordás Maria: A hatékony állam és a jogállam konfliktusa? Közjogi Szemle, 2011. szeptember. Lap és Könyvkiadó Kft. Budapest pp. 16–17.
- Jonah Jeremy Bob: Captured Hamas activists in Gaza. (Letöltve a <http://www.jpost.com/Operation-Protective-Edge/State-indicts-250-Gaza-terrorists-captured-during-Operation-Protective-Edge-371531> domainről 2014. szeptember 4-én.)
- Barbara Opall: Israeli Forces Praise Elbit UAV sin Gaza. Op, Defense News, Aug. 12., 2014 (Letöltve a <http://www.defensenews.com/article/20140812/DEFREG04/308120026/Israeli-Forces-Praise-Elbit-UAVs-Gaza-Op> domainről 2014. szeptember 14-én.)
- Dr habil. Maria Bordas PhD: Tradition and Modernization in the Public Administration – Efficient State or State under the Rule of Law. Journal of US-China Public Administration Volume 9, Nr 6 , SrNr. 80. June 2012 pp 602–603
- Noah Zoaphilly: Rafael COE: Laser solutions to mortars. 24 August 2014. (Letöltve a 2014. szeptember 14-én <http://zoaphilly.org/rafael-ceo-says-laser-solution-to-mortars-coming-in-next-year-or-two/> domainről.)
- Inge Jören: Rough estimate OOB in Gaza. Corporal Frisk 20 July 2014 (Letöltve a <http://corporalfrisk.wordpress.com/tag/idf/> domainről 2014. szeptember 10-én.)
- Bordás, M.: *Public Services at Local Government Level*. Acta Juridica Hungarica Volume 50., Number 4., 2009. Budapest, ISSN: 1216-257
- Ahmed Hadi: Gaza war: Tunnels, targets, and rockets: hamas/IJ strategy and tactics. Informed Comment, Jul 15 2014. (Letöltve a <http://www.juancole.com/2014/07/targets-rockets-strategy.html> domainről 2014. július 30-án.)

Kiss Petra

A NATO hadszíntéri nukleáris fegyverei és azok hatása az európai biztonságra

*A hadszíntéri nukleáris fegyverek, azaz az 5500 kilométernél kisebb hatótávolságú nukleáris fegyverek (ballisztikus vagy cirkáló rakéták) kérdését Európában mindig is heves viták kísérték – kezdve az első telepítéstől a napjainkban is a kontinensen található gravitációs bombák ügyéig. Egyik oldalról ezek a hadszíntéri nukleáris fegyverek a transzatlanti köteléket és az európai szövetségesek iránti amerikai elkötelezettséget voltak mindig is hivatottak kézzel fogható módon megjeleníteni, másrészt viszont már a hidegháborús (nukleáris) fegyverkezési verseny közepette is nyilvánvalóvá vált, hogy jelentős kockázatot jelentenek az euro-atlanti térség biztonságára azáltal, hogy könnyen elvezethettek volna egy általános nukleáris össze-
csapáshoz. Az Egyesült Államok és a Szovjetunió az 1980-as években végre közös nevezőre jutott és megkezdtek a leszerelési tárgyalásokat, aminek eredményeképpen 1987-ben aláírták az INF Szerződést.*

A hidegháború alatt a nukleáris fegyverek kiemelt szerepet kaptak a nemzetközi kapcsolatok alakulásában, legyen szó a keleti és nyugati katonai blokk szembenállásáról, vagy az Észak-atlanti Szerződés Szervezetén (NATO) belüli viszonyokról. Az atomfegyverek 1945-ös megjelenése óta a hadviselés és a háború természete megváltozott, a rohamos technikai fejlesztések következtében pedig alig néhány éven belül elterjedt a technológia és egyre több állam rendelkezett nukleáris fegyverekkel. Immár sokkal nagyobb pusztító erejű fegyverekről beszélhettünk, amelyekhez a hordozóeszközök sokfélesége is társult. Bár az atomklub még ma is csekély számú tagot számlál, a hidegháború éveiben minden (egykori) nagyhatalom az atomtitok megszerzésére törekedett saját biztonságának növelése érdekében.

A NATO stratégiáját az egész hidegháború alatt a nukleáris elrettentésre alapozta. Bár a Szövetség által elfogadott stratégiai koncepciókban (1949, 1952, 1957, 1968) az atomfegyverek alkalmazásának feltételei, körülményei változtak, sosem volt kétséges (és napjainkban sem vitatható), hogy ezek a fegyverek a NATO védelmének sarokkövét képezik.

* * *

A hadszíntéri nukleáris fegyverekkel kapcsolatos terminológia az angol szakirodalomban sem teljesen egyértelmű, találkozhatunk átfedésekkel, kettős megjelölésekkel is. Ebből következően a magyar terminológia sem egységes, a korábbi orosz katonai szaknyelvből átvett kifejezések pedig „kimentek a divatból”.¹ Az alábbiakban megkíséreljük (csoportosítva) definiálni és tisztázni a szövegben használt fogalmakat annak érdekében, hogy a jelen írásban előforduló kategóriák egyértelművé váljanak (figyelembe véve, hogy elsősorban a hordozóeszköz paraméterei determinálják a különböző fegyverkategóriákat).²

- *Hadszíntéri nukleáris fegyverek/erők* (Theater nuclear weapons/forces – TNW/TNF); *taktikai nukleáris fegyverek/erők* (Tactical nuclear weapons/forces): Ez a megjelölés az angolszász szakirodalomban minden hadászati szint alatti nukleáris fegyvert magába foglal, vagyis az 5500 kilométer hatótávolság alatti (ballisztikus és cirkáló) rakétákat. Esetenként szub-stratégiai (sub-strategic) vagy nem stratégiai (non-strategic) nukleáris fegyverekként is utalnak rá.
- *Kis hatótávolságú rakéta* (Short-range missile – SRM): 500 kilométernél kisebb hatótávolságú szárazföldi telepítésű ballisztikus rakéta, amely felszerelhető hagyományos, de akár nukleáris töltettel is.
- *Rövidebb hatótávolságú ballisztikus rakéta* (Shorter-range ballistic missile – SRBM); *rövid hatótávolságú hadszíntéri nukleáris fegyverek/erők* (Short-range theater nuclear weapons/forces – SRTNW/SRTNF): 500–1000 kilométerig terjedő hatótávolságú ballisztikus rakéta, szintén felszerelhető hagyományos, de akár nukleáris töltettel is. Az 1987-es INF-Szerződés rendelkezik minden Európába telepített SRBM megsemmisítéséről is.
- *Közepes hatótávolságú ballisztikus rakéta* (Intermediate-range ballistic missile – IRBM); *közepes hatótávolságú nukleáris erők* (Intermediate-range nuclear forces – INF); *nagy hatótávolságú hadszíntéri nukleáris fegyverek/erők* (Long-range theater nuclear weapons/forces – LRTNW/LRTNF): 1000–5500 kilométerig terjedő hatótávolságú ballisztikus rakéta, szintén felszerelhető hagyományos és nukleáris töltettel egyaránt. Az 1987-es INF Szerződés rendelkezik minden Európába telepített közepes hatótávolságú fegyverrendszer megsemmisítéséről.
- *Interkontinentális ballisztikus rakéta* (Intercontinental ballistic missile – ICBM): 5500 kilométert meghaladó hatótávolságú ballisztikus rakéta. Gyakorlatilag kizárólag nukleáris töltettel szerelik fel, de képes hagyományos töltetek célba juttatására is. Jelen írás az ICBM kérdéseit nem tárgyalja.
- *Több, külön célra irányítható töltetet tartalmazó visszatérő egységek* (Multiple independently targetable re-entry vehicles – MIRVs): Két vagy több visszatérő egység (robbanótöltet), amelyeket egy ballisztikus rakéta hordoz, és amelyeket különböző célpontokra irányítanak. Ilyen volt az 1977-től telepített szovjet SS–20 is.

1 Lásd bővebben: Szabó, József (főszerk): *Hadtudományi Lexikon* I. kötet, Budapest, 1995. 89–94.o.

2 A definíciók megfogalmazásánál a szerző segítségére volt az UNIDIR kiadványa: Tulliu, Steve – Schmalberger, Thomas: *A biztonság megértése felé: Fegyverzet-ellenőrzési, leszerelési és bizalomero-sítési kislexikon*. Genf, 2001. UNIDIR

Európa lehetőségei egy nukleáris világban

A NATO hiteles elrettentő képessége a Szovjetunióval szemben a hidegháború évtizedeiben a technológiai fölény megszerzésével, nukleáris fegyverek fejlesztésével valósult meg, amit egyedül az USA által nyújtott biztonsági garancia tehetett lehetővé.

Albert Wohlstetter (1913–1997) amerikai szakértő szerint a NATO európai tagállamai az amerikai nukleáris garancia mellett négy alternatíva közül választhattak az 1950-es években:³

- Teljes mértékben elutasíthatják az atomfegyvereket, legyenek azok az Egyesült Államok, vagy bármely más állam birtokában.
- Törekedhetnek saját, nemzeti képesség kialakítására.
- Létrehozhatnak egy közös ellenőrzés alatt álló nukleáris erőt.
- Hagyhatkozhatnak a szövetséges Egyesült Államok által nyújtott biztonsági garanciára.

A hidegháborús körülmények között a teljes elutasítás nem kerülhetett szóba, hiszen mindennél erősebb volt a nyugat-európai államokban a Szovjetunióval szembeni félelem. Egy közös nukleáris erő létrehozása érdekében történtek ugyan erőfeszítések a Multilateral Force koncepció, illetve az Inter-Allied Nuclear Forces koncepció keretében, de ezek nem vezettek eredményre.⁴ Egy saját, nemzeti képesség kialakítására az Egyesült Királyság és Franciaország is törekedett. A britek 1952-ben, a franciák 1960-ban tettek szert az első atomfegyverekre, azonban ezek a nukleáris erők elenyészőek voltak az euro-atlanti térségben az Egyesült Államokéhoz képest. Nyugat-Európa számára tehát nem maradt más, mint az amerikai garanciákra hagykozni.

Az európai NATO-tagok azonban nehezen elégedtek meg a Washingtoni Szerződés 5. cikkének elvi garantálásával,⁵ gyakorlati, kézzel fogható bizonyítékot követeltek az Egyesült Államoktól elkötelezettségének bizonyítékeként.⁶ Az USA ezért kísérletet tett az európai államok bevonására a döntéshozatali folyamatokba, illetve a nukleáris ügyeket érintő konzultációk felélénkítésére. A tagállamok delegációkat küldhettek az amerikai Összhaderőnemi Stratégiai Céltervező Törzsbe,⁷ később

3 Wohlstetter, Albert. 1961. Nuclear Sharing: NATO and the N+1 Country Foreign Affairs. <http://www.foreignaffairs.com/articles/71616/albert-wohlstetter/nuclear-sharing-nato-and-the-n1-country> [2013. november 12.]

4 A Multilateral Force (MLF) keretében az Egyesült Államok egy állandó NATO irányítás alatt lévő ballisztikusrakéta-hordozó atom-tengeralattjáró rendszerben tartását szorgalmazta – közös tulajdon, személyzet és közös finanszírozás mellett. Az Inter-Allied Nuclear Forces (IANF) elképzelés szerint pedig egy szövetségközi nukleáris erőre volt szükség Franciaország, az Egyesült Királyság és az Egyesült Államok közötti többnemzeti együttműködés megvalósításával.

5 Az 1949. április 4-én aláírt alapító dokumentum ötödik cikke testesíti meg a Szövetség kollektív védelmi jellegét, azaz amennyiben az egyik tagállamot támadás éri, azt a többi tagállam saját maga ellen irányuló támadásként értékeli és azzal szemben közösen lépnek fel minden szükséges eszközzel.

6 Különösen azért, mert Európa nem volt képes olyan mértékben fejleszteni hagyományos erőt, ahogyan azt az Egyesült Államok elvárta volna. Mivel az amerikai védelmi költségvetésben – a hagyományos erők fejlesztése helyett – egyre nagyobb összegeket fordítottak az atomfegyverek fejlesztésére és gyártására, ezt a logikát magára formálva Európa sem költött többet hagyományos erejére. (Lásd bővebben: Osgood 1962, 102–110.)

7 Legge, J. Michael: Theater Nuclear Weapons and the NATO Strategy of Flexible Response RAND Corporation 1983 <http://www.rand.org/content/dam/rand/pubs/reports/2007/R2964.pdf> [2014. január 25.]

külön struktúra jött létre a Szövetségen belül annak érdekében, hogy hatékonyabb politikai kooperáció valósuljon meg.

Meg kell említenünk még egy formáját az amerikai szerepvállalásnak, mégpedig a hadszíntéri nukleáris fegyverek Európába telepítését. Az 1950-es évek elején érkeztek az első ilyen fegyverek Európába, 1960-ra pedig már a 3000-es nagyságrendet is meghaladta a számuk (l. 1. ábra).

Mind a politikai elit, mind a katonai vezetők véleménye szövetség-szerte megosztott volt azonban abban a kérdésben, hogy helyes-e a hadszíntéri nukleáris fegyverek telepítése. Oppenheimer – az atombomba létrehozására irányuló Manhattan-program egyik kiemelkedő atomtudósa – pozitívan vélekedett ezekről a fegyverekről, hiszen így „a csata visszakerülhetett a csatatérre”, mégis számos ellenérv is megjelent a politikai viták alkalmával.⁸ Az Egyesült Államok részéről is komoly dilemmák előzték meg az európai telepítésről hozott döntést. Elsődlegesen azért, mert ez egyenlő volt a nukleáris fegyverek proliferációjával, ami nem állt az USA érdekében.⁹ Másodszor megkérdőjeleződött a hatékony alkalmazás lehetősége is, hiszen ezek a fegyverek nem bírtak hadászati jelentőséggel, nem voltak alkalmasak beteljesíteni a nukleáris elrettentést. Gyakorlatilag csak nagyvárosok elleni alkalmazásuk vezetett volna eredményre,¹⁰ ellenben könnyen előidézhettek volna egy általános nukleáris háborút. Mindemellett a hadszíntéri atomfegyverek könnyen célponttá válhattak volna egy esetleges preemptív szovjet támadás esetén.¹¹ Az európai szövetségesek megnyugtatója, a Szovjetunió ellensúlyozása viszont kulcsfontosságú jelentőséggel bírt az Egyesült Államok számára, ezért – az európai hagyományos erők növelésének és fejlesztésének hiányában – csak a hadszíntéri nukleáris fegyverek jelenthették a megoldást.¹²

Érdemes röviden említést tennünk az egyes európai NATO tagállamok közötti véleménykülönbségről is, hiszen ezek a nézetek jelentősen befolyásolták a hadszíntéri nukleáris fegyverek szerepét a Szövetségben.

-
- 8 Schulte, Paul: Tactical Nuclear Weapons in NAT and beyond: A Historical and thematic Examination. 17. o. In: Nichols, Tom–Stuart, Douglas–McCausland, Jeffrey D.(ed) 2012. Tactical Nuclear Weapons and NATO Strategic Studies Institute. U.S. Army War College. 2012 <http://www.strategicstudiesinstitute.army.mil/pubs/display.cfm?pubID=1103> [2014. január 25.]
 - 9 Egy 1946-ban elfogadott törvény (Atomic Energy Act), amely még az amerikai atom-monopólium idején született, kimondta, hogy az Egyesült Államok – annak érdekében, hogy elkerülje az információk kiszivárgását a Szovjetunió felé – nem adhat át sem titkokat, sem fegyvereket, sem pedig bármiféle információt európai szövetségeseinek. Lásd bővebben: Atomic Energy Act 1946
 - 10 A hadszíntéri nukleáris fegyverek alkalmazásának hatását ebben az időben nem sokan vizsgálták. Az Egyesült Királyságban 1960–1962 között működött egy testület, amely a városokra mért nukleáris csapások hatásait vizsgálta, ez volt az úgynevezett JIGSAW testület. A JIGSAW magas szintű szakértőkből állt és közvetlenül a brit vezérkari bizottságnak adta le jelentéseit az esetleges nukleáris támadások hatásáról Észak-Amerikát, Európát és az Egyesült Királyságot, illetve a Szovjetuniót illetően. (Miller 1998, 367–378.)
 - 11 Gavin, Francis J. The Myth of Flexible Response: American Strategy in Europe during the 1960s 2001 <http://www.utexas.edu/lbj/faculty/gavin/articles/mofr.pdf> [2014. január 25.]
 - 12 Az 1970-es évekre domborodott ki leginkább a probléma. Ekkor a hadszíntéri nukleáris fegyverek száma elérte a 7–8000-es nagyságrendet (több mint egy tucat típusú indító-berendezéssel). Ez a nagy szám nem ellentétes a rugalmas reagálás stratégiájával, azonban nem is annak szellemében került kialakításra. A Szövetség katonai követelményeitől függetlenül, bármiféle csökkentés ezen a téren aláásta az Egyesült Államok politikai elkötelezettségét Európa felé. (Lásd bővebben: Legge: I.m., Schulte: I.m.)

A britek által képviselt pozitív megközelítés szerint ezek a fegyverek alkalmasak voltak a szovjet agresszió elrettentésére, de ha az általános elrettentés kudarcot vallott volna, alkalmazásukkal elkerülhetetlenül megnőtt volna egy általános nukleáris háború kitörésének veszélye.¹³ Viszont az Egyesült Királyság már ekkor is rendelkezett saját nukleáris erővel, illetve különleges kapcsolatot ápolt az Egyesült Államokkal, így a hadszíntéri atomfegyverek kérdése nem volt elsődleges biztonsági kérdés a számára.

Franciaország az atomtitok megszerzésére törekedett, illetve a britekhez hasonló bizalmas viszonyt szeretett volna kialakítani az USA-val – ezt azonban a fennálló politikai feszültségek ellehetetlenítették. De Gaulle visszautasította a kétkulcsos megállapodás feltételeit, nem volt hajlandó belenyugodni abba, hogy a francia biztonság biztosítéka idegen kezekben legyen.¹⁴ Saját fejlesztésű hadszíntéri nukleáris fegyvereit függetlenül és korlátozások nélkül kívánta alkalmazni „pre-stratégiai” szinten, vagyis egyfajta utolsó figyelmeztetésként a nemzeti hadászati erők alkalmazását megelőzően.

Az NSZK visszafogottabb álláspontra helyezkedett. Számára a legfontosabb az USA által nyújtott biztonsági garancia volt, de tisztában volt azzal is, hogy a hadszíntéri atomfegyverek alkalmazása esetén a német területek „nukleáris temetővé” változtak volna. Így Bonn elsődleges érdeke az volt, hogy elkerüljön mindenféle háborút.¹⁵ Az NSZK esetében ugyanakkor meg kell említenünk a szovjet nyomásgyakorlást is, amely megakadályozta, hogy bármiféle módon nukleáris fegyverekhez jusson.

Más NATO-tagok (például Norvégia vagy Dánia) számára szintén fontos volt a szoros együttműködés a NATO-val, azonban számukra szuverenitásuk csorbulása vagy a szövetséges erők jelenléte nem volt kívánatos.¹⁶

Az általános nézet a hadszíntéri nukleáris fegyvereket illetően az volt, hogy ezek be tudják tölteni a hagyományos, illetve stratégiai támadó fegyverek, nukleáris és nem nukleáris fegyverek közötti űrt (missile gap).¹⁷ Maga a Szövetség is *egyfajta köztes opcióként tartotta számon* ezeket a fegyvereket. A hadszíntéri atomfegyverek csupán hozzájárultak a Szövetség elrettentő képességéhez, kiegészítették (de nem válthatták ki) a nem nukleáris erőket, alkalmazásukra pedig csak szelektíven és

13 Ezzel az elrettentés két fajtája vált megkülönböztethetővé: pre-war deterrence (háborút megelőző elrettentés) és intra-war deterrence (háború közbeni elrettentés).

14 Az 1950-es évtized legvégén az Egyesült Államok tárgyalásokba kezdett Törökországgal, az Egyesült Királysággal és Franciaországgal is, melynek eredményeként úgynevezett kétkulcsos megállapodások keretében igyekezett jogilag rendezni az Európába telepített hadszíntéri nukleáris fegyverek kérdését. A megállapodások lényege az volt, hogy ezek az országok hozzájárulnak a fegyverek saját területükre való telepítéséhez, biztosítják a személyzetet, azonban azok amerikai ellenőrzés alatt maradnak. A befogadó állam csupán megvétózhatta a rakéták alkalmazását. Franciaországgal azonban megrekedtek a tárgyalások. (Lásd bővebben: Legge: I.m. 27. o.)

15 Hasonló aggodalom a „másik oldalon” Lengyelország részéről is megjelent. Ezt támasztják alá a 2005-ben nyilvánosságra hozott háborús tervek 1979-ből. (Lásd bővebben: Watt, Nicholas: Poland risks Russia's wrath with Soviet nuclear attack map. The Guardian 2005) <http://www.theguardian.com/world/2005/nov/26/russia.poland> [2014. június 16.]

16 Schulte: I.m. 25–30. o.

17 Ogilvie-White, Tanya: On Nuclear Deterrence. The Correspondence of Sir Michael Quinlan. The International Institute for Strategic Studies. Routledge New York 2011. 63–74. o.

korlátozott módon kerülhetett sor.¹⁸ Néhány évvel később Nixon elnök még határozottabban fogalmazott, miszerint az Egyesült Államok sosem fogja alkalmazni a Szovjetunió ellen a hadszíntéri nukleáris fegyvereket, ellenben jó, ha a szovjetek Európában látják ezeket.¹⁹

A hadszíntéri nukleáris fegyverek helye a NATO stratégiai dokumentumaiban

Az 1950-es években a Szövetség védelmében a legnagyobb szerepet a nukleáris fegyverek játszották. A NATO 1957-ben elfogadta a *tömeges megtorlás* stratégiai koncepcióját, amely úgy fogalmazott, hogy a NATO kész minden támadást megtorolni bármilyen, a Szövetség védelméhez szükséges eszközzel.²⁰ Ez a megfogalmazás a stratégiai dokumentumban nem tisztázta a hadszíntéri nukleáris fegyverek helyzetének részleteit, holott ez igencsak szükséges lett volna. Továbbá az is indokolta volna a hadszíntéri nukleáris fegyverekkel, azok tervezésben és doktrínákban betöltött szerepével kapcsolatos kérdések rendezését, hogy a Szovjetunió rohamos technológiai fejlesztései megváltoztatták az európai erőviszonyokat. A szovjetek jelentősen növelték hadszíntéri és hadászati nukleáris fegyvereik számát is, a hagyományos erőket pedig harcászati nukleáris fegyverekkel szerelték fel. A technológiai „ugrásra” a Nyugat mégis csak a Szputnyik–1 műhold felbocsátásakor döbbsen rá. Ha mindehhez hozzávesszük a hidegháborús válságokat (1956 Szuez, 1961 Berlin, 1962 Kuba), akkor eljutunk a tömeges megtorlás stratégiájának elévüléséhez, alkalmatlanná válásához.

Az új irányvonal, az agresszió szintjének megfelelő, rugalmasabb reagálás ideája az Egyesült Államokban már az 1950-es években megjelent, 1960 után Kennedy elnöksége alatt pedig uralkodó irányzattá vált.²¹

Az Egyesült Államok tehát már 1961-ben módosította stratégiai dokumentumait, a NATO-ban a váltás viszont csak 1968-ban következett be. A késlekedésnek részben a Szövetségen belül kialakult feszültség volt az oka, ugyanis egyes európai tagállamok, különösen Franciaország meglehetősen rossz néven vette a rugalmassággal együtt járó „korlátozott (nukleáris) háború” elképzelését.²² Úgy értékelte a stratégiai váltást, hogy az Egyesült Államok lazított Európa felé tett kötelezettségein.

18 Lásd bővebben: The Role of Tactical Nuclear Forces in NATO Strategy 1964 <http://generalztzschickencoop.files.wordpress.com/2009/06/nato-file-tactical-nuclear-forces-1964.pdf> [2014. június 10.]

19 Elhangzott 1970. november 19-én az Egyesült Államok Nemzetbiztonsági Tanácsának ülésén. Idézi: Tannenwald, Nina: The Nuclear Taboo. Cambridge University Press, New York 2007. 262. o.

20 Lásd bővebben: MC 14/2 – 1957. május 23. – Overall Strategic Concept for the Defence of the North Atlantic Treaty Organization Area

21 Maxwell D. Taylor tábornok nevéhez köthető az elgondolás, aki 1962-es reaktíválása után Kennedy elnök különleges katonai tanácsadója lett.

22 A korlátozott háború kifejezést a szerző ez esetben nem klasszikusan az amerikai terminológiában jelen lévő limited war (1945 után a helyi háborúk meghatározása) megfelelőjeként alkalmazza, még ha több ponton egyezik is a fogalmak meghatározása. Az 1968-as stratégiai koncepció a NATO ellen indított agresszióknak hat formáját különböztette meg: általános háború, fedett akciók, korlátozott agresszió, nagyméretű agresszió, előkészített támadás, illetve véletlenek és félreértések miatt kitörő

Az 1968-ban elfogadott, *rugalmas reagálás* stratégiájaként ismertté vált dokumentum alapvető eleme az volt, hogy a Szövetségnek képesnek kellett lennie az általános atomháborútól a helyi konfliktusokig a lehetséges kihívások teljes spektrumában reagálni.²³ Az új stratégiai koncepcióval (az „irányított eszkaláció” kategóriájának megalkotásával) a hadszíntéri nukleáris fegyverek szerepe is átformálódott, hivatalos dokumentumban azonban nem jelent meg.

A hadszíntéri nukleáris fegyverek alkalmazásának első részletes politikai-katonai vizsgálatára az 1960-as évek legvégén került csak sor. A vizsgálatot az 1966 decemberében létrehozott Nukleáris Tervező Csoport (Nuclear Planning Group – NPG) végezte el²⁴ egy teljesen új módszerrel. Egyedülálló módon ugyanis egy közös testület, munkacsoport felállítása helyett egyes nemzetek vállalták föl a tanulmányok elkészítését.²⁵ Ez volt az első kísérlet a hadszíntéri nukleáris fegyverek alkalmazásának részletes értékelésére, és ez volt az első olyan dokumentum, amelyet az Egyesült Államok domináns befolyása nélkül állítottak össze. Mivel Denis Healey brit és Gerhard Schröder német védelmi miniszterek összegezték a tagállamok résztanulmányait, a dokumentumra gyakran Healey–Schröder jelentésként hivatkoznak. A felülvizsgálati jelentés végül is (több mint száz módosító javaslat után) az 1970-ben elfogadott Átmeneti Politikai Irányelvek²⁶ (Provisional Political Guidance – PPG) alapját jelentette. A Szövetség a PPG-ben arra jutott, hogy a hadszíntéri nukleáris fegyverek lehetséges alkalmazásának csupán politikai funkciója lenne, katonai sikerek kivívására alkalmatlan.²⁷

konfliktusok. Kiemelten fontosnak tartotta a dokumentum, hogy a NATO képes legyen teljes spektrumban reagálni, és kezelni a korlátozott agresszió eseteit is, amikor nem, vagy nem elsősorban szovjet erők támadják meg a Szövetséget (korlátozott politikai célok elérése érdekében), de a szovjet nukleáris ernyő védelme alatt. Minthogy egyik félnek sem volt érdeke az általános nukleáris háború kirobbantása, a Varsói Szerződés (VSz) államai egy ilyen támadás által – a két szövetségi rendszer katonai konfrontációjának elkerülésével – előnyökhöz juthattak volna. Mindazonáltal igencsak kockázatos lett volna egy ilyen korlátozott háború megindítása, hiszen a politikai célok korlátozottsága nem garantálhatta a limited war definíciójának kulcselemét, az alkalmazott eszközök korlátozását és az ennek megfelelő sajátos harcászati eljárásokat. Így a korlátozott jelző egy ilyen esetleges támadásra már csak azért sem lett volna alkalmazható maradéktalanul, mert az általános háború kitörését csak idő kérdésévé tette.

23 Lásd bővebben: MC 14/3 – 1968. január 16. – Overall Strategic Concept for the Defence of the North Atlantic Treaty Organization Area

24 Kétszintű rendszert hoztak létre a Szövetségben: Minden NATO-tag csatlakozhatott a Nukleáris Védelmi Kapcsolatok Bizottságához (Nuclear Defence Affairs Committee – NDAC), a Nukleáris Tervező Csoportban (Nuclear Planning Group – NPG) pedig négy állandó tag (a négy nagy állam) és három, rotációs alapon cserélődő állam foglalt helyet. Ez a testület vállalta föl a hadszíntéri nukleáris fegyverek alkalmazásának vizsgálatát politikai, katonai szempontból, valamint az alkalmazás gyakorlati következményeinek feltárását

25 Az egyes államok a következők szerint végezték el a vizsgálatokat: az Egyesült Államok a demonstratív alkalmazásról, az NSZK a hadszíntéri alkalmazásról, az Egyesült Királyság a haditengerészeti alkalmazásról, Olaszország pedig a romboló atomlőszerekről (nukleáris aknákról) készítettek jelentést.

26 A dokumentum teljes címe: Átmeneti politikai irányelvek a nukleáris fegyverek kezdeti, védelmi jellegű, hadszíntéri alkalmazásáról. Ezzel szinte egy időben másik három dokumentumot is elfogadott a Szövetség: egy koncepciót a hadszíntéri nukleáris csapásmérő erők a Szövetség európai parancsnokságán betöltött szerepéről, irányelveket a nukleáris fegyverek alkalmazásához kapcsolódó konzultációs folyamatokra vonatkozóan, illetve a romboló atomlőszerek alkalmazására vonatkozó politikai irányelveket is. Lásd bővebben: Legge I.m. 17–22. o.

27 Schulte: I.m. 48–49. o.

Ezek az irányelvek még csak a kezdeti alkalmazást (initial-use) vizsgálták egy szovjet nem nukleáris agresszióra adott válaszként, a következő évtizedben azonban már a hadszíntéri fegyverek „follow-on” (a fegyveres konfliktus további szakaszában történő) alkalmazása került előtérbe. Az NPG a kérdések széles körét vizsgálta (például e fegyverek alkalmazásának katonai kihatásait, a NATO erők sebezhetőségét és túlélőképességét, az ellenség lehetséges válaszait, illetve a korlátozott eszkaláció lehetőségét). Az egyeztetések végül hasonló eredményt hoztak, mint a Healey–Schröder jelentés, vagyis a hadszíntéri nukleáris fegyverek „follow-on” alkalmazása – csakúgy, mint a kezdeti alkalmazás – csak szelektíven történhet, kizárólag a politikai cél elérése érdekében.²⁸

1977 májusában amerikai kezdeményezésre a Védelmi Tervező Bizottság (Defence Planning Committee – DPC) elindította az úgynevezett Hosszú Távú Védelmi Programot (Long-Term Defence Program – LTDP), amelynek az volt a rendeltetése, hogy megvizsgálja a Szövetség hagyományos erői fejlesztésének lehetőségeit. A kilenc ad hoc munkacsoport a hagyományos erők egy-egy részterületére koncentrálna készített ajánlásokat. Néhány hónappal később viszont az Egyesült Államok –, hogy megelőzze az európai szövetségesek elégedetlenségét az amerikai elkötelezettséget illetően, – javaslatot tett egy tízedik, a hadszíntéri nukleáris fegyverekkel foglalkozó munkacsoport felállítására is, amely közvetlenül az NPG alá tartozott. Ezt a csoportot Magas Szintű Szakértői Csoport (High Level Group – HLG) említették.²⁹ A munkacsoport 1979-ben benyújtotta jelentését a NATO nagy hatótávolságú hadszíntéri nukleáris fegyvereinek modernizációjára.

Egy évtizednyi rakétaválság és a leszerelési kísérletek

A hadszíntéri nukleáris fegyverek kérdését – a fentiekben bemutatott eltérő nézőpontokon és belső vitákon túl – a bipoláris szembenállás jegyében a szovjet lépések is jelentősen befolyásolták. Amikor a Szovjetunió óriási katonai képességfejlesztésbe kezdett és 1977-ben SS–20-as rakétákat telepített az ország nyugati körzeteiben, a Szövetségnek újra kellett gondolnia hadszíntéri nukleáris fegyverekkel kapcsolatos politikáját. A Szovjetunió ilyen irányú fejlesztései ugyanis nem illettek bele az enyhülés folyamatába. A NATO nem hagyhatta figyelmen kívül azonban a folyamatban lévő fegyverzet-leszerelési folyamatot (I. Hadászati Fegyverzetkorlátozási Szerződés: Strategic Arms Limitation Treaty – SALT) és a fegyverzet-csökkentési tárgyalásokat (I. Kölcsönös Kiegyensúlyozott Haderőcsökkentés: Mutual and Balanced Force Reduction – MBFR), amelyek nemcsak katonai oldalról, de politikailag is szignifikáns lépésnek számítottak.

Itt kell megemlítenünk többek között Leonyid Brezsnyev NDK-ban elhangzott beszédét is, amelyben éles kritikával illette a NATO-t az LRTNF telepítésének

²⁸ Legge: I.m.

²⁹ Schulte megfogalmazásában a HLG az amerikaiak eszköze volt arra, hogy meggyőzzék az európaiakat a nukleáris stratégia szükségszerűségeiről, az európaiak pedig a HLG-t használták, hogy információkhoz jussanak ezeknek a fegyvereknek az európai telepítéséről és tervezett alkalmazásáról. Lásd bővebben: Schulte: I.m. 46–47. o.

kezdeményezése miatt, mindazonáltal bejelentette az NDK-ban állomásozó szovjet csapatok csökkentését és 1000 harckocsi kivonását. Brezsnyev ezen túl felajánlotta a tárgyalás lehetőségét a szovjet LRTNF-telepítések kapcsán.³⁰ Ezt tovább fokozták a nyugati demokráciákban megnyilvánuló antinukleáris mozgalmak, melyeket a Szovjetunió nyíltan támogatott. Emiatt a Szövetség nehéz politikai helyzetbe került: amennyiben kemény eszközökkel reagált volna ezekre a lépésekre, megghiúsulhatott volna minden folyamatban lévő tárgyalás a két blokk között; válasz nélkül azonban nem léphetett tovább a NATO sem. A dilemma eredményeképpen született meg a NATO „kettős határozata” 1979-ben.

1979 decemberében a NATO kül- és védelmi miniszterei kiemelték, hogy míg a Szovjetunió nagy léptékű modernizációt hajtott végre hadszíntéri nukleáris fegyverein, illetve általában véve fejlesztette hagyományos erőit, addig a Szövetség képességei nem fejlődtek. A szovjet fejlesztések aláásták a NATO hiteles elrettentő képességét, a hadszíntéri fegyverek esetében kialakuló szovjet fölény rést ütött a Szövetség (megfelelő szintű) reagáló képességén.

A NATO miniszterek azt a következtetést vonták le, hogy *két, egymást kiegészítő megközelítéssel* kell élnie a Szövetségnek a modernizáció és fegyverzet ellenőrzés kapcsán. Először mindenképpen a NATO hadszíntéri fegyvereit kell modernizálni oly módon, hogy közös finanszírozással Európába telepítenek 108 Pershing II rakétát a korábbi Pershing I-A rakéták felváltására, illetve 464 földi telepítésű cirkáló rakétát³¹ (Ground Launched Cruise Missile – GLCM) a hadszíntéri nukleáris erők megerősítésére.³² A telepítés azonban nem jelentette a NATO nukleáris szakpolitika változását, vagyis erőteljesebb támaszkodást a nukleáris fegyverekre, mert ezzel egy időben a Szövetség elhatározta, hogy 1000 nukleáris töltetet vonnak ki Európából a lehető leg-
rövidebb időn belül.

E döntés mögött is a NATO-nak azon szándéka állt, hogy előmozdítsa a kelet–nyugati kapcsolatok stabilizálását, a nukleáris egyensúly alacsonyabb szinten történő megvalósítását. A miniszterek jóváhagyásukat adták a jövőbeni LRTNF csökkentési tárgyalásokhoz, amennyiben:

- az amerikai LRTNF korlátozása a szovjet oldalon is ugyanolyan formában megvalósul;

30 Sherrett, Russel R: The Dual-Track Decision and the Intermediate-Range Nuclear Force Treaty. The Role of the cruise and Pershing II Missile. Master's Thesis presented to the Faculty of the U.S. Army Command and General Staff College 1992 <http://www.dtic.mil/dtic/tr/fulltext/u2/a258524.pdf> [2014. június 17.]

31 A magyar terminológiában a földi indítású robotrepülőgép megnevezés is elfogadott, azonban a szerző a cirkáló rakéta elnevezést alkalmazza, minthogy a robotrepülőgép kifejezés használata zavaró lehet a közelmúltban a szakirodalomban is egyre gyakrabban említett pilóta nélküli repülőgép (unmanned aerial vehicle – UAV) megjelenése miatt.

32 A telepítendő erők nagyságáról a brit, francia, nyugat-német és amerikai állam- és kormányfők egy Mexikóban tartott tárgyalás alkalmával állapodtak meg 1978-ban. David Aaron, Carter elnök tanácsadójának nyilatkozata szerint a telepítés sosem volt kérdéses, csupán a GLCM és Pershing II rakéták arányáról folytattak megbeszéléseket. Carter elnök azt hangsúlyozta, hogy mindenképpen ellensúlyozni kell a szovjet fenyegetést a közepes hatótávolságú rakéták terén is, a német kancellár viszont kifejtette, nem szeretné, ha egyedül az NSZK területére telepítenék ezeket az eszközöket. Lásd bővebben: Sherrett: I. m. 38–40. o.

- mindez a SALT-tárgyalások keretében, bilaterális alapon, lépésről lépésre zajlik;
- a tárgyalások célja egy közös megegyezésen alapuló korlátozás kell, hogy legyen;
- a korlátozásoknak a két fél közötti egyenlőség elvén kell alapulnia;
- bármilyen korlátozásnak megfelelőképpen ellenőrizhetőnek kell lennie.³³

Ez a „kettős határozat” adta meg az alapját az LRTNF-et érintő leszerelési tárgyalásoknak.³⁴

Mindeközben az Egyesült Államokban új adminisztráció lépett hatalomra. Reagan elnök új lendülettel kezdett bele a keleti blokkal folyó tárgyalásokba. Még közvetlen munkatársait is meglepte a genfi megbeszéléseken általa felvetett „zéró-opció” lehetősége, miszerint az Egyesült Államok lemond a hadszíntéri nukleáris fegyverek Európába telepítéséről, ha a Szovjetunió leszereli az SS–4, SS–5 rakétáit, illetve az ezeket felváltó modernebb SS–20-asokat is. A meghökkentő ajánlatot a szovjetek elutasították. Szakértők véleménye szerint Reagan ezzel a lépésével csupán időt akart nyerni.

A közepes hatótávolságú nukleáris erőkről (Intermediat-range Nuclear Forces – INF) szóló tárgyalások 1981 novemberében kezdődtek. A felek a következő két év alatt számos javaslattal éltek, megegyezés azonban nem született.

1983 októberében a NPG miniszterei Kanadában, Montebelloban találkoztak, ahol leszögezték, hogy prioritásként kezelik a folyamatban lévő leszerelési tárgyalásokat (Hadászati fegyverzetcsökkentési szerződés: Strategic Arms Reduction Treaty – START és az INF), hiszen a Szövetségnek is alapvető célja, hogy a lehető legalacsonyabb szinten valósuljon meg egy stabil katonai egyensúly a két blokk között.

A Szovjetunió célja azonban abban az időben a transzatlanti kapcsolatok, az európai tagállamok biztonsági garanciájának bomlasztása volt. Ezt tükrözték az Egyesült Államok számára kedvezőtlen leszerelési javaslatai is. Így a Szövetségnek az 1979 óta érvényben lévő kettős megközelítéssel kellett továbbra is élnie. A miniszterek úgy döntöttek, hogy a következő néhány évben az addigi 1000 robbanófej mellett további 1400 nukleáris töltetet vonnak ki Európából, mindez azonban nem befolyásolja az LRTNF európai telepítését.³⁵

1983 novemberében telepítették az első cirkáló rakétákat az Egyesült Királyságba, miután pedig az NSZK parlamentje elfogadta a rakéták telepítését, még ugyanabban a hónapban a Pershing II rakéták is megérkeztek. Erre reagálva Andropov szovjet pártfőtitkár – korábban tett ígéretéhez híven – kivonult az INF-tárgyalásokról.³⁶

33 Lásd bővebben: NATO Ministerial Communique – Kül- és védelmi miniszterek ülése 1979. december 12. <http://www.nato.int/docu/comm/49-95/c791212a.htm> [2014. június 16.]

34 Ez a határozat önmagában már azért is különleges volt, mert ez volt az első alkalom, hogy konszenzus jött volna létre a tagállamok között egy új fegyverzettípusról és annak számáról még azelőtt, hogy telepítették volna. Az LRTNF leszerelésére irányuló előzetes tárgyalások már 1980 októberében megkezdődtek Genfben. Szintén 1980-ban készített a High Level Group egy vizsgálatot a védelmi jellegű nukleáris erőkről, melynek eredményeképpen a Szövetség 1985-ig kivonta a Nike Hercules rakétákat és az atomlőszerkeket (nukleáris aknákat) Európából.

35 Lásd bővebben: Final Communique, NPG Ministerial Meeting 1983. október 27–28. Montebello, Quebec, Canada <http://www.nato.int/docu/comm/49-95/c831028a.htm> [2014. június 17.]

36 Sherrett: I.m. 59–60. o.

1984-ben megegyezés született a tárgyalások folytatásáról, így 1985-től Gorbacsov és Reagan elnök között három szálon zajlottak az egyeztetések: az LRTNF ügyében (INF tárgyalások),³⁷ a hadászati támadó fegyverek ügyében (START-tárgyalás), illetve elkezdődött az úgynevezett Defence and Space tárgyalássorozat is, amely a csillagháborús tervként elhíresült amerikai Stratégiai Védelmi Kezdeményezés (Strategic Defense Initiative – SDI) hatására járta körül az űrben lezajló potenciális fegyverkezési verseny kérdéskörét.³⁸

Miközben Genfben tovább folytatódtak a leszerelési tárgyalások, a NATO továbbfejlesztette az LRTNF-re vonatkozó, 1970-ben elfogadott Átmeneti Politikai Irányelveket (PPG). 1986-ban fogadták el az Általános Politikai Irányelveket (General Political Guidelines – GPG), amelyben a NATO megerősítette a rugalmas reagálás stratégiáját.

A Szövetség továbbra is három szinten képzelte el az agresszióra való választ: a közvetlen védelem, az irányított eszkaláció és az általános nukleáris válasz formájában. A GPG a korábbiaknál nagyobb hangsúlyt fektetett a „follow-on” alkalmazásra, ugyanis azt vette alapul a dokumentum, hogy a Szovjetunió mindenképpen nukleáris fegyverekkel reagálna a kezdeti alkalmazást követően.

A korábbi dokumentumokhoz képest jelentős különbségként értékelhető, hogy a GPG a kezdeti alkalmazást egyértelműen az agresszor (ti. a Varsói Szerződés) területén képzelte el, tehát a fókusz a hadszíntérről átkerült az agresszor mélységi területeire. Az 1969-es irányelvekkel ellentétben a hadszíntéri nukleáris fegyverek alkalmazása kevésbé a politikai célok érdekében történhetett, sokkal inkább előtérbe kerültek a szignifikáns katonai célpontok, mint a politikai üzenetek közvetítésének eszközei.³⁹

Mindez egy idejétmúlt törekvésnek tűnhet annak fényében, hogy egy évvel később, 1987. december 8-án az Egyesült Államok és a Szovjetunió aláírták az INF Szerződést.

Az INF-szerződés

Az általában röviden csak a *közepes hatótávolságú atomfegyverekre vonatkozó szerződés*-ként emlegetett dokumentum valójában minden Európában lévő szovjet és amerikai (rendszerben tartott vagy fejlesztési stádiumban lévő) szárazföldi telepítésű közepes és rövid hatótávolságú (500–5500 kilométer) ballisztikus és cirkáló rakéta, indító berendezés és ezekhez kapcsolódó támogató struktúra (tehát a teljes fegyverzet-rendszer) megsemmisítését foglalta magába.⁴⁰

37 1987 nyarán felmerült a közepes hatótávolságú rakéták ügyén túl a „rövidebb” hatótávolságú rakéták megsemmisítése is, amelyet Reagan és Gorbacsov is pozitívan fogadott és mindketten jóváhagyták a „kettős (globális) nulla” megoldást.

38 N. Rózsa Erzsébet – Péczeli Anna (szerk): Egy békésebb világ eszközei. Budapest 2013. Osiris Kiadó – Magyar Külügyi Intézet 134–137. o.

39 Arkin, William M. – Norris, Robert S. – Cochran, Thomas B. 1987. Implications of the INF Treaty Natural Resources Defense Council, Nuclear Weapons Databook Project working Paper, Washington http://docs.nrdc.org/nuclear/files/nuc_87120101a_78.pdf [2014. június 20.]

40 A szerződés nem tett különbséget a nukleáris és hagyományos robbanófejjel ellátott rakéták között.

Az INF-szerződés a *harmadik generációs leszerelési szerződések* közé sorolható, ugyanis nem pusztán rögzítette az érintett fegyverek akkori helyzetét, hanem a meglévő készletekre is jelentős csökkentéseket/megsemmisítési kötelezettséget írt elő.⁴¹

A szerződés végrehajtására három évet határoztak meg.⁴² A dokumentum továbbá megtiltotta a felek számára az ilyen rakétákkal végzett repülési teszteket, a rakéták további gyártását és modernizációját is. A szerződés külön rendelkezett a végrehajtást ellenőrző verifikációs mechanizmusról is, amelynek részét képezték – a technikai megoldásokon, felderítő műholdakkal végzett ellenőrzésen túl – a helyszíni ellenőrzések is.⁴³ A szerződéssel és annak végrehajtásával kapcsolatos ügyek megvitatására létrehozták a Speciális Verifikációs Bizottságot, amelynek lehetősége volt a szerződés teljesítésének felügyeletére, javaslatokat tehetett büntető szankciókra és a végrehajtás hatékonyságának javítására.

A szerződés végrehajtásával 2692 rakétát semmisítettek meg az alábbiak szerint:⁴⁴

1. táblázat

Az INF-szerződés keretében megsemmisített rakéták (1987–1991)

Egyesült Államok

234	Pershing II
443	BGM 109
169	Pershing I-A

Szovjetunió

654	SS-20
149	SS-4
6	SS-5
80	SSC-X-4
239	SS-23
718	SS-12

(INF Chronology)

41 N. Rózsa Erzsébet – Péczeli Anna (szerk): I. m. 134–137. o.

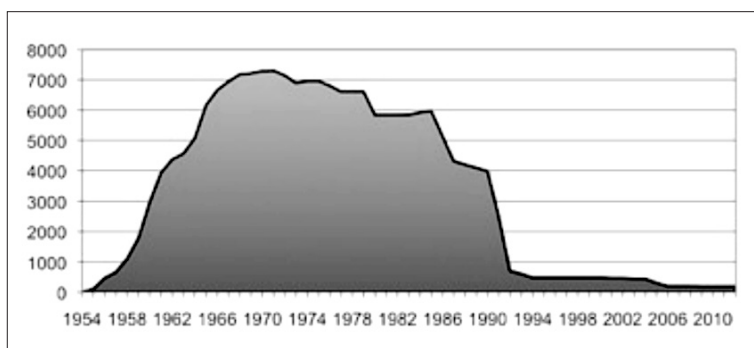
42 Így a rövidebb hatótávolságú rakétákat 18 hónapon belül, 1989. december 1-ig, a közepes hatótávolságú rakétákat pedig 1991. június 1-ig kellett a feleknek megsemmisíteniük.

43 A szerződés hatályba lépésétől számítva az első három évben a felek felhatalmazást kaptak évi 20, előzetes bejelentés nélküli helyszíni ellenőrzésre aktív, vagy nemrégiben deaktivált rakétabázisokon. A következő öt évben (1999–1996) évi 15 ilyen ellenőrzésre nyílt lehetőség. Az ezt követő öt éves periódus alatt pedig évi 10 látogatást engedélyeztek. Ezt a részes államok még akkor is fenntartották, amikor a Szovjetunió felbomlott. A Független Államok Közössége továbbra is ragaszkodott ezekhez az intézkedésekhez. (Lásd bővebben: Sherrett, Lm. 105–108. o.)

44 Az adatok forrása: INF Chronology Federation of American Scientists.
<http://www.fas.org/nuke/control/inf/inf-chron.htm> [2014. június 18.]

A felek között 1989-ben felmerült a kis hatótávolságú (500 kilométer alatti) rakéták megsemmisítése is, azonban Bush, amerikai elnök ezeket a tárgyalásokat az Európai Hagyományos Fegyveres Erőkről szóló Szerződés (Treaty on Conventional Armed Forces in Europe – CFE) teljesítésétől tette függővé. Ugyanakkor az amerikai javaslat azt is tartalmazta: ahogy a demokrácia eléri Kelet-Európát és a szovjet csapatokat kivonják, egyre kevésbé szükségesek a legkisebb hatótávolságú nukleáris fegyverrendszerek Európában. 1991 őszén előbb Bush elnök jelentette be az amerikai szárazföldi telepítésű hadszíntéri nukleáris fegyverek kivonását az egész világról (l. 2. ábra), csupán egy hatékony légi szállítású nukleáris képességet kívánt Európában fenntartani. Egy hónapon belül Gorbacsov is hasonló egyoldalú kivonást jelentett be, illetve javaslatot tett a légi és tengeri telepítésű nukleáris hadszíntéri fegyverek kivonására.

Bush elnök bejelentését követően a NATO is a csökkentés mellett döntött és az 1991 októberében megtartott NPG miniszteri találkozón döntés született az Európában található szárazföldi telepítésű és légi szállítású, stratégiai szint alatti nukleáris fegyverek számának 80%-os csökkentéséről (l. 1. ábra).⁴⁵

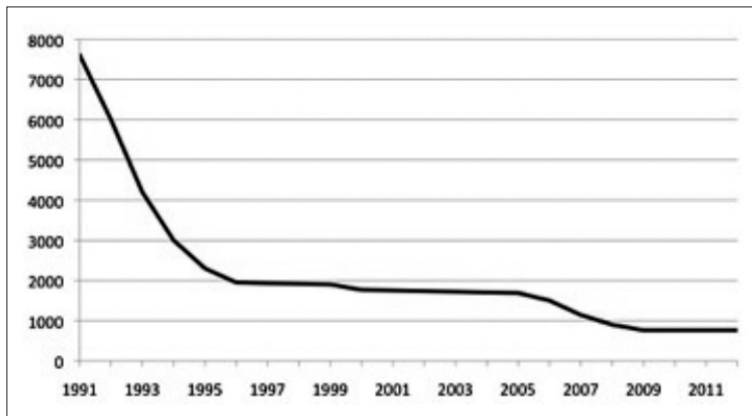
1. ábra. Amerikai nukleáris fegyverek Európában 1954–2012

(Forrás: Kristensen, I. m. 18. o.)

A bipoláris szembenállás megszűntével, a Szovjetunió felbomlásával az INF-szerződés továbbra is hatályos maradt, a volt szovjet tagköztársaságok (a balti államok kivételével) mind részesei lettek a szerződésnek.

Az INF-szerződéssel bekövetkező csökkentés a hatalmas amerikai és szovjet nukleáris fegyverezárnak csupán 4%-át érintette, mégis mérföldkőnek számít a két szuperhatalom között, szimbolikus jelentősége vitathatatlan.

⁴⁵ Lásd bővebben: Final Communiqué, NPG Ministerial Meeting 1991. október 17–18. Taormina, Olaszország <http://www.nato.int/docu/comm/49-95/c911018a.htm> [2014. június 18.]

2. ábra. Az Egyesült Államok hadszíntéri nukleáris fegyvereinek száma 1991–2012

(Forrás: Kristensen, I. m. 15. o.)

Az értékelésénél azonban figyelembe kell vennünk azt is, hogy az Egyesült Államok európai jelenlétének egy kulcstényezőjét szüntette meg a dokumentum. Bár az 1980-as évek végén érezhető volt a változások szele a nemzetközi viszonyokban, az európai NATO tagállamok mégis ragaszkodtak az amerikaiak kézzel fogható elkötelezettségéhez. A pesszimista vélemények Európa és az Egyesült Államok eltávolodását vélték ezekben a folyamatokban felfedezni.⁴⁶

A nukleáris erők nagy volumenű csökkentésével újra felmerült az európai hagyományos erők kérdése, amelyek továbbra sem érték el azt a minőségi és mennyiségi szintet, amelyet az Egyesült Államok megkövetelt volna. Felmerül tehát a kérdés: hiteles tud-e maradni a Szövetség a nemzetközi szintén, illetve az 1968 óta érvényben lévő rugalmas reagálás stratégiája továbbra is fenntartható-e a hadszíntéri nukleáris fegyverek nélkül is.

A stratégia – ahogyan azt már említettük –, az agresszióra adott válaszlépések három kategóriáját különböztette meg. Az általános nukleáris válasz lehetőségét a NATO az amerikai hadászati támadó fegyverekkel továbbra is biztosítani tudta, a közvetlen védelem és az irányított eszkaláció azonban alapjaiban megkérdőjeleződött.

A NATO egy új világban

1990 júliusában a NATO tagállamainak állam- és kormányfői Londonban üléseztek. A NATO számára kiemelten fontos volt ez a csúcstalálkozó, hiszen itt döntöttek arról, hogy a Szövetségre a bipoláris világ megszűnése után is szükség van, így a NATO-nak alkalmazkodnia kell a nemzetközi környezet változásaihoz.⁴⁷

⁴⁶ Sherrett, I. m.

⁴⁷ Lásd bővebben: London Declaration On A Transformed North Atlantic Alliance 1990. július 6. <http://www.nato.int/docu/comm/49-95/c900706a.htm> [2014. június 18.]

A megváltozott körülmények között a nukleáris fegyverek szerepe is csökkent. Talán ennek köszönhető, hogy a következő évtizedekben a hadszíntéri nukleáris fegyverek csökkentése nem volt több mint remek kiegészítő megoldás a nagyhatalmak politikai-retorikai eszköztárában. Mind az Egyesült Államok, mind a NATO képviselői szívesen hangsúlyozzák e fegyverek csökkentésének százalékos arányait.⁴⁸

A megváltozott nemzetközi kapcsolatokban a NATO hidegháború után elfogadott stratégiai koncepcióiban (1991, 1999, 2010) is sokkal kevésbé hangsúlyosak a nukleáris fegyverek. Az 1990-es években is csak azért kerültek olykor-olykor előtérbe a nukleáris eszközök, mert ezen a területen kellett végrehajtani a legradikálisabb változásokat, teljes körű felülvizsgálatra volt szükség. Továbbra is az elrettentés eszközeként van jelen a stratégiákban, de a NATO nukleáris erői nem irányulnak egyetlen ország ellen sem, szerepük szinte kizárólagosan politikai jellegű, alkalmazásukra pedig csak kivételesen speciális esetben kerülhet sor.

A nukleáris fegyverek elhelyezkedése és csökkentése a NATO későbbi bővítéseinek hatására sem változott. Az 1990-es években kulcsfontosságú momentum – volt többek között Oroszország számára –, amikor a Szövetség kijelentette: nem áll szándékában, nem tervezi és nincs oka nukleáris fegyvereket telepíteni az újonnan felvett tagállamokba.⁴⁹

A 2000-es években még inkább háttérbe szorultak a nukleáris kérdések a NATO-ban, szinte csak a 2010-es stratégiai koncepciót megelőző vizsgálatok és tanulmányok említik újra. A Lisszabonban elfogadott koncepcióban talán csak egy új elemet találunk a korábbiakhoz képest ezen a téren: a Szövetség egy atomfegyvermentes világ mellett kötelezte el magát, *„...ugyanakkor megerősíti, hogy a NATO mindaddig nukleáris szövetség marad, amíg nukleáris fegyverek léteznek a világon”*.⁵⁰ A hidegháborút követő koncepciókban tehát kevés szó esett a nukleáris fegyverekről, a hadszíntéri és stratégiai fegyverek pedig már végképp nem különültek el.

Európában a 21. század első éveire mindösszesen 200 amerikai nukleáris fegyver (B61-es gravitációs bomba) maradt. Ezek Belgiumban (Kleine Broegel légi bázis – 10–20), Németországban (Büchel légi bázis – 10–20), Olaszországban (Aviano és Ghedi Torre légi bázisok – 60–70), Hollandiában (Volkel légi bázis – 10–20) és Törökországban (Incirlik légi bázis – 60–70) találhatók.⁵¹

A NATO évente gyakorlatokat tart „Steadfast Noon” fedőnévvel a pilóták kiképzése érdekében, amelyeket minden évben másik légi bázis fogad be. Bár a nukleáris fegyverek az Egyesült Államok tulajdonában vannak, a repülőgépeket és a személyzetet a befogadó államok adják. Éppen ezért heves tiltakozások folynak minden évben a gyakorlatok alkalmával az egyes bázisok környezetében.

48 Kristensen, Hans M: Non-Strategic Nuclear Weapons. Federation of American Scientists Special Report No 3 2012 May <http://fas.org/pub-reports/non-strategic-nuclear-weapons/> [2014. június 18.] 12–14. o.

49 Lásd bővebben: NATO's Nuclear Forces in the New Security Environment http://www.nato.int/nato_static/assets/pdf/pdf_topics/20091022_Nuclear_Forces_in_the_New_Security_Environment-eng.pdf [2014. június 18.]

50 A NATO-tagállamok állam- és kormányfői által Lisszabonban elfogadott Stratégiai Koncepció az Észak-atlanti Szerződés Szervezete tagállamainak védelméért és biztonságáért Lisszabon 2010. november 19.

51 N. Rózsa, Erzsébet-Péczeli, Anna (szerk): I.m.

A nukleáris fegyverek európai állomásoztatásának költségeit kisebb részben a NATO, másik részét az Egyesült Államok költségvetése biztosítja, azonban nem elhanyagolható a befogadó tagállamok ráfordítása sem. Mivel azonban nem állnak rendelkezésre pontos számadatok, nem egyértelmű, hogy a költségek és a haszon szempontjából megéri-e mindez ezeknek a tagállamoknak.⁵²

* * *

A hadszíntéri nukleáris fegyverek kérdése a hadászati támadó fegyverek mellett mindig is *másodlagos szerepet töltött be*, azonban az európai biztonság szempontjából korántsem elhanyagolható a jelentőségük. Bár a hidegháború alatt viszonylag korán megkezdődött Európába telepítésük, a témakör titkos jellege miatt nem kaptak igazán helyet a NATO stratégiai dokumentumaiban. Ennek talán az is az oka volt, hogy a hadszíntéri alkalmazás körülményeit és hatását az európai tagállamok nem vizsgálták megfelelőképpen, megelégedtek az amerikai biztonsági garanciával. A hadszíntéri atomfegyverek száma azonban évről évre növekedett, a technológiai fejlesztéseknek köszönhetően pedig egyre nagyobb erőt képviselt. Európa számára egy-szerre jelentették a biztonság garanciáját és a komoly létfenyegetést is, hiszen ha alkalmazzák ezeket a fegyvereket, óriási pusztításoknak lehettünk volna tanúi egész Európa, de különösen a két Németország és Lengyelország területén. Továbbá semmi sem garantálta volna, hogy a hadszíntéri nukleáris fegyverek bevetése nem vezetett volna el egy általános nukleáris háborúhoz.

A két nagyhatalom között folyó tárgyalások szintén elsődlegesen a hadászati támadó fegyvereket érintették, azonban az 1970-es évek végére felmerült az igény arra is, hogy a hadszíntéri nukleáris fegyverek is napirendre kerüljenek az Egyesült Államok és a Szovjetunió között. Mivel ezek a fegyverek a két szuperhatalom stratégiai elrettentő erejét nem befolyásolták markánsan, viszonylag gyorsan sikerült meg-egyezésre jutni és a két fél a teljes fegyverzetrendszerre vonatkozó leszerelési szerző-dést 1987-ben aláírta.

A Szovjetunió felbomlásával teljes mértékben megváltoztak a nemzetközi viszo-nyok, ami bizonyos szempontból megkönnyítette a szerződés végrehajtását. Ugyan-akkor a hatalmi viszonyok változásának következtében valószínűleg mindenképpen bekövetkezett volna valamiféle csökkenés. A szerződés azonban mégis jelentős, hiszen a fegyverek *sokkal alacsonyabb szintjén tudta stabilizálni Európa biztonságát és elő-segítette a poszt-bipoláris rend kialakulását*. Ugyanis azzal, hogy egy szerződéses kötele-zettség állt fenn a Szovjetunióval, annak felbomlása után az utódállamok számára is leegyszerűsödött a nukleáris fegyverek kérdésének rendezése. Egy transzparens folyamat zajlott le a szerződés részes államai között és mára Európa területén – az előzményekhez viszonyítva – elhanyagolható számú nukleáris fegyver található.

Talán a NATO 2010-es stratégiai koncepciója által is vizionált atomfegyvermentes világ sohasem fog megvalósulni, de a korlátozások és leszerelések következtében az európai államok minden bizonnyal nagyobb biztonságban érezhetik magukat.

52 Kristensen, Hans M., I.m.

FELHASZNÁLT IRODALOM

- Arkin, William M. – Norris, Robert S. – Cochran, Thomas B. 1987. Implications of the INF Treaty. Natural Resources Defense Council, Nuclear Weapons Databook Project working Paper, Washington http://docs.nrdc.org/nuclear/files/nuc_87120101a_78.pdf [2014. június 20.]
- Gavin, Francis J. 2001. The Myth of Flexible Response: American Strategy in Europe during the 1960s <http://www.utexas.edu/lbj/faculty/gavin/articles/mofr.pdf> [2014. január 25.]
- INF Chronology. Federation of American Scientists. <http://www.fas.org/nuke/control/inf/inf-chron.htm> [2014. június 18.]
- Kristensen, Hans M. 2012. Non-Strategic Nuclear Weapons. Federation of American Scientists Special Report No 3 2012 May <http://fas.org/pub-reports/non-strategic-nuclear-weapons/> [2014. június 18.]
- Legge, J. Michael. 1983. Theater Nuclear Weapons and the NATO Strategy of Flexible Response RAND Corporation <http://www.rand.org/content/dam/rand/pubs/reports/2007/R2964.pdf> [2014. január 25.]
- Miller, David. 1998. The Cold War. A military history St. Martin's Press New York
- N. Rózsa Erzsébet – Péczeli Anna (szerk): Egy békésebb világ eszközei. Budapest, 2013. Osiris Kiadó – Magyar Külügyi Intézet
- Ogilvie-White, Tanya. 2011. On Nuclear Deterrence. The Correspondence of Sir Michael Quinlan. The International Institute for Strategic Studies. Routledge New York
- Osgood, Robert Endicott. 1962. NATO, the entangling alliance. University of Chicago Press, Chicago
- Schulte, Paul. 2012. Tactical Nuclear Weapons in NAT and beyond: A Historical and thematic Examination. In: Nichols, Tom – Stuart, Douglas – McCausland, Jeffrey D.(ed) 2012. Tactical Nuclear Weapons and NATO Strategic Studies Institute. U.S. Army War College. <http://www.strategicstudiesinstitute.army.mil/pubs/display.cfm?pubID=1103> [2014. január 25.]
- Sherrett, Russel R. 1992. The Dual-Track Decision and the Intermediate-Range Nuclear Force Treaty. The Role of the cruise and Pershing II Missile. Master's Thesis presented to the Faculty of the U.S. Army Command and General Staff College <http://www.dtic.mil/dtic/tr/fulltext/u2/a258524.pdf> [2014. június 17.]
- Tannenwald, Nina. 2007. The Nuclear Taboo. Cambridge University Press, New York
- Tulliu, Steve – Schmalberger, Thomas. A biztonság megértése felé: Fegyverzet-ellenőrzési, leszerelési és bizalomerősítési kislexikon. Genf, 2001. UNIDIR,
- Vaisse, Maurice. 2001. Intra-Alliance Conflict Related to Nuclear Weapons Politics: The French Case (1957-63) In: Schmidt, Gustav (ed) A history of NATO – The first fifty years Volume III. Palgrave New York
- Watt, Nicholas. 2005. Poland risks Russia's wrath with Soviet nuclear attack map. The Guardian <http://www.theguardian.com/world/2005/nov/26/russia.poland> [2014. június 16.]

Besenyő János

Magyar katonák tevékenysége az angolai ENSZ-békeműveletekben

Már a rendszerváltást megelőző időszakban Magyarország igyekezett eltávolodni a szovjet érdekszférától és kereste azokat a lehetőségeket, amellyel a korábbi szoros függőségeket lazíthatják. Erre az egyik lehetőséget az ENSZ által szervezett különböző békeműveletekben történő részvétel kínálta, amelyekben főként a hadsereg és a rendőrség szakemberei vállaltak szerepet. Jelen tanulmány bemutatja a Magyar Honvédség első afrikai (angolai) szerepvállalását, amelynek az eredményei a békeműveletek terén további lehetőségeket teremtettek az ország számára.

A cikk megírásához a meglévő igen hiányos levéltári anyagokon kívül felhasználtam azoknak a ma már nyugállományba vonult katonáknak visszaemlékezését is, akik egykoron Angolában szolgáltak. Mielőtt rátérek a címben szereplő gondolat kifejtésére, szükségesnek látom, hogy bemutassam azt a folyamatot, amely az ENSZ által indított békeművelethez vezetett.

Az angolai portugál gyarmatosítás igen sokban különbözött a német, francia, belga, angol, vagy éppen a holland példától. Portugália ugyanis nem elszállította a kitermelt értékeket, hanem igyekezett Angolában felépíteni az új Portugáliát.¹ Bizonyos értelemben ez még pozitívumként is értékelhető, mert a jelenleg is megtalálható városok, a gyarmati rendszer felszámolásakor még meglévő ipari létesítmények portugál eredetűek. Az őslakosokkal szemben alkalmazott módszerek viszont hasonlóak voltak a többi gyarmatosító országhoz.

Bár az 1950-es években Angolát tengerentúli tartománynak nevezték és néhány kisebb reformot is elindítottak, a portugálok korábbi politikája nem sokat változott. Ez pedig értelemszerűen magával hozta az akkor még etnikai-területi alapokon szerveződő függetlenségi csoportok megerősödését, majd az erőszak eskalációját.² Az angolaiak által indított függetlenségi harc majdnem tizenöt éven keresztül tartott,

1 Patrick Chabal, Nuno Vidal: Angola: the weight of history. p. 4.

2 Besenyő János: Magyar Békefenntartók Afrikában. Budapest, 2013. Katonai Nemzetbiztonsági Szolgálat Tudományos Tanácsa. p. 287.

míg végül az anyaországban a rendszerrel szembekerült hadsereg 1974. április 25-én, a „szekfűs forradalom” kirobbantásával felszámolta a korábbi portugál gyarmati politikát. Ennek következményeként a portugálok 1975-ben kivonultak Bissau-Guineából, Mozambikból, a Zöld-foki szigetekről, Sao Tomé és Príncipe-ből, majd Angolából is.

A gyarmati rendszer felszámolása után a már egymással korábban is ellenséges viszonyban lévő nemzetiségek gyorsan egymás torkának ugrottak, bár ezt ideológiai tartalommal igyekeztek megtölteni.³ Ebben a harcban azonnal akadt „önzetlen segítség”, így a kétpólusú világrendszer vezető nagyhatalmai – indirekt módon – hozzájárultak az évekig tartó polgárháború elhúzódásához.

Az MPLA⁴ által létrehozott kormány támogatására bevonultak a kubai csapatok, amíg az ország másik részén a dr. Savimbi által vezetett árnyékkormány, az UNITA⁵ és illegális hadsereg támogatását az USA, Zaire,⁶ és a Dél-Afrikai Köztársaság⁷ vállalta magára.⁸ Így hamarosan megvalósult Angola kettészakadása, amely jelentősen hozzájárult a majd több mint egy évtizeden keresztül tartó véres polgárháború kirobbanásához.

A háborúban a szembenálló felek váltakozó sikerrel harcoltak. A hatalom egyedüli birtoklását egyik sem tudta megszerezni, még külföldi segítséggel sem, így a konfliktus az 1980-as évek végére holtpontra jutott. Az MPLA és az UNITA is megpróbáltak katonai győzelmet kicsikarni, ám az 1987 novembere és az 1988 márciusa között lezajló Cuito Cuanavale-i csata patthelyzettel zárult, így a katonai stratégiák és a politikusok számára is egyértelművé vált, hogy a konfliktus megoldását katonailag nem képesek elérni, így tárgyalásokat kezdtek egymással.⁹

Végül 1988. december 22-én az Egyesült Nemzetek Szervezetének égisze alatt egyezett meg Angola, az Egyesült Államok, Szovjetunió, Kuba és a Dél-Afrikai Köztársaság New Yorkban. A New York-i megállapodás értelmében Angolából kivonultak a dél-afrikai és a kubai csapatok.¹⁰ A portugál Bicesseben a „trojka” (USA, Oroszország, Portugália) támogatásával 1991-ben aláírt békeszerződés felügyeletét az érintett felek a világszervezetre bízták.¹¹

A békeszerződésben a felek többek között rögzítették, hogy általános szabad választásokat tartanak, valamint nemzeti hadsereget hoznak létre, miután mind az

3 Tony Hodges: Angola: from Afro-Stalinism to Petro-diamond capitalism. Indiana University Press, 2001. pp. 7–9.

4 Movimento Popular para a Libertação de Angola.

5 União Nacional para a Independência Total de Angola.

6 Ma a Kongói Demokratikus Köztársaság.

7 Dél-Afrika nemcsak támogatta az UNITA-t, hanem aktív hadviselő is volt. Nem akkora erővel, mint Kuba, de azért jelentős létszámmal, tüzérséggel, páncélos csapatokkal, légierővel.

8 Patrick Chabal, Nuno Vidal: Angola: the weight of history. Columbia University Press, 2007. p. 100.

9 Búr Gábor: A szubszaharai Afrika története 1914–1991. Budapest, 2011. Kossuth Kiadó. pp. 171–172.

10 Besenyő János: Magyar Békefenntartók Afrikában. Budapest, 2013. Katonai Nemzetbiztonsági Szolgálat Tudományos Tanácsa. p. 303.

11 W. Martin James, Susan Herlin Broadhead: Historical dictionary of Angola. Scarecrow Press, 2004. pp. 19–20.

UNITA-t, mind a kormánycsapatokat feloszlatták. A két fél abban állapodott meg, hogy a szembenálló csapatok „munka” nélkül maradt katonáit együttesen integrálják a nemzeti hadseregbe.¹² Ezek megvalósításában közreműködött 1989 januárjától 1991 májusáig az ENSZ Angolai Ellenőrzési Missziója¹³ is, amelynek rendeltetése (a világszervezet kongói művelete óta) az első ENSZ-békeművelet végrehajtása volt az afrikai kontinensen.

Sajnálatos módon a szembenálló felek egyet nem értése, valamint a fegyveres csoportok között nagy gyakorisággal kirobbanó harcok miatt az országban további három békeművelet¹⁴ kellett indítania a világszervezetnek. A nehézségek ellenére az ország és az UNAVEM vezetői is úgy látták, hogy a körülmények megfelelőek egy általános és szabad választás kiírására, ahol az angolaiak eldönthetik, hogy kinek adnak bizalmat az ország vezetésére.

Az 1992 szeptember 29–30-ai választásokon a hivatalos adatok szerint az ország lakosságának 91%-a, 4,82 millió szavazó járult az urnákhoz. Dos Santosra a szavazók 49,6%-a, dr. Jonas Savimbire pedig 40,07%-a adta a voksát.¹⁵ A parlamenti választásokat szintén az MPLA nyerte meg, 53,74%-ot szerezve meg, míg az UNITA a szavazók 34,10%-át nyerte meg. Az MPLA így 129, az UNITA 70 képviselőt delegálhatott a Nemzetgyűlésbe. Tíz másik párt összesen 21 helyet szerzett.

Dr. Jonas Savimbi a választási eredményre úgy reagált, hogy visszahívta tábornokait a nemzeti hadseregből és kivételesen kemény offenzívába kezdett, meghódítva az ország területének mintegy kétharmadát.¹⁶ Ennek kapcsán Margaret Anstee, a főtábornok képviselője úgy nyilatkozott, hogy a nemzetközi közösségek nem mutattak határozott érdeklődést az angolai problémák megoldására, így Angola a „hidegháború árvárává vált.”

Az UNAVEM ekkor már tisztán látta, hogy csupán néhány száz ember nem tud százötvenezer hadviselőt leszerelni. Amikor 1994-ben megszületett a lusakai megállapodás, az ENSZ – tanulva a korábbi kudarcokból – hajlandó volt finanszírozni az UNAVEM II párszáz fős létszámának bővítését nyolcezer főre, illetve az erősebb mandátummal rendelkező UNAVEM III művelet megindítását. A lusakai egyezménytől annak ellenére is sokat vártak, hogy azt Savimbi nem volt hajlandó aláírni. Látván korábbi szövetségesének érthetetlen makacsságát, az USA 1993 májusában végül felvette Luandával a diplomáciai kapcsolatokat. Válaszul a luandai kormány piacgazdaság létrehozását vállalta.

Tekintettel arra, hogy az országot szinte teljes mértékig tönkretette a háború, a kormány a nemzetközi közösségek pénzügyi támogatását kérte, amely azonban – az élelmiszer-támogatás és az olajbefektetések kivételével – nem érkezett meg. A legnagyobb probléma mégis az volt, hogy az amerikaiak továbbra sem gyakoroltak

12 <http://www.un.org/Depts/DPKO/Missions/unavem1/UnavemIB.htm> (letöltés ideje: 2014. 09. 30.)

13 United Nations Angola Verification Mission – UNAVEM

14 UNAVEM II, UNAVEM III és MONUA

15 Tony Hodges: Angola: from Afro-Stalinism to Petro-diamond capitalism. Indiana University Press, 2001. pp. 14.

16 Patrick Chabal, Nuno Vidal: Angola: the weight of history. Columbia University Press, 2007. pp 139–145.

nyomást az UNITA fegyveresre, sőt, a lusakai egyezmény protokolljainak alkalmazását ellenőrző „trojka” megfigyelői és az ENSZ bátorítására számos engedményt tettek a szervezet irányába. A kormányt pedig arra kötelezték, biztosítson Jonas Savimbinak különleges státuszt. Ennek ellenére a szembenálló felek nem tudtak megegyezni és újra kezdődtek az ellenségeskedések.¹⁷

Magyarország bekapcsolódása az angolai rendezésbe

Magyarország már az 1980-as évek végétől figyelemmel kísérte az angolai rendezést, amelyet a Magyar Néphadsereg Vezérkar 2. Csoportfőnökség vezetője, Szűcs Ferenc altábornagy által 1988. szeptember 8-án Pacsek József altábornagynak küldött jelentés is bizonyít. Az igen részletes jelentés¹⁸ már foglalkozik egy esetleges magyar részvétellel a rendezésben, bár annak inkább a nehézségeit hangsúlyozta. Még 3 évnek kellett ahhoz elteltie, hogy komoly megfontolás tárgyává tegyék az angolai rendezésben történő magyar részvételt, amelyre 1991-ben került sor.

Magyar katonák először az UNAVEM II misszióban vettek részt, majd a tevékenységük elismeréseként az UNAVEM III és a MONUA¹⁹ műveletben is.²⁰ Az ENSZ felkérésére az UNAVEM missziókban váltásonként 10 katona, valamint egy 15 fős rendőri kontingens, míg a MONUA műveletében 3 fős katonai és egy 8 fős rendőri kontingens képviselte hazánkat.²¹

Korábban a rendőrség²² és a Magyar Néphadsereg jó kapcsolatot alakított ki az MPLA, az angolai hadsereg, valamint a többi fegyveres testület vezetésével. Éveken keresztül több angolai tiszt kapott lehetőséget arra, hogy végzettséget szerezzen a magyar katonai felsőoktatás intézményeiben. Ezeket a képzéseket az Angolai Népi Köztársaság és a Magyar Népköztársaság Honvédelmi Minisztériuma között megkötött együttműködési megállapodások szabályozták.²³ Ezen felül alkatrészeket is szállítottunk az angolai hadsereg harci gépjárműveihez,²⁴ illetve magyar nagykövetség

17 Tony Hodges: Angola: from Afro-Stalinism to Petro-diamond capitalism. Indiana University Press, 2001. p. 19.

18 A jelentés kitér az ország általános adataira, a katonai helyzetre, a térség katonai erőire, valamint a politikai rendezés esélyeire. (A jelentés száma: 79/19)

19 United Nations Observer Mission In Angola

20 <http://www.un.org/Depts/DPKO/Missions/Monua/monuab.htm> (letöltés ideje: 2014. 09. 30.)

21 Pontosan nem sikerült kideríteni, hogy, hány magyar katona szolgált Angolában, a jelenlegi információim szerint ez szám 70 fő körüli lehetett. Sajnos a Magyar Honvédség afrikai szerepvállalásában igen sok fehér folt található, mivel a gyakori átszervezések következtében alig maradt meg releváns információ a kontinensen működött missziókról. Így a kevés számú levéltári dokumentumot az afrikai kontinensen korábban szolgálatot teljesítőkkal készült interjúk információival egészítettem ki a tanulmányomban.

22 A magyar rendőrség éveken keresztül tartott kiképzést angolai rendőröknek hazánkban, de mivel azok több évi tanfolyam költségével maradtak adósok, 1990-től a tanfolyamokat a BM megszüntette. MNL OL XIX-J-1-j, Angola, 1990, 00377

23 Az 1988/89-es tanév folyamán például gépesített lövész, lokátortechnikusi, logisztikai, híradó, harckocsizó és pénzügyi képzésben 30 tiszt, valamint 25 altiszt vett részt az angolai hadsereg állományából. MNL OL XIX-J-1-j, Angola, 1988, 00668

24 MNL OL XIX-J-1-j, Angola, 1990, 001056, valamint MNL OL XIX-J-1-j, Angola, 1990, 00541

is működött az országban, amely különböző diplomáciai, gazdasági és kulturális projekteket felügyelt.²⁵

Az 1990-es évben a Külügyminisztérium értékelésében megfogalmazódott, hogy Angola „... közép és hosszú távú terveinkben kiemelt bíró reláció. Szükségesnek tartjuk, hogy a jövőben is megfelelő tájékozottsággal rendelkezünk az ország belső helyzetének alakulásáról, új politikai erők megjelenéséről, más érdekelt országok képviselőinek véleményéről.”²⁶ Egy másik jelentés szerint Angola a dél-afrikai régióban politikailag és gazdaságilag meghatározó szerepet játszik és fog játszani, ezért és a jövőbeni gazdasági előnyökért a magyar szerepvállalást erősíteni kell, illetve állandó jelenlétre kell törekednünk.²⁷

Érthető módon, amikor felmerült a magyar részvétel az angolai ENSZ-műveletben, a katonai²⁸ és politikai vezetés élő kapcsolatokkal, naprakész, friss információkkal rendelkező Angoláról és a térségben zajló folyamatokról. A pozitív döntést megkönnyítette a regnáló angolai vezetés, sőt az UNITA²⁹ támogató hozzáállása is, akik szívesen láttak volna magyar békefenntartókat az újonnan föllállítandó ENSZ-békeműveletben.³⁰ Végül az ENSZ kérdésére 1991. május 15-én nyilatkozott a magyar vezetés, hogy egy 15 fős katonai csoporttal részt veszünk az angolai rendezésben.³¹

Kiválasztás, hazai felkészítés

Az első angolai csoport (1991) kiválasztását a HVK Hadművelési Főcsoportfőnökségen a Hajdú László ezredes által vezetett Nemzetközi Munkacsoport végezte.³²

25 Ezek a kapcsolatok azonban a rendszerváltás idejére kissé erodálódtak, ugyanis a magyar fél már nem volt hajlandó hitelszállításokat eszközölni az angolai fél számára. Egyébként az éves exportunk évi 5–6 millió USD-t tett ki. Míg a többi volt szocialista ország a várható békekötésre tekintettel, a meglévő pozícióik erősítésén fáradozott, Magyarország bezárta a luandai kereskedelmi kirendeltségét, illetve a már meglévő pozícióknak megtartása helyett azokat fokozatos leépítette. Pedig az angolaiak lehetőséget biztosítottak volna több magyar cégnek is a cabindai olajkincsek kitermelésben, valamint az ország újjáépítésében. MNL OL XIX-J-1-j, Angola, 1990, 00379, MNL OL XIX-J-1-j, Angola, 1990, 00381, valamint MNL OL XIX-J-1-j, Angola, 1990, 001844

26 MNL OL XIX-J-1-j, Angola, 1990, 0030

27 MNL OL XIX-J-1-j, Angola, 1990, 002492

28 A magyar katonai vezetés már 1988 óta figyelemmel képviselte az ENSZ afrikai békeműveleteit, sőt a namíbiai műveletbe nagyobb létszámú egység kiküldésével is számolt. Végül nem katonák, hanem rendőrök mentek Namíbiába, de a Magyar Néphadsereg, majd Honvédség vezetői készültek a további lehetséges afrikai műveletekre. MNL OL XIX-J-1-j, Namíbia, 1988, 003777

29 A magyar kormány 1990–91 során portugál és dél-afrikai közvetítéssel kapcsolatot teremtett az angolai szocialista kormány ellenzékét vezető Jonas Malheiro Savimbivel, aki szintén támogatta a magyar békefenntartók részvételét az UNAVEM műveletben. MNL OL XIX-J-1-j, Angola, 1991, 002042, valamint MNL OL XIX-J-1-j, Angola, 1991, 001673

30 MNL OL XIX-J-1-j, Angola, 1990, 00541, valamint MNL OL XIX-J-1-j, Angola, 1991, 002083

31 A békefenntartók kiküldésén felül az ENSZ a tervek szerint magyar helikoptereket bérelt vagy vásárolt volna az angolai műveletekbe. Azonban a kanadai Skylink cég által tett ajánlatot – annak kedvezőtlen feltételei miatt – a magyar vezérkari főnök visszautasította. - MNL OL XIX-J-1-j, Angola, 1991, 0041

32 A Nemzetközi Munkacsoport fő feladata a CFE, Nyitott Égbolt, Bécsi Dokumentum és ENSZ-ügyek intézése volt. Akkor a legnehezebbnek a CFE bizonyult, mivel életbe lépett a szerződés és kezdődtek a helyszíni ellenőrzések, valamint a fegyverzetcsökkentés. A Munkacsoport feladatai közé tartozott többek között, az 57 magyar bejelentett hely (katonai szervezet) felkészítése az ellenőrzésre, ami komoly kihívást jelentett. Ilyen feladatot a Honvédség ugyanis korábban sohasem végzett.

1991 tavaszán Bíró József vezérőrnagy főcsoportfőnök magához hívatta Hajdú ezredest, akivel együtt kihallgatásra jelentkezett az akkori vezérkari főnöknél, Borsits László altábornagnál.

A vezérkar főnöke arról tájékoztatta őket, hogy politikai döntés alapján egy 15 fős tiszti megfigyelői csoportot küld a honvédség Angolába. Az altábornagy parancsot adott az állomány kiválasztására és felkészítésére úgy, hogy azok két héten belül menetkésznek legyenek. A feladat végrehajtásával Hajdú ezredest bízták meg. Az ezredes és munkatársai az MH Személyügyi Csoportfőnökség segítségével választották ki a feladatra számításba vehető állományt.³³ A MK Katonai Felderítő Hivatal tisztjeit leszámítva 94 fő maradt fenn a rostán (ekkor ennyi tisztnek volt közép-, vagy felsőfokú nyelvvizsgálója angolból).

A jelöltek nyelvtudási szintjét egy rövid angol nyelvű beszélgetéssel és szakfordítási feladattal Hajdú ezredes ellenőrizte.³⁴ A felkészítés az MH Haderőcsökkentési Információs és Ellenőrző Központ (MH HIEK) elhelyezési körletében, a Honvédelmi Minisztérium Hűvösvölgyi objektumában folyt, amit a központ munkatársaival és szakelődök bevonásával hajtottak végre. Az MH HIEK állományából többen teljesítettek szolgálatot az 1988 és 1991 között zajló iraki–iráni UNIMOG misszióban, és az akkori viszonyokhoz képest komoly békeművelti tapasztalatokkal rendelkeztek. Ennek ellenére a két hét nagyon kevés volt a kiválasztás, felkészítés, orvosi vizsga, felszerelés, adminisztrációs és egyéb ügyek intézésére.³⁵

A második váltás felkészítését már a Békefenntartó Erők Kiképző Központja (BEKK), végzete, amelyet az először kiutazó csoport felkészítése során tapasztalt hiányosságok miatt hoztak létre Hajdú ezredes javaslatára. Az alakulatot Budapesten, a Tünde utcai objektumban helyezték el, parancsnokának pedig Deák János vezérezredes, vezérkari főnök, az 52. Javító Ezred akkori parancsnokát, Horváth Zoltán mérnök alezredest nevezte ki. Horváth alezredes tapasztalt csapatparancsnok volt, egyben az MH HIEK bevonható ellenőri állományába tartozott, ezért is esett rá a választás.³⁶ A szervezet azonban rövid életű volt, felszámolását követően a missziós felkészítéseket a Műveletirányító Központ végezte.

Bár az első csoport felkészítése különbözött a későbbi váltásokétól, a missziós felkészítés első lépéseként minden jelentkezőnek egy – ma már úgy tűnik, túlzott szigorúságú – angol nyelvi alkalmassági vizsgát kellett tennie.³⁷ Ezen sokan elbuktak, mivel

33 Az 1990-es évek elején a Magyar Honvédség állományából valamennyi – így az angolai is – missziókba csak szigorúan önkéntes alapon lehetett szolgálatot vállalni, illetve a pályázati felhívásra jelentkezteknek nagyon komoly szakmai, nyelvi és egészségügyi szűréseken kellett keresztülmenniük. Ezért bár folyamatosan túljelentkezés volt a missziós beosztásokra, nem mindig találtak elegendő alkalmas jelöltet. Így fordulhatott elő, hogy többen vagy hosszabbították a kinti szolgálatukat, illetve rövid időn belül újabb misszióba küldték őket.

34 Forrás: Hajdú László nyugállományú ezredes. (2011. szeptember)

35 Végül a kontingens nem utazott ki a jelzett két héten belül, mert a misszió infrastruktúrájának kiépítése a tervezettnél lassabban haladt. Több hetes késéssel dr. Török László alezredes, magyar rangidős vezetésével először öt tiszt utazott ki a műveleti területre, majd pár hét múlva az itthon maradt 10 tiszt is követte őket.

36 <http://hnykszabadszallas.5mp.eu/web.php?a=hnykszabadszallas&o=Xx6rGZx7yn> (letöltés ideje: 2014. 06. 25.)

ekkor még nem túl sok hivatásos katona, tiszt rendelkezett megfelelő angol nyelvtudással. Így az első időkben komoly gondot okozott, hogy elegendő, angolul beszélő békefenntartót küldjenek ki Angolába. Ezért mind a katonák, mind a rendőrök gyakran „öltöztettek be” diplomátákat a Külügyminisztérium állományából, akik a misszió ideje alatt katonai/rendőri rendfokozattal bírtak.³⁸ Az első váltásba a Külügyminisztérium három főt delegált.³⁹ Hogy ezeket a kényszerű beöltöztetéseket elkerüljék, a honvédség több helyőrségben (Budapest, Debrecen) is angol nyelvtanfolyamokat szervezett, hogy elegendő angol nyelven beszélő katonát küldhessenek Angolába.⁴⁰

A jelzett problémákat a világszervezet képviselői is ismerték, illetve a korábbi negatív tapasztalatok miatt a magyar békefenntartók kiérkezés utáni első megmértetése szintén a nyelvi ismereteket vizsgálata volt. Ebben az ENSZ a saját nyelvi követelményeit vizsgálta. Emiatt előfordult, hogy ezt az akadályt sokan csak többszöri nekifutással tudták venni.

A magyarok többsége a kezdeti időszakban még nem volt tisztában azzal a ténnyel, hogy „minden nemzet a saját nyelvén beszél az angolt”, illetve vannak olyan kiejtésbeli specialitások, amit még a született angolok sem értenek meg.⁴¹ A komoly nyelvi felkészítés/szűrés értékelhető haszna az volt, hogy a vezényelt állomány kommunikációs képessége nem különbözött a többi, szintén kevés missziós tapasztalattal rendelkező országból vezényeltektől.

Ezek után következett a békefenntartóknak jelentkeztetett egészségügyi vizsgálata. Bár a katonaorvosok számottevő trópusi tapasztalatokkal rendelkeztek,⁴² a magyar egészségügyi rendszer vezetői nem igazán tudták eldönteni, mik a legfontosabb egészségügyi prioritások. Mivel nem akartak végzetes hibát elkövetni, ezért valamennyi lehetséges vizsgálatot elvégeztettek a kiutazó állományon, így egy nagyon komoly fizikai és mentális állapotfelmérés után került csak sor az egészségügyi felkészítésre.

37 Volt olyan békefenntartó, aki szerint az angolai műveletekben résztvevők nyelvvizsga-szintű (néha még nehezebb) szűrése teljesen szükségtelen volt. Ugyanis egy ilyen jellegű feladat ellátásánál nem az angol irodalmi nyelv, hanem a köznapi beszélt nyelv ismeretére van szükség. Nagyobb haszna lett volna az ENSZ által készített, a megfigyelők munkáját segítő sablonok alapján szerkesztett jelentések összeállításának, illetve az angol nyelvű rádióforgalmazás (ami az egyik legnagyobb kihívás) gyakoroltatásának.

38 Besenyő János: Magyar Békefenntartók Afrikában. Budapest, 2013. Katonai Nemzetbiztonsági Szolgálat Tudományos Tanácsa. p. 271.

39 MNL OL XIX-J-1-j, Angola, 1991, 0039

40 Besenyő János: Magyar Békefenntartók Afrikában. Budapest, 2013. Katonai Nemzetbiztonsági Szolgálat Tudományos Tanácsa. p. 240., 270., 286.

41 Több, korábban Angolában szolgált békefenntartó jelezte, hogy nagy hasznát vették volna, ha a nyelvi felkészítésre meghívtak volna olyan missziót megjártaikat, akik felkészítették volna a kiutazó állományt az ENSZ-ben beszélt – úgynevezett „missziós nyelvre” – angolra. Elkerülhető lett volna az a nevétséges helyzet, hogy az első napokban, hetekben a magyar megfigyelők tökéletesen tudtak egymással angolul beszélni, de halvány fogalmuk sem volt arról, hogy a körülöttünk lévő többi nemzet katonái milyen nyelven beszélnek. Bővebben erről: Besenyő János: A Magyar Honvédség részvétele az angolai béketeremtésben, Sereg Szemle, VIII. évfolyam, 1. szám, 2010. január–március 134–143. oldal.

42 1973–5 között közel 600 magyar (zömében tiszt, kisebb részben diplomata) teljesített szolgálatot Dél-Vietnamban, trópusi körülmények között. Az ott szerzett értékes tapasztalatok ekkor a magyar katona-egészségügyben még megvoltak.

A kint szolgálatot teljesítettek véleménye szerint a felkészítést végző orvosok által elmondottak nem minden része volt helytálló és használható. Főként azért, mert a békeműveletek végrehajtása során, háborús műveleti körzetben nem mindig tudták betartani az itthon számukra megszabott előírásokat (nem teheti meg például a békefenntartó, hogy egy felé nyújtott, de több hónapos hámló kosszal borított baráti kezét nem fogad el, vagy az ebből a kézből nyújtott ételt visszautasítja stb.). Az sem megoldható, hogy egy folyóban elakadt kocsiban ne érintkezzen baktériumokkal fertőzött édesvízzel, vagy egy összecsapás körülményeit úgy vizsgálja ki, hogy ne érjen semmihez, főleg ha nem is kaptak gumikesztyűt a szemle végrehajtására kijelölt békefenntartók.⁴³

Miután ezek a dolgok világossá váltak a magyar békefenntartók előtt, sajátos módszereket alkalmaztak. Volt olyan tiszt, aki a saját, személyes ügyeire (evés, ivás stb.) a bal kezét használta. A jobb kezével „élte a társadalmi életet”. A munkahelyre visszaérkezve pedig a lehetőségekhez képest fertőtlenítette magát. Az elfogyasztott, ismeretlen eredetű ételek szükségessé tették a napi „belső fertőtlenítést” is. Erre tökéletesen megfelelt napi fél deci (nem több) tömény alkohol.

Ami az egészségügyi felkészítésben igazán pozitívumként értékelhető, az a védőoltásokkal történő ellátás. Ez a többi nemzet fölé emelte a magyarokat, ugyanis az ő részükre nem volt szükség az ENSZ kiegészítő védőoltásaira. A malária megelőzésére kapott Lariam nevű gyógyszer is a legkorszerűbbnek számított. Az már más kérdés, hogy – szintén a trópusi tapasztalatok hiánya miatt – senki sem tudta itthon, hogy ezt a készítményt milyen hosszú ideig lehet alkalmazni anélkül, hogy a májat maradandó károsodás ne érje. Akkor azt az eligazítást kapták, hogy a kiutazás előtt egy héttel meg kell kezdeni és a hazaérkezést követően még szintén egy hétig szedni kell. A kinti portugál kórház orvosa szerint maximum hat hónapig lehet szedni. Miután visszaérkeztek a kiküldetésből, a visszaszűréskor már az itthoni orvos is le volt döbbenve, hogy a tisztjeink több mint egy évig, folyamatosan szedték a gyógyszert. Elmondható, hogy az egészségügyi alkalmasság megállapítását és a felkészítést az akkori ismeretek, tapasztalatok függvényében, a magyar orvosoktól elvárható legmagasabb szinten végezték.

A misszióra történő katonai békefenntartói felkészítést az első váltásnál ideiglenes tartalommal szervezték, mivel még nem voltak olyan katonák, akik afrikai tapasztalatokkal rendelkeztek volna. Így a legelső angolai csoport felkészítési anyagát az ENSZ iraki–iráni békeműveletében (UNIMOG) tapasztalatot szerzett katonák,⁴⁴ valamint külügyi szakemberek állították össze. Bár az iraki műveleti területen

43 Ez nem csak Angolában jelentett problémát. Emlékszem, hogy 2003-ban Nyugat-Szaharában a magyar kontingens egyik tagja járőrben volt az afrikai társával, amikor a gépjárművük aknára futott és felborult. Az afrikai tiszt megsérült és vérzett, így a magyar tiszt elsősegélyt nyújtott a számára. Mivel az elsősegélyládában nem volt gumikesztyű, szabad kézzel kellett a társát bekötözni. Nem sokkal később kiderült, hogy az általa bekötözött tiszt HIV-vírussal fertőzött, így visszaküldték a hazájába. Az akkori teszteknel 8 hetet kellett várni, ahhoz hogy biztos eredményt kapjanak. Ez az időszak magát a poklot jelentette a magyar tisztnek, aki több mint 12 kilogrammot fogyott az idegességtől. Szerencsére nem fertőződött meg, de itt is látható volt, hogy az itthon megkövetelt egészségügyi előírásokat nem minden esetben lehet a műveleti területen betartani.

44 A Honvédelem négy éve, 1990–1994. p. 29.

békefenntartói tapasztalatokat szereztek nem a trópusokon szolgáltak, az általuk nyújtott felkészítés komoly segítséget jelentett a világszervezet által működtetett missziókról csak minimális ismeretekkel rendelkezők számára. Az tény, hogy abban az időben még a Magyar Honvédség nem rendelkezett azokkal az eszközökkel, amiket az ENSZ használt, de a felkészítést végzők igyekeztek ezeket az eszközöket (szállító, víztisztító, kommunikációs stb.) is úgy megismertetni, hogy azok a gyakorlatban is használhatók voltak.

A felkészítés eredményességére hamar választ kapott a magyar vezetés, mivel 1991. július 15-én az első csoport elindult a műveleti területre.⁴⁵ Az első váltásban két, a csoport felkészítésében is szerepet vállaló, ideiglenesen katonai rendfokozatot kapott külügyes szakember is kiutazott, akik korábban Angolában szolgáltak. Az ő helyi kapcsolataik, és tapasztalataik sokat segítettek az első csoport munkájában.⁴⁶ A kikerülő katonák kint az ENSZ által szervezett célfelkészítésen is részt vettek, ahol kiderült, hogy bár a hazai felkészítésnek voltak hiányosságai, a magyarok felkészültségükkel a jobbak közé tartoztak.⁴⁷ Ennek ellenére voltak olyan hiányosságok a felkészítésben, amit a második váltás kiképzésénél már igyekeztek kiküszöbölni.

A második résztvevő csoport felkészítésében, amit már a frissen felállított MH Békeerő Kiképző Központ (MH BEKK)⁴⁸ munkatársai végeztek, már olyan tisztek is szerepet kaptak, akik akkor érkeztek haza Angolából.⁴⁹ Ezek a tisztek az általuk megszerzett tapasztalatokból igyekeztek minél többet átadni a kiképzésben résztvevő állományoknak.⁵⁰ Kiemelten foglalkoztak a misszió alaptevékenységéből adódó feladatokkal, mint például a tűzszüneti ellenőrzés, a fegyveres csoportok szétválasztása, lefegyverzése, valamint a választások megszervezése.

Ekkor alakult ki a Magyar Honvédség békefenntartással foglalkozó rendszere, amely kisebb-nagyobb változtatásokkal, átalakításokkal a mai napig is működik. Természetesen a kint szolgálók által tartott előadásokat sem lehetett teljes egészében hasznosítani, mivel Angolát hat régióra osztották fel, amelyekben több mint 40 tábor (mind más és más specifikummal, más körülmények között) működött. A kis létszámú magyar kontinens tagjai pedig nem szolgálhattak minden táborban, így az esetleg Bungo-tábor tapasztalatairól tartott előadást a Mavingába kerülő magyar békefenntartó csak korlátozottan tudta használni.⁵¹ Ennek ellenére a misszióban korábban kint szolgáltak bevonása a felkészítésbe olyannyira hasznosnak bizonyult, hogy az MH BEKK megszűnése után a békekiképzés feladatait átvevő Művelet

45 A Honvédelem négy éve, 1990–1994. p. 29.

46 Besenyő János – Búr Gábor – Horváth Sándor: Magyar katonák és rendőrök az ENSZ angolai békeműveletében. Budapest, 2013. Katonai Nemzetbiztonsági Szolgálat. p.106. és 123.

47 Besenyő János: Magyar Békefenntartók Afrikában. Budapest, 2013. Katonai Nemzetbiztonsági Szolgálat Tudományos Tanácsa. p. 271.

48 A Honvédelem négy éve, 1990–1994. p. 185.

49 A Honvédelem négy éve, 1990–1994. p. 183.

50 Besenyő János: Magyar Békefenntartók Afrikában. Budapest, 2013. Katonai Nemzetbiztonsági Szolgálat Tudományos Tanácsa. p. 241.

51 Besenyő János – Búr Gábor – Horváth Sándor: Magyar katonák és rendőrök az ENSZ angolai békeműveletében. Budapest, 2013. Katonai Nemzetbiztonsági Szolgálat. p. 132–133.

Irányító Központ igyekezett minél több gyakorlati tapasztalatot beépíteni a felkészítés során. Természetesen a kiképzésben helyet kaptak az olyan katonai képességek, mint például a rádióforgalmazás, a térképolvasás, tájékozódás, gépjárművezetés, fegyverhasználat, túlélési ismeretek. Ezeket a katonák többsége megfelelő módon ismerte, többnyire csak az ismeretek felfrissítése, illetve az eltérő ENSZ-eljárások elsajátítása volt a cél.⁵²

A kiképzéssel kapcsolatos tapasztalatok igazolják, hogy bármennyi tapasztalatot is szerzünk, a felkészítést nem lehet 100%-osan végezni.

A békefenntartók felszerelése

Angolába kiküldött tisztjeink eleinte sok olyan dolgot kaptak, ami inkább mérsékelt vagy hideg égővi országokban és nem a trópusokon lehetett használni, ezért használhatatlan volt. Ez azonban csak kint a terepen derült ki. Például az akkor rendszerben lévő 70M gyakorló öltözet és a 70M bakancs trópusi körülmények között egyértelműen használhatatlan volt. Többen is említették, hogy a gyakori esőzések idején a bakancsok talpa egyszerűen levált, illetve a szellőzés hiánya miatt sokan komoly lábfertőzést, gombásodást kaptak. Ezért sokan vagy más békefenntartóktól vásároltak dzsungelhadviselésre kifejlesztett bakancsokat, vagy a helyi boltokból szereztek be az angolai körülményekhez jobban alkalmazkodó cipőket. De olyan is előfordult, hogy szandálban vagy papucsban vezették a járőrautókat.⁵³ Az ellátmányként kapott hálósák alkalmas volt a -15, -20 fokos hidegben, de a +40 fokban már senki sem használta. Megfigyelőink kaptak például egy olyan napszemüveget, ami olyan sötét volt, hogy nem lehetett átlátni rajta, de nem szűrte az UV-sugárzást. A kapott tege-részsákok nagyon praktikusak voltak az utazás alatt, de a külszolgálat alatti használatuk (mindig, mindent abban tároltak) nagyon nehézkes volt. Praktikusabb lett volna egy láda, ami „missziós szekrényként” is alkalmazható.

A fenti dolgokat leszámítva a többi kapott eszköz megfelelt a követelményeknek. Sőt, a magyarok bizonyos ruházati cikkekből (fehérenemű, zokni, stb.) a szükségsegnél többet is kaptak. Persze voltak olyan cikkek is, amelyek nemzetközi összehasonlításban is megállták a helyüket. Különösen jónak bizonyult a Ruházati Ellátó Központ (REK) által, saját tervek szerint készített szúnyogháló, ami segítségével egy kb. 3–3,5 négyzetméteres „baldachinos ágyat” tudtak létrehozni. (Ezt a többi nemzet irigyelte is a magyaroktól.) A felszereléshez tartozott még az egészségügyi szolgálat által biztosított egészségügyi csomag, amely tartalmazta az alapvetően szükséges eszközöket, ami az adott időszakra jellemző, korszerű és használható volt.

52 Ennek ellenére történt olyan eset, hogy egy magyar katona képtelen volt vezetni az ENSZ által adott terepjárót, mivel itthon csak Trabant gépjárművet vezetett és mivel nem tudta teljesíteni a gépjármű vezetési vizsga követelményeit, hazaküldték.

53 Besenyő János: Magyar Békefenntartók Afrikában. Budapest, 2013. Katonai Nemzetbiztonsági Szolgálat Tudományos Tanácsa. p. 241–242.

A békefenntartók tevékenysége

A magyar katonák az ENSZ-felkészítés és a vizsgák után kerültek ki a különböző táborokba az egyenlő rotációs elv alapján, illetve annak megfelelően, hogy az adott nemzet milyen befolyással rendelkezett. Ez úgy működött, hogy az évet négy, három hónapos időszakra osztották fel, amelyet mindig más és más táborokban kellett eltölteni. Így egy békefenntartó négy különböző táborban szolgált. Erre azért volt szükség, mivel a táborokat három (A, B, C) kategóriába sorolták. Az „A” kategóriába tartoztak a városok, ahol az infrastruktúra adott volt, mindent be lehetett szerezni, egyszerűen ez volt az „első osztály”. A „B” kategóriás táborok még élhetőek voltak, de az itt szolgálók élete már sokkal nehezebb volt. A „C” kategóriás helyek a legelhagyottabb területeken (sivatag vagy dzsungel) voltak. Itt mindenféle infrastruktúra nélkül, szinte teljesen elzárva a világtól teljesítettek szolgálatot, és fűkunyhóban vagy sátorokban éltek. Csak rádióval tudták a külvilággal tartani a kapcsolatot, fehér embert pedig hős számra nem láttak.

Az volt a szabály, hogy úgy kellett váltogatni a beosztásokat, hogy mindenki mindegyik kategóriába bekerülhessen.⁵⁴ Szerencsére a magyar tisztek rendelkeztek egy komoly előnnyel, ugyanis nagy részük beszélt oroszul, így őket többnyire a jobban ellátott körzetparancsnokságokra helyezték, ahol ők tartották a kapcsolatot az ENSZ-szállítóhelikopterek orosz és ukrán legénységével.⁵⁵ A többiek azonban igen sokszor „C” kategóriás táborokban kezdték meg a szolgálatukat, sokszor igen mostoha körülmények között.⁵⁶

A békefenntartók tevékenysége klasszikus megfigyelői feladat volt, ahol a főbb tevékenységük a szembenálló felek megfigyelése, azok létszámának, fegyverzetének ellenőrzése, dokumentálása, majd jelentése. Később részt vettek a szembenálló felek leszerelésében, a fegyverek begyűjtésében, humanitárius konvojok kísérésében, és a parlamenti választások lebonyolításában is. Emellett még a különböző tűzszünetesértések (amikor például fegyveres összetűzések robbantak ki a leszerelők között) kivizsgálásában vettek részt. A mindennapi tevékenységükhöz tartozott a táborok működtetése, a mindennapi élet megszervezése (főzés, takarítás, vízhordás, mosás stb.) is, amely jelentős időt igényelt.

Többen is elmondták, hogy az eldugottabb táboroknál komoly gondot okozott az élelmiszerek beszerzése. Ugyanis mindent a saját fizetésükből kellett megvásárolniuk, és magukon kívül másra nem igazán számíthattak. De hiába volt pénzük, ha nem találtak elegendő mennyiségű és minőségű élelmiszert. Nem úgy volt, hogy

54 Besenyő János – Búr Gábor – Horváth Sándor: Magyar katonák és rendőrök az ENSZ angolai békeműveletében. Budapest, 2013. Katonai Nemzetbiztonsági Szolgálat. p. 108.

55 Uo. p. 134.

56 Az UNAVEM II-ben résztvevők nagy része – mivel az ENSZ még nem építette ki a saját bázisait – hasonlóan az őslakosokhoz, fűkunyhókban élt. Az UNAVEM-II végére elkészültek az emberibb körülményeket biztosító – a portugálok által hátrahagyott, a háborús évek alatt romossá vált, de az ENSZ által némileg rendbe hozott és berendezett házakban – munka és lakóhelyek (nappal munkahely, nyugodt, csendes időszakban, lakóhely). A későbbi műveletekben (UNAVEM III és MONUA) olyanra javultak az elhelyezési körülmények, hogy még ezekben a táborokba is sikerült konténereket, sátrakat telepíteni.

kimentek a piacra és egy helyen mindent megvásároltak. Sokszor megtörtént, hogy az ebédhez szükséges dolgokat hat faluból kellett összevásárolniuk. Előfordult, hogy egyes helyeken a békefenntartók hetekig nem ettek húst, csak gyökerekből főzött kását, káposztát és számukra ismeretlen növényeket, gyümölcsöket fogyasztottak.⁵⁷

A nagyobb városokban települt parancsnokságokon azért jobb volt a helyzet, de különböző beszerzési nehézségekkel ott is sokszor szembesültek a magyar katonák. Ezeket egy különleges módszerrel igyekeztek áthidalni. A misszióban használatos rádión az egyik frekvenciára minden magyar bejelentkezett egy megadott időpontban, amikor kötetlenül beszélgethettek egymással. Általában ilyenkor mentek az elhagyott vidékeken szolgálók kérései a luandai parancsnokságon lévőkhöz, hogy borítékot, bélyeget, szappant, ásványvizet vagy éppen csokoládét szeretnének. Amikor valamelyik magyar tiszt felkerült Luandába, mindig a mogyorós csokoládéért, illetve cigarettáért zaklatták, mert ellátásuk nagy része úgy működött, hogy ami vidéken nem volt kapható, azt rádióan bediktálták a fent lévőkhöz. Ők összegyűjtötték ezeket az igényeket, beszerezték azokat, majd a következő héten helikopterrel elküldték. A táborokban szolgálók pedig elküldték az áruk ellenértékét. A rendszer működőképességét bizonyította, hogy senki sem tudott olyan esetről, hogy valaha is vita lett volna az elszámolással. Mindenki becsületesen rendezte az adóságát.⁵⁸

Az ország és a misszió instabilitása nagyon sok váratlan, sokszor veszélyes helyzetet teremtett, amelyekben a magyar katonák sikeresen helyt álltak. Az egyik ilyen eset volt, amikor öt magyar békefenntartó esetében az eredetileg tervezett váltás idejét további két hónappal kellett meghosszabbítani. Ezt a honvédség, és a résztvevő katonák csak az ENSZ New York-i parancsnokságának erőteljes nyomásgyakorlása után vállalták.⁵⁹ De történt olyan is, amikor a magyar katonát egy angolai rendőr akarta egy vitás kérdés eldöntéseként agyonlőni. Másokat az 1993-ban újra kirobbanó harcokban bántalmaztak az UNITA fegyveresei, de olyan is történt, hogy valakire rálöttek. Ennek ellenére egy magyar katona sem hagyta el az állomáshelyét, egészen a kivonásukig végezték a munkájukat. Az egyik tisztnek még arra is jutott ideje, hogy az állomáshelye felszámolásával együtt, az ott rekedt, életveszélybe került apácákat is kimentse.⁶⁰ Más pedig tudtán kívül hónapokon keresztül dzsippel hajtott át a békefenntartók által használt út alá helyezett aknákon, amelynek az indítója nem működött.⁶¹ Emberenként változó az a reakció, ami egy háborús körülmények közötti helyzetben, egy fegyveres konfliktus kivizsgálása során, esetleg sérültek, halottak, vér és pusztulás látványa során jön létre. Ezekben az esetekben a magyar békefenntartók nem veszítették el a fejüket, feladataikat – sokszor az életük

57 Besenyő János – Búr Gábor – Horváth Sándor: Magyar katonák és rendőrök az ENSZ angolai békeműveletében. Budapest, 2013. Katonai Nemzetbiztonsági Szolgálat. p. 144.

58 Besenyő János: Magyar Békefenntartók Afrikában. Budapest, 2013. Katonai Nemzetbiztonsági Szolgálat Tudományos Tanácsa. p. 246–247.

59 MNL OL XIX-J-1-j, ENSZ BT, 1991, 003159

60 Besenyő János – Búr Gábor – Horváth Sándor: Magyar katonák és rendőrök az ENSZ angolai békeműveletében. Budapest, 2013. Katonai Nemzetbiztonsági Szolgálat. p. 141.

61 Besenyő János: Magyar Békefenntartók Afrikában. Budapest, 2013. Katonai Nemzetbiztonsági Szolgálat Tudományos Tanácsa. p. 324.

kockáztatásával is – lelkiismeretesen végrehajtották.⁶² Természetesen mindenki tisztában volt azzal, hogy egy ilyen feladat rosszul is végződhet, ennek ismeretében vállalták a szolgálatot.

Nem kis feladat volt az sem, hogy a békefenntartók – hűen az ENSZ alapelvehez – semlegesek tudjanak maradni. Az eddigi kutatások és a saját tapasztalataim alapján látható, hogy előbb vagy utóbb a békefenntartókban törvényszerűen kialakultak – akár pozitív, akár negatív – érzelmek a művelet során az ott élőkkel, illetve a szembenálló felekkel kapcsolatosan. Ezt azonban a katonáink kifelé nem mutatták. Több dokumentum is bizonyítja, hogy a szembenálló felek sohasem kérdőjelezték meg a magyar békefenntartók elfogulatlanságát, azokat mindig pártatlannak tekintették.⁶³

A békefenntartók mentális állapotára a családjukkal való kapcsolattartás is hatással volt. A családtagokkal főként levélben tartották a kapcsolatot, ami általában nyolc hét alatt fordult meg, mivel telefon nem volt a környéken. Sok magyar katona csak akkor tudott telefonálni haza, ha Luandába járt valamiért. A parancsnokságon ugyanis működött egy telefonfülke, onnan lehetett hívást kezdeményezni, amit vagy ott rögtön kifizettek, vagy a fizetésükből vonták le.

Bár az országban működött magyar nagykövetség, de az a folyamatos létszámcsökkentések és az egyre romló biztonsági körülmények miatt csak korlátozottan tudott segítséget nyújtani az ott szolgáló magyar katonáknak.⁶⁴ Még ez a szerény támogatás is megszűnt, amikor 1992-ben a sikertelen választások után kitört harcok miatt – épp a katonák segítségével – evakuálták Luandából a magyar nagykövetséget.⁶⁵ 1993-ban ugyan újranyitották – csökkentett létszámmal – a nagykövetséget, de már abban az évben véglegesen bezárásra került.⁶⁶ Ugyanebben az évben több magyar katonát is kivontak a műveletből, mert azok biztonságát az ENSZ nem tudta garantálni.⁶⁷

62 Volt olyan magyar tiszt, aki elmesélte, hogy több esetben került olyan helyzetbe, amikor a kormányellenes csoportok vezetőivel tárgyalt, hogy életveszélyesen megfenyegették. Olyan szinten eldurvult a helyzet, hogy úgy érezte nem kerül ki élve belőle. A maximum, amit tudott tenni, az volt, hogy titokban két órán keresztül lenyomva tartotta a rádió beszédváltóját, így a bázison maradt társai hallották, hogy mi történt vele és a társaival. Ez a tiszt hét hónapig teljesített szolgálatot az ország déli részén, a Világszervezet katonái által csak „halálzónának” nevezett körzetben ahol a szembenálló felek között csak a rablók, egyéb fegyveres csoportok és a békefenntartók tartózkodtak. (Forrás: Solti István nyugállományú alezredes, 2010. december)

63 MNL OL XIX-J-1-j, Angola, 1992, 001325

64 MNL OL XIX-J-1-j, Angola, 1992, 0085

65 MNL OL XIX-J-1-j, Angola, 1992, 002913

66 A nagykövetség zárójelentése szerint „Ugyancsak pozitív elemnek bizonyult az UNAVEM-II misszióban a magyar katonai megfigyelők folyamatos jelenléte, miközben egyes országok a konfliktus súlyosbodásával visszavonták képviselőiket... az UNAVEM-II misszióban való közreműködésünket az érdekelt angolai felek nagyra értékelték. A magyar katonai megfigyelők a kritikus helyzetekben való helytállásukkal tekintélyt szereztek a nemzetközi állományon belül.” MNL OL XIX-J-1-j, Angola, 1993, 4310 Egyébként a Külügyminisztériumban sokan nem értették egyet az angolai és más afrikai nagykövetségeink bezárásával. Dr. Horváth Tamás, algéri nagykövetünk így fogalmazott ezzel kapcsolatosan: „Küldépiseleti rendszerünk amputálása megnehezíti jövőbeni mozgásunkat, a korábbi kapcsolatok felújítását... Hazánk esetében, költségvetési gondjaink ellenére sem lenne szerencsés feladni az Afrikában már megszerzett pozícióinkat, kapcsolatainkat.” MNL OL XIX-J-1-j, Afrika, 1994, 00160

67 Besenyő János: Magyar Békefenntartók Afrikában. Budapest, 2013. Katonai Nemzetbiztonsági Szolgálat Tudományos Tanácsa. p. 306–307.

Még két évig próbált az ENSZ békét teremteni, de az egyre romló biztonsági helyzet miatt 1995 februárjában megszüntették az UNAVEM II mandátumát, majd erősebb felhatalmazással létrehozták az UNAVEM III,⁶⁸ majd újabb két éven belül (1997) a MONUA műveletet. Ezekbe a műveletekbe már sokkal kevesebb katonát küldtünk a korábbiaknál.

* * *

A magyar katonák angolai tevékenysége akkor ért véget, amikor 1999. március 20-án az ENSZ Angolai Megfigyelő Missziója (MONUA) szerény ceremónia kíséretében végleg elhagyta a néhai portugál gyarmatot. A MONUA a luandai kormány kérésére vonult ki az országból, mivel az angolai hatóságok és a Jonas Savimbi vezette Nemzeti Szövetség Angola Teljes Függetlenségéért (UNITA) gerillaszervezet között 1998 decemberében újra kirobbantak a harcok, s ezúttal az UNITA véresebb és intenzívebb harcokba kezdett, mint azelőtt valaha is. Ezért a MONUA nem tudta ellátni feladatait az UNITA egységei által elfoglalt területeken, így a luandai vezetés kérte az ENSZ missziójának megszüntetését.⁶⁹ Ezek után még jó pár évnek kellett eltelnie, hogy a konfliktust lezárhassák, de békefenntartók a MONUA megszűnése után már nem vállaltak újabb szerepet az országban.

A magyarok kimagasló szakmai tevékenységét a világszervezet azzal ismerte el, hogy a ruandai–ugandai határőrizeti misszióban (UNOMUR) és a libériai misszióban (UNOMIL) is vezető beosztásokat ajánlottak fel Magyarországra részére.⁷⁰ Itthon azonban – talán a missziók kis létszáma miatt – kevésbé tekintették fontosnak az angolai műveletet, annak tapasztalatait csak korlátozottan (főként az Angolába kimenő újabb váltások felkészítésekor) használták fel. Az ott összegyűjtött ismeretek egy része pedig elveszett a honvédség számára.

Most, hogy újból előtérbe kerültek a fekete kontinensen zajló békeműveletek, egyre többen tartják fontosnak a még elérhető angolai tapasztalatok feldolgozását, a kiképzésbe történő beépítését. Erre törekszik az ismét létrehozott Honvéd Vezérkar Tudományos Kutatóhely, amely kiemelt figyelmet fordít a különböző műveletekben szerzett tapasztalatok feldolgozására.

68 A művelet megindításáról 1995 májusában így írt Maris Zsolt II. osztályú titkár a pretoriai nagykövetségünkről: „Az UNAVEM III várhatóan a legfontosabb és a legköltségesebb ENSZ misszió lesz 1995–1996-ban. A világszervezet vezetése a minden eddiginél nagyobb szabású akcióval kívánja kiköszörölni az előző (UNAVEM-II.) akció bukásával tekintélyén esett csorbát.” MNL OL XIX-J-1-j, Angola, 1995, 00779

69 W. Martin James, Susan Herlin Broadhead: Historical dictionary of Angola. Scarecrow Press, 2004, p. 100.

70 MNL OL XIX-J-1-j, Angola, 1993, 4310

FELHASZNÁLT IRODALOM

Könyvek, tanulmányok

A Honvédelem négy éve, 1990–1994. Budapest, Zrínyi Kiadó

Besenyő János – Búr Gábor – Horváth Sándor: Magyar katonák és rendőrök az ENSZ angolai békeműveletében. Budapest, 2013. Katonai Nemzetbiztonsági Szolgálat

Besenyő János: Magyar Békefenntartók Afrikában. Budapest, 2013. Katonai Nemzetbiztonsági Szolgálat Tudományos Tanácsa

Besenyő János: A Magyar Honvédség részvétele az angolai béketeremtésben. Sereg Szemle, 2010/1. 134–143. oldal

Búr Gábor: A szubszaharai Afrika története 1914–1991. Budapest, 2011. Kossuth Kiadó

Patrick Chabal, Nuno Vidal: Angola: the weight of history. Columbia University Press, 2007

Tony Hodges: Angola: from Afro-Stalinism to Petro-diamond capitalism. Indiana University Press, 2001

W. Martin James, Susan Herlin Broadhead: Historical dictionary of Angola. Scarecrow Press, 2004

Levéltári dokumentumok

MNL OL XIX-J-1-j, Angola, 1988, 00668

MNL OL XIX-J-1-j, Angola, 1988, 003961

MNL OL XIX-J-1-j, Namíbia, 1988, 003777

MNL OL XIX-J-1-j, Angola, 1990, 001056

MNL OL XIX-J-1-j, Angola, 1990, 00541

MNL OL XIX-J-1-j, Angola, 1990, 00377

MNL OL XIX-J-1-j, Angola, 1990, 00379,

MNL OL XIX-J-1-j, Angola, 1990, 00381,

MNL OL XIX-J-1-j, Angola, 1990, 001844

MNL OL XIX-J-1-j, Angola, 1990, 0030

MNL OL XIX-J-1-j, Angola, 1990, 002492

MNL OL XIX-J-1-j, Angola, 1991, 002042,

MNL OL XIX-J-1-j, Angola, 1991, 001673

MNL OL XIX-J-1-j, Angola, 1991, 002083

MNL OL XIX-J-1-j, Angola, 1991, 0041

MNL OL XIX-J-1-j, Angola, 1991, 0039

MNL OL XIX-J-1-j, ENSZ BT, 1991, 003159

MNL OL XIX-J-1-j, Angola, 1992, 001325

MNL OL XIX-J-1-j, Angola, 1992, 0085

MNL OL XIX-J-1-j, Angola, 1992, 002913

MNL OL XIX-J-1-j, Angola, 1993, 4310

MNL OL XIX-J-1-j, Afrika, 1994, 00160

MNL OL XIX-J-1-j, Angola, 1995, 00779

Internetes források

MONUA honlapja:

<http://www.un.org/Depts/DPKO/Missions/Monua/monuab.htm> (letöltés ideje: 2014. 09. 30.)

UNAVEM-II. honlapja:

<http://www.un.org/Depts/DPKO/Missions/Unavem2/UnavemIIB.htm> (letöltés ideje: 2014. 09. 30.)

UNAVEM – I. honlapja:

<http://www.un.org/Depts/DPKO/Missions/unavem1/UnavemIB.htm> (letöltés ideje: 2014. 09. 30.)

A szabadszállási Honvéd Nyugdíjas Klub honlapja:

<http://hnykszabadszallas.5mp.eu/web.php?a=hnykszabadszallas&o=Xx6rGZx7yn>
(letöltés ideje: 2014. 06. 25.)

Krizbai János

A kihívások negyedszázada az önkéntes haderő szemszögéből

A haderők a társadalmi változások nyomása alatt. Illeszkedés a társadalmi jogrendbe. Változások a munkaerő-piaci kondíciókban. A funkcionális változások szervezeti következményei. Az új kihívások és a szervezeti válaszok. Változások az állomány foglalkoztatási jellemzőiben. A tradicionális jellemzők és az új típusú életpálya. A pályakép. Erősödő foglalkozási jelleg/a hierarchia tisztelete. Ösztönzési, juttatási rendszerek.

A rendszerváltás óta eltelt negyedszázad sajátos kihívások elé állította a Magyar Honvédséget. A változásokat, a honvédséget érintő kihívásokat átszőtték a társadalmi lét minden szegmensét determináló globális hatások. Ezek közül is kiemelendő az erőforrások korlátozottsága és a modern demokráciák állampolgárainak erősödő ellenérzései a háborúval, a haderővel, illetve annak működésével szemben.

Gyakorlatilag teljesen átalakult a haderők szűkebb és tágabb környezete, működési feltételrendszere, sőt, ezen túl jelentősen megváltozott funkciója, szerkezete, mérete is. A honvédség esetében a megváltozott követelményeket a többször újraindított nemzeti biztonsági és katonai stratégiák próbálták keretbe foglalni, működési filozófiaváltozásokat is elindítva a jelentős strukturális mozgások mellett. Párhuzamosan folyt tehát a jelentős – több tízezres – létszámcsökkentés, a struktúraváltás és mellette az építkezési és működési filozófiaváltás.

A kihívásokra adott válaszok egyik legmeghatározóbb formája volt az önkéntes haderő irányába történő elindulás. A NATO-tagországok haderői többségében a '90-es évek második felétől gyorsult fel az önkéntes típusú építkezésre való áttérés. Ez önmagában is magával hozta az állomány tagjai, az egyes katona szerepének jelentős módosulását, mely új vezetési, működési kultúrát is igényel.

A honvédségben több mint húsz éve jelentek meg az első, mai értelemben vett szerződéses légénységi állományúak és immár tíz éve annak, hogy 2004 novemberében leszerelt az utolsó sorkatona. Ezek a változások a régebbi NATO-tagországok haderőtervezőinek is számos kihívást vetettek fel, de a megoldás az ő esetükben talán egyszerűbb volt, hiszen a belső környezet (az országon belüli feltételrendszer) nem változott drasztikusan.¹ A honvédségnél, illetve az egykori Varsói Szerződés (VSZ)

tagországainak haderőinél viszont egyszerre változott, változik minden, még a tervezés módszertani követelményei is. Ezen túl a befogadó társadalmi környezetben is újszerűen jelentkeznek a piaci hatások és annak speciális szegmenseként a munkaerő-piaci feltételek közvetlenebb hatása.

Az elmúlt negyedszázadra visszatekintve láthatjuk, hogy ezek a jelentős – sok esetben ellentétes hatású és értékű – változások önmagukban is jelentős feszültségekkel, veszteségekkel jártak, így szinte törvényszerű, hogy felemás válaszok születtek. Látszólag a kor gyakorlatának (divatjának) megfelelően írott stratégiákban rögzültek a jövő feladatai, melyek azonban messze nem váltak gyakorlattá.² Mindezek együttesen járultak hozzá a mai képhez. Ahhoz, hogy mélyebb számvetés nélkül is kijelenthetjük: az elmúlt két évtizedben elinduló szervezeti változások, szervezetek túlnyomó többsége nem érte el kitűzött célját, azaz nem jutott el a szervezet megváltoztatásának és a szervezeti hatékonyság növelésének kívánatos szintjére. Mindezen – részben nyilvánvaló és objektívnek tekinthető – determinációk, hiátusok mellett súlyosabb negatív hozadéka is van a folyamatoknak. Annak, hogy a korszerű, tudományos igényű megközelítések többsége csak az elvek szintjéig jutott el. Jelszóként rögzültek, divatossá váltak a kifejezések, amelyek egyfajta, szaktudományosnak tűnő „mázként” rákenődtek a régi gyakorlatra, azt a látszatot keltve, mintha ténylegesen megváltoztak volna a vezérlő értékek – pedig ez elmaradt.

A vázolt komplex hatásoknak, torzulásoknak az lett a következménye, hogy ismételten megbomlott a követelmények és feltételek összhangja, kényszerűen újraindultak a „reformok”, melyek jellemzői között a fűnyírószerű csökkentések szinte mindig tetten érhetők. Ezek nyilvánvalóan veszteségekkel jártak, az erőforrásokkal, az állami vagyonnal, a költségvetési forrásokkal való pazarlás képét mutatták. Nagyok voltak a veszteségek mennyiségben és minőségben a legfontosabb erőforrásnál az emberi erőforrásnál is.

Amint a korábbi gondolatokkal jeleztük, a NATO stratégiaváltása, a haderők új típusú működése és részben a napjainkban zajló fegyveres konfliktusok tapasztalatai sok olyan kérdést felvetettek, amelyekre feltétlenül választ várnak egyrészt a haderőben szolgálók, másrészt a társadalom is. Ezek között – kiindulva a működési feltételektől, a foglalkoztatási kérdéseken át, egészen az emberjogi problémákig – meglehetősen széles a paletta. Láthattuk, hogy több ország jogintézményében is átfogó módosításokat kellett végrehajtani. Az általános működési, feltöltési és foglalkoztatási nehézségeken túl egyre erőteljesebben motiválták a változásokat az *uniós munkaszervezési irányelvek* kényszerei, hazai viszonylatban pedig a közszolgáltatásban hosszabb ideje napirenden lévő reformok követelményei is.

Ez a tanulmány – hazai és nemzetközi kutatások eredményeinek felhasználásával – annak áttekintését tűzte ki célul, hogy a személyi feltételrendszer biztosítása

1 A francia és a spanyol haderők esetében találkozhattunk a legtöbb nyilvános felvetéssel. (l. például Crene vezérezredesnek, a szárazföldi erők vezérkari főnökének előadását a La réforme de la Défense – premiers enseignements c. fórumon, 2001. október 3-án.)

2 Akár a katonai, akár a humánstratégiákat tekintjük, azok részletes végrehajtási tervei (mestertervek) nem készültek el, illetve ha el is készültek, ezekben már nem születtek átfogó vezetői döntések, illetve nem lettek betartva.

oldaláról a ma is jellemzően erősen tagolt, bürokratikus szervezeti jellemzőkkel bíró honvédség miképp adhat a kihívásokra adekvát válaszokat.

A haderők a társadalmi változások nyomása alatt

Témánk szempontjából sem kerülhetjük meg, hogy legalább jelzésszerűen kitérjünk azokra az általánosabb társadalmi változásokra, hatásokra, amelyek a modern haderők társadalmi beágyazódását meghatározzák.

Több elméleti tanulmányban olvashattuk az elmúlt évtizedekben, hogy a modern piacgazdaság pluralista társadalma magával hozta bizonyos – korábban állandónak hirdetett – értékek szerepének változását. Ebben maga a háború és annak végrehajtója: a haderő, illetve a haderő működése is „sebeket” kapott.

A társadalmi nézetek változása különösen intenzív volt az olyan, egyközpontú hatalomhoz kapcsolódó értékeknél, mint például a feltétel nélküli engedelmesség, a tekintélytiszteltet, a hatalmi szervek tevékenységének kritikátlan támogatása. Az újabb értékek térnyerése magával hozta a korábbi hatalmi tényezők – köztük a haderő – szerepének, felépítésének és működésének átalakulását. Ennek egyik markáns megjelenése, hogy többek között átalakult a legfejlettebb társadalmakban a belső funkciókban betöltött szerepük, a haderők részvétele a politika formálásában. A '60-as, '70-es években még több nyugat-európai országban láthattuk, hogy a haderőt nagyobb rendzavarások, sztrájkmozgalmak esetében a rend helyreállításában is alkalmazták. Az elmúlt években már ezeket a feladatokat az újonnan létrehozott speciális rendőri alakulatokkal oldják meg.

Gyökeres nézetváltozások voltak (vannak) a külső funkciók esetében is. Egyre szélesebb tömegek támogatják a külső politikai konfliktusok tárgyalásos úton való megoldásának rendszerét és ellentétes érzésekkel viseltetnek a győztesnek látszó háborúval szemben is. A nyugati polgári társadalmak lakosságának viszonylag széles, befolyásos hányada ellenérzéseket táplál azzal szemben, hogy adott esetben a katonai erőket politikai célok elérésére is alkalmazhatják. Az elméletekben is megkérdőjeleződnek Clausewitz hosszú időn keresztül indoklás nélkül elfogadott nézetei.³ Még nem lezárt a kérdés, hogy a '90-es években „talált” új funkció: a *békeműveletek* miképp befolyásolja a közvélemény alakulását, de az országhatároktól távoli igénybevételek mindig megkérdőjeleződnek, ha emberéletben következnek be veszteségek. Az iraki, afganisztáni szerepvállalások egyelőre nem igazolták vissza a célok elérését. Sőt, egyre markánsabban körvonalazódik, hogy az új társadalmi kultúrát nem lehet a fegyverek árnyékában exportálni.

A meglehetősen ellentmondásos fejlődési folyamat során napjainkra a polgári demokráciák haderői egyik oldalról virtuálisan tartják tradicionális elkülönülésüket – a valóságban viszont megfigyelhető, hogy a társadalom egyik szerves alrendszerévé váltak, és egyre szorosabban tagozódnak az adott társadalom közszolgálati rendszerébe. A legtöbb országban teljessé vált a fegyveres erők felett a demokratikus társadalom kontrollja. Ezek formáiban, mélységében, eszközrendszerében – történelmi

3 Carl von Clausewitz szerint a „... háború a politika folytatása más eszközökkel”.

társadalmi hagyományok örökségeként – természetesen jelentős eltérések is megfigyelhetők.

Ebben a viszonyrendszerben – különösen a bipoláris világrend megszűnése után – időnként gyengébben, máskor erősebben felvetődik a haderő részben felesleges voltának kinyilvánítása. Ezen véleményeknek a politikai intézményrendszeren végigvonuló következményeként erőteljes kényszerként közvetítődik az igény a haderők működése racionalizálására (és hatékonysága fokozására – csökkenő méretekkel). Egyik oldalról visszatérőek a biztonsági kockázatelemzések és ezekre való hivatkozással a költségvetési források szűkítése. Másik oldalról pedig egyértelműen kinyilvánítódott, hogy ezt a biztonsági „szolgáltatást” most már inkább vásároljuk meg, azaz hadkötelezettség helyett önkéntesek nyújtsák. Ezzel együtt azt mondhatjuk, hogy a fejlett demokráciák mindegyikében elismert társadalmi intézmények a haderők, de a korábbi kivételes létfeltételeik és működési forrásaik egyre szűkülnek.

Illeszkedés a társadalmi jogrendbe

A haderőknek, mint tipikus bürokratikus szervezeteknek a működését tradicionálisan széleskörű szabályrendszer és kapcsolódó intézményrendszer (katonai bíróság, katonai ügyészség, katonai rendőrség stb.) fonja körül. Ezek a szabályok a modern demokráciákban már társadalmi alrendszerként igyekeztek a társadalomba integrálni ezt a speciális szervezetet. Társadalmi, történelmi tradíciókból következően az integráltság három síkja (azon belül annak számos vetülete) figyelhető meg az egyes országok haderőit meghatározó jogszabályi rendszereknek. Erősödik azonban mindegyikben ezen a téren is a társadalmi integráció. Egyre szűkül a haderők esetében is a „kivételes” szabályzók aránya.

Az állomány foglalkoztatását meghatározó katonai szabályzók is jelentős mértékben a civil jogszabályokból „vezetődnek le”. Az európai NATO-tagországok többségének szabályrendszere ebben az irányban haladt az elmúlt másfél évtizedben. Nem egyszerű ugyanakkor ez a folyamat.

Az 1997-ben jóváhagyott Amszterdami Szerződés, amely a Római Szerződést egy új foglalkoztatási fejezettel egészítette ki, új stratégiai együttműködés kereteit határozta meg az uniós tagországok számára a foglalkoztatáspolitikai területén. Ennek értelmében a tagállamok nemzeti foglalkoztatáspolitikájukon keresztül egy közösen kialakított foglalkoztatáspolitikai stratégiát követnek és egyre szélesedően valósítanak is meg.

Az uniós foglalkoztatási, munkaszervezési irányelveknek – a jelenlegi, békeidejű szabályzás egyes elemeit tekintve – egyik európai NATO-ország fegyveres és rendvédelmi szervei sem felelnek meg teljes mértékben. Ezek elsősorban a munkaidő hosszával, a munka és a pihenés arányával, a készenléti szolgálatokkal, az ügyeleti rendszerekhez kapcsolódó munkaidővel függenek össze. Ahhoz képest, hogy a volt VSZ-tagállamok többségében még egy-két évtizeddel ezelőtt csak a „szolgálati idő” volt érdemben elismert és nem a munkaidő, ezek már jelképes problémának tűnnek.

Nem véletlen azonban a régi NATO-tagországok több éve fennálló jogsértése sem, mivel igen jelentős költségeket jelent a „civil” elvek betartása, illetve komoly szervezési változásokkal kezelhető csak a kérdés. A tárgyban született nemzetközi

bíróági ítéletek szerint azonban valószínűleg „kikényszerítődnek” e jogszabályok alkalmazásai is. Ebbe az irányba mutattak a korábbi szolgálati törvényünk, a 2001. évi XCV. törvény (ismert nevén Hjt.) módosításai is.

A fenti szabályozási logikát tovább színesíti a válsághelyzetre vonatkozó (vagy háborús időszak) szabályrendszer, amelynek békeidőszakban sok országban csak a szűk keretei vannak, voltak meg. Ezeket a kereteket pedig csak röviddel a kritikus helyzet kialakulása (ti. a veszélyeztetettség időszak) után töltik meg tartalommal. Tekintettel arra, hogy Európában több évtizede béke van, ezek a szabályozók sok haderőnél meglehetősen háttérbe szorultak (és különösen ismeretlenek a volt szocialista országok új politikai elitje számára).

A megnövekedett békeidejű missziós tevékenység ugyanakkor számos problémát vet fel. Ezekben is leginkább a személyi állomány biztosítása, illetve az állomány alkalmazása jelent komoly problémákat. Ilyen lehet többek között a foglalkoztatási feltételek közül egyes alkotmányos jogok további korlátozása, a „munkaidő” hossza, a pihenés/munka aránya a bevetés alatt.

Jelentős dilemmák előtt áll tehát a NATO egészében olyan kérdések kezelése, melyek egyébként következnek a haderő rendeltetészerű működéséből, de amelyek nem köthetők a normál munkaidőhöz, és amelyekhez valójában tradicionálisan kapcsolódtak speciális ellátások, juttatások (például a szolgálati nyugdíj, a speciális pótlékok és kedvezmények stb.).

Az is nyilvánvaló, hogy más – a civil társadalmat, szűkebben a közszolgálatot szabályzó – békejogszabályok egy részét biztosan nem lehet békeidőszakra vonatkozó alkotmányos viszonyok között megsérteni a haderőknek sem. Tehát más úton kell keresni a működési feltételek biztosítását.

Különösen élesen jelentkeztek a fenti kérdések hazánkban, illetve a környező országokban. Itt ugyanis egy hosszabb időszak látszat-stabilitásában, egy mesterségesen fenntartott (a ’90-es évekre törvényszerűen összeomlott), biztonságosnak tűnő rendszerben megmerevedtek az egyes társadalmi alrendszerek, nem alakultak ki a másutt már hosszabb ideje működő kezelő, közvetítőrendszerek.

Változások a munkaerő-piaci kondíciókban

A modern társadalmak intézményrendszerében jól elkülöníthető a magán és a viszonylag széles közsféra (azon belül a fegyveres szervezetek) által kínált lehetőségek is. A közszolgálat az országok jelentős részében tartja egyes korábbi tradicionális jellemzőit, melynek egyik fontos eleme, hogy jó szintű, kiegyensúlyozott és hosszú távú, kiszámítható megélhetést biztosít (bár ezek sem feltétlenül nyugdíjas állások már). Általában a magánszférában nagyobb jövedelmeket lehet elérni, de lényegesen nagyobb a kockázata az állás elvesztésének.

Az új típusú haderők munkaerő-piaci lehetőségei szempontjából nem hagyható figyelmen kívül az általános munkaerőpiacra is ható tendencia, mely szerint a fegyveres szervezetek és szakmák presztízse – részben összefüggésben a társadalmi értékrendben bekövetkezett változásokkal – folyamatosan csökken.

A modern, piacelvű polgári társadalmakban a védelmi szektor (azon belül a fegyveres szervek) működésére és fejlődésére egyre erőteljesebb nyomást gyakorolnak az

uralkodó termelési, fogyasztási és érintkezési módok. Azt a bonyolult folyamatot, amely a változásokat leírja, egyszerűen abban látják megragadhatónak, hogy a haderő értékekre, szimbólumokra orientált, tradicionálisan intézményi jellege fokozatosan utat nyit, illetve átengedi pozícióját a piaci mechanizmusokon és választhatóságokon alapuló foglalkozási jellegnek. Ez a jelenség csak részben függ össze az önkéntes jelleg térnyerésével. Az elmúlt évek szociológiai kutatásai egyértelműen jelezték, hogy jelentősen más a motivációja a legénységi állományba jelentkezőnek és más a hivatásos szolgálatot megcélzó tisztjelölteknek. Ezek mellett egyre erőteljesebben megjelenik a fejlett országok kétkeresős családmodelljében egyenrangú igénnyel a feleség (élettárs) civil karrierigénye. Ez nem egy esetben a katonai hivatás (egyszerűbb esetben az előmenetel) feladásával jár.

A tradíciókból és a közszolgálati elvekből is következően a nyugati haderők katonái korábban viszonylag jól fizetett tisztviselők voltak. Ezek a fizetési különbségek azonban az utóbbi időkben lényegesen csökkentek a civilekkel való összehasonlításban a fejlettebb országokban is. A legtöbb ország katonáinak fizetési rendszerét a közszolgálati normákból vezetik le, és az alapfizetések helyett a különböző pótlékok, kedvezmények különböztethetik meg a katonák juttatásait a civilekétől. Ezen túl további probléma a világ haderőiben, hogy a fizetések – a múlt század első feléhez, illetve korábbi korok jövedelmi viszonyaihoz hasonlítva – nyomottak, azok nem tudják leképezni megfelelően a rendfokozati, beosztási hierarchiát (nálunk ez 18 lenne, ha teljesen egymásra épülne). Legfeljebb a legfelső és legalsó beosztások viszonyában jelentősebbek a különbségek.

A katonákat is erőteljesen sújtották az elmúlt évek gazdasági válságaiból következő, a közszolgálatokat erőteljesen érintő korlátozások. Mindezekből következően csak egy viszonylag szűk réteg számára tekinthető a pálya társadalmilag is elismert karriernek (a legfelső szintű beosztásokig jutónak, illetve a társadalom legalsó rétegeiből, hátrányos helyzetekből viszonylag magas tiszti beosztást elérőknek). A többségnél egy szolid, versenyen alapuló, kiszámítható megélhetésre helyeződik a hangsúly, melyben a rövidtávú piaci elvek jobban érvényesülnek, jobb helyzet adódása esetén könnyen fel is adható.

A fenti okok alapján a fejlett országok haderőiben a katonai elit általában a társadalom középső (ritkábban a felső) rétegeiből kerül ki. Az állomány nagyobb része azonban egyre inkább a szegényebb társadalmi csoportokból rekrutálódik. Sőt, a legénység utánpótlási bázisát egyre nagyobb arányban a társadalmi kisebbségek, a bevándorlók, az új állampolgárságot szerzők jelentik. Különösen élesen jelentkezett ez a kérdés az elmúlt években, Spanyolországban, Belgiumban, Franciaországban.

A funkcionális változások szervezeti következményei

A bevezető gondolatok is jelezték, hogy többdimenziós az a kihívás, amelynek a modern haderő meg kell, hogy feleljen, és amely a feladatok oldaláról is felvetette tradicionális rendszer átalakításának igényét. Egy komplex folyamatról beszélhetünk. Ennek során – úgy a régi, mint az új tagországok döntő többségénél – a haderők új típusú feladatrendszere, a NATO megváltozott és tovább formálódó stratégiája, és bizonyos társadalmi nyomások hatásainak eredője kikényszerítette a

változások legmarkánsabb eredményeként az önkéntes haderőt és a szervezet további változásait.

Az új kihívások és a szervezeti válaszok

A biztonság és a védelem új, az ENSZ-ben, NATO-ban és az EU-ban teret nyerő missziója az új "háborúkerülő" konfliktusrendezés európai, illetve világméretű intézményrendszerének munkájában való szerepvállalás (béke kikényszerítés, békefenntartás stb.). E misszió főként a felmerülő új fenyegetések elhárításában (vagy legalábbis azok csökkentésére való törekvésben) ölt testet. Ez – amint már utaltunk rá – jelentős szerkezeti, működési változásokban jelentkezik, melyek nagymértékben hatottak és hatnak az állomány elvárt jellemzőire és szolgálata feltételrendszerére is. Egyik fontos momentum a már említett önkéntes jelleg gyors térhódítása.

A funkcionális tevékenységek és a feltételek változása oldaláról jellemző, hogy a haderő békeműködéséhez szükséges biztosító-kiszolgáló tevékenységeket eltérő mértékben, de növekvő arányban civil munkavállalók vagy külső szolgáltatók végzik, illetve azok egy részét technikai korszerűsítéssel kiváltják. Több régebbi NATO-országot áttekintve is látható, hogy jelentősen eltérő a gyakorlat. Van ahol például a civil logisztikai biztosítás kiterjed a háborús feladatokra is, míg másutt a békeműködés egyszerűbb feladatait is katonák végzik.

Ebben a folyamatban egyik jelképesnek tűnő, de más oldalról fontos kérdéssé vált az elmúlt években, hogy kik őrizzék a katonai objektumokat. Általában azt tapasztaltuk, hogy a külső védelem békeidőben jelképes és hangsúlyosabb az értékek őrzése. Ezt megteszik a jelképes biztonsági őrök is, mert ez sokkal olcsóbb (lehet). De jogos lehet az a társadalmi és vezetői igény is, hogy legyen látható békében a jól felkészített katona, aki már személyében is biztonságérzetet ad.

Az általános hadkötelezettség gyakorlatát a huszadik század második felében kezdték megváltoztatni, de hosszú ideig a NATO-ban is csak néhány ország szüneteltette békében a sorozást és a tényleges szolgálatteljesítést. A bipoláris világrend felbomlásával a múlt század utolsó éveiben felgyorsult folyamat két fő okkal hozható összefüggésbe. Egyrészt az emberi jogok szélesedése maga után hozta a közgondolkodásban háború, a konfliktusok fegyveres megoldásának egyre erősödő elítélését. Ennek enyhébb megnyilvánulási formája a kötelező katonai szolgálat mind erőteljesebb tagadása, amely napjaink törvénykezési folyamataiba és joggyakorlatába is beépült. A másik, döntően szervezeti ok az, hogy az új kihívásoknak a globális konfliktusokra felkészített tömeghadseregek nem képesek megfelelni.

A megváltozott és új típusú biztonsági kockázatok kisebb létszámú, de a korábbinál lényegesen több katonai képesség birtokában lévő, azonnal és rugalmasan alkalmazható haderőt követelnek meg. Az ilyen képességek kialakítása olyan jól képzett katonákat kíván, akik ezt szakmájuknak tekintik, képesek a kor követelményeinek megfelelő haditechnika alkalmazására, illetve a szövetség célkitűzéseivel összhangban határokon kívül is bármikor bevetethetők.

Ez az új típusú és működésű haderő – fenntartásának költségessége miatt – a korábbinál sokkal jobban igényli a szervezeti racionalitást. Ebben a szervezeti nyomásban az állomány feladatrendszere a korábbinál jobban strukturált, a rendfokozati,

beosztási szinthez fokozottabban igazodó, egymásra épülő követelményeken alapul. Ennek megfelelően változnak az egyes állománykategóriák (tiszt, altiszt, legénység) funkciója, szerkezete és foglalkoztatásának elvei. Általános tendenciaként tovább csökken a tiszti állomány létszáma, ezen belül az alacsonyabb rendfokozatúak arányának növekedésével megváltozik belső szerkezete. Jelentősen növekszik az altisztek aránya, akiknek megváltozik a haderő napi életében betöltött szerepe.

A korábbi sorállományt felváltó szerződéses állomány teljes egésze önkéntes és általában határozott időre szóló jogviszonyú. Feladatrendszere a korábbiaktól eltérően a békeidejű működés során döntően a katonai jellegű tevékenységek végzésére terjed ki. Kiképzésük, felkészítésük rendszere egymásra épülő, fejlesztő, szinten tartó, gyakorlatias, amely biztosítja a teljes időszakban az arányos leterheltséget, foglalkoztatottságot. Keretét egy komplex kiképzési koncepció rögzíti.

Összességében tehát egy fontos történelmi változás az önkéntes haderőben, hogy a haderő teljes állománya „fizetett munkavállaló” lesz. További fontos működési változást hozott az expedíciós jelleg erősödése, vagy más szóval a missziós tevékenység, mely a korábbiaktól eltérően minden NATO-tagállamot érinti valamilyen formában. Ez felborítja a statikus békefelkészülés/háború működési filozófiát, hiszen láthatóan az ezekben résztvevők háborús, vagy ahhoz közeli szituációkat oldanak meg.

Az új típusú szövetségi feladatokra szélesebb értelemben tervező önkéntes haderő működtetése és állományának biztosítása a korábbival ellentétben azon múlik, hogyan lehet optimalizálni a feladatokat. Tekintve, hogy a haderő veszélyes üzem, a benne folytatott tevékenység pedig sok korlátozással jár, a piaci értékek világában ezeket a többi munkahellyel szemben el kell ismerni. Ez tovább drágítja az állomány biztosítását. A jövő hadereje állományának biztosítási feltétele tehát az optimalizált erőforrás-gazdálkodás, melyben pontosan számolni és mérlegelni kell, hogy:

- egyes feladatot kivel, hogyan és mennyi idő alatt végeztetek el;
- mennyit költök az egyénre, mennyi beinvestált tőke szükséges;
- hogyan tudom a leghatékonyabban hasznosítani a beinvestált tőkét.

Az előzőknél is komolyabbnak mondható a következő fontos összefüggés: a rendfokozat és a szolgálati beosztás dimenziója, melyek mögött nyilvánvalóan képzettségi, gyakorlottsági és költség-összefüggések húzódnak meg.

Ha csak a legszűkebben vett juttatásokat vesszük figyelembe, NATO-szinten általánosíthatóan egy-egy tiszt „bekerülési” költsége (nem a fizetése) 3–4 legénységi állományú költségét jelenti. A hatékonysági, gazdasági összefüggések következménye az egyes országokban többirányú. Egyrészt a bürokratikus szervezeti racionalitást jelző mutatójaként ismét szorosabb lett a legtöbb országban a beosztás és rendfokozat kapcsolata. A szoros kapcsolatot az is kifejezi, hogy az illetményrendszer több országban a rendfokozathoz és nem a beosztási szinthez kapcsolódik. Néhány – többnyire déli – NATO-tagországban találhatunk bizonyos engedményeket, de azok is többnyire átmenetileg az egy rendfokozattal való eltérést engedélyezik. Az új NATO-tagországok mindegyikénél megfigyelhetjük a beosztás és rendfokozat egy-ségére irányuló a törekvést.

A beosztás és a rendfokozat szoros kapcsolatával egyrészt gazdasági megközelítéssel is egyszerűbben átlátható a rendszer, másrészt az „piaci” és szervezeti

hasznossági összefüggéseivel is kifejezi (megerősíti) az egyén számára a szervezeti fontosságot. Az állománytáblák, munkaköri jegyzékek pontosan meghatározzák, hogy adott beosztást milyen rendfokozattal lehet betölteni. A rendfokozat kiemelt szerepét a függelmi viszonyokban több országban azzal is erősítik, hogy azonos rendfokozatúak nem kerülhetnek szolgálati alá-, fölérendeltségbe.

Változások az állomány foglalkoztatási jellemzőiben

A NATO-országokban általános jellemzőként megfogalmazható, hogy az elmúlt mintegy másfél évtizedben az állomány feladatrendszere a korábbinál jobban strukturált lett, az a rendfokozati, beosztási szinthez fokozottabban igazodó, egymásra épülő követelményeken alapul. Ennek megfelelően változtak, illetve változnak az egyes állománykategóriák funkciói, szerkezete, továbbá foglalkoztatásának elvei és szabályai.

Egyedi foglalkoztatáspolitikai jellemzőjeként ki kell emelni, hogy az önkéntes haderők sajátos feladatrendszere végrehajtásával járó igénybevétel miatt azok állományának jelentős része aktív kora elején járó fiatal. Többségüknek (elsősorban a legénységi állományból) még fiatalon vissza kell lépni a civil munkaerőpiacra, mivel alkalmatlanná válnak a katonai szolgálattal járó terhelések elviselésére. Ez a követelmény önmagában is fontos foglalkoztatáspolitikai döntéseket indukált az önkéntes rendszerre való áttéréssel. A katonaállományt érintő fontos jellemzők a következőkben általánosíthatók:⁴

- A *tiszti állomány* a haderő katonaállományának meghatározó eleme, amelynek tagjai magas szintű szakmai és általános műveltséggel rendelkeznek. A legtöbb országban szakasziparancsnoki és ennél magasabb parancsnoki és szakbeosztást látnak el, parancsnokságokon, törzsekben és más vezető szervezetben, valamint intézményekben teljesítenek szolgálatot. Jog- és hatáskörük alapján vezetik, irányítják az alegység, egység, magasabb egység tevékenységét, biztosítják azok működőképességét, tervezési, szervezési, illetve ellenőrzési tevékenységet folytatnak. Általános jellemzőként fogalmazható meg, hogy felsőfokú iskolai végzettséggel rendelkeznek és többségükben eleve tiszti beosztásra készülve lépnek be a haderőkbe. Viszonylag kevés országban lehet nagyobb arányban átlépni az altiszti pályáról a tiszti pályára és ott is elsősorban szaktiszti beosztásokba.
- Jelentősen megváltozott az *altiszti állomány* szerepe, funkciója és rekrutációja. (Különösen markánsak ezek a változások a volt VSZ-tagállamokban, ahol meglehetősen ellentmondásos volt korábban szerepük.) A legtöbb országban a haderő napi működésében vezető, biztosító funkciók ellátásában tevékenységük alapvető jelentőséggel bír. Az utóbbi években növekszik a szerepük a NATO vezetési rendszereiben, törzsbeosztásaiban is. Szakterületükön önálló feladatsorral, hatáskörrel és felelősséggel rendelkeznek. A legénység, a kisérségek közvetlen békekiképzői, funkcionális összeköttetést biztosítanak a vezető-irányító tisztek és a végrehajtó legénység között. További fontos

4 Ezeket több korábbi saját tanulmány és a hatályos humánstratégia is hasonlóan közelíti meg.

momentum, hogy az önkéntes haderőben döntően a legénységi állományból történik utánpótlásuk, biztosítva a kellő gyakorlati ismeret megszerzését.

- Az önkéntes alapon szerveződő rendszerben a katonai hierarchia alapját képező, legnagyobb számú állománykategória a *legénységi állomány*. Tagjai a haderő szervezetében végrehajtó feladatokat látnak el, működtetik, kezelik, kiszolgálják a fegyverzeti, harci-technikai eszközöket, elvégzik a katonai szervezetek tevékenységének biztosítását. Legjobbjaik számára továbblépési lehetőség van az altiszti állománykategóriába.

A megváltozott haderő-szervezési elvek maguk után vonták az egyes állománykategóriák foglalkoztatási időhorizontjának módosulását is. Ennek egyik alapvető oka a katonai munkakörökhöz eltérő módon kapcsolódó, de általában jelentős fizikai-egészségügyi követelményrendszer, melynek csak bizonyos életkorig tud megfelelni az állomány.

Más oldalról a technikai jellegű munkakörök széles köre maga után vonja azt is, hogy – alkalmazkodva a társadalmak megváltozott mobilitási jellemzőihez – bizonyos mértékig növelni kell a haderőkben is (adott esetben katonai munkakörökben is) a horizontális átjárhatóságot. Ez azzal a konzekvenciával is jár, hogy a modern katonai szervezetekben a karriermodell, a pályakép tervezése többcsatornássá vált és nem csak a felfelé mozgást és a szervezeten belüli emelkedést támogatja, hanem a szervezetből való harmonikus kilépés lehetőségét is. Különös jelentőségű az is, hogy a kilépni kényszerülők a lehető „legpiacképesebben” tudjanak kilépni és ehhez a feltételeket a szolgálati idő alatt is biztosítják több haderőben. Az előbbiekből következően az önkéntes haderők fontos foglalkoztatási sarokpontja lett a kilépés kérdése.⁵

Kutatási beszámolókat, vezetői értékeléseket áttekintve azt mondhatjuk, hogy a haderőben szolgáló személyi állomány jelentős arányú átalakítása általában azon NATO-tagországokban bizonyult sikeresnek, amelyekben rendszerszerűen, tervszerűen előkészítve, más kormányzati és nem kormányzati szervezetekkel, intézményekkel szoros együttműködésben hajtották végre.

Sajátos kérdésként jelenik meg az önkéntes haderő *tartalékos állományának* biztosítása, melynek szintén erőteljesek a munkaerő-piaci összefüggései. Sajnos az elmúlt évek hazai gondolkodásában nem fordítottunk kellő figyelmet a tartalékképzésre. Mondhatjuk, hogy ez olyan „gazdasági hiba” is, ami egy piacgazdaságban nem engedhető meg. A legtöbb ország csak szünetelteti a hadkötelezettséget, így – élön tartva az intézményrendszert – válsághelyzetben egyszerűbben megteremthetik a feltételrendszerét a hadkötelezettség visszaállításának és az utánpótlás, veszteségpótlás biztosításának.

A NATO szövetségi rendszere megváltozott stratégiája miatt sor kerülhet olyan feladatok végrehajtására és olyan erők alkalmazására, amelyek korábban csak háborús viszonyok között jelentek meg, és a normál békeműködés során nincs igazi funkciójuk. Ezekre válaszul jelent meg több országban az *önkéntes tartalékos rendszer* intézménye.

5 Ennek nyilvánvaló oka, hogy sajátos feladatrendszere végrehajtásával járó igénybevétel miatt állományának jelentős része az aktív kora elején járó fiatal, akik többségének még viszonylag fiatalon vissza kell lépni a civil munkaerőpiacra, mivel alkalmatlanná válnak a katonai szolgálattal járó terhelések elviselésére (döntően legénységi és altiszti állomány).

Az önkéntes tartalékos állománycsoport létrehozása általában együtt történt az önkéntes rendszerre való áttéréssel. Egyes országokban vannak eltérések az önkéntes tartalékosok alkalmazásában, azonban általában ezen állománycsoport egyik funkcionális rendeltetése, hogy a hadkötelezettség visszaállítása előtt biztosítsa a haderő békeállományon túli létszámszükségletét.

Ez a rendszer jelenthet olyan speciális beosztásokat, munkaköröket, amelyek létrehozására a haderő békeidejű alkalmazása során nagyon ritkán kerülhet sor, ezért nem érdemes állandó állományt tartani, költeni rájuk. Ezek lehetnek például egyes katasztrófák esetén alkalmazott speciális munkakörök, vagy a NATO szövetségi rendszerében számvetett feladatokhoz egyedi esetekben szükséges állomány biztosítása, melyek:

- bekövetkezésének kevés a valószínűsége,
- nem igényelnek hosszabb felkészítést,
- esetében fontosabb lehet a speciális civil tudás.

Ilyenek lehetnek például egyes specifikus tudást igénylő CIMIC-feladatok, vagy a lőszer- és sebesültszállítók, akikre csak akkor van szükség, ha az adott szervezeti egység például a NATO szövetségi rendszerében háborús feladatot hajt végre (de az országban nem rendeltek el semmilyen béke időszakról eltérő rendszabályt).

Az önkéntes tartalékos beosztások nagyobb része általában alacsony (legény-ségi, altiszt) beosztás, de speciális esetekben lehetnek tiszt beosztások is. A nálunk kiépítés alatt lévő rendszer – egyéb, átmeneti objektivációk miatt – részben felel meg az ismertetett elveknek.

Az önkéntes tartalékos intézményrendszer viszont felveti, hogy az érintett állomány alkalmazása a felkészítés után csak a konkrét igény esetében valósul meg. Az érintettek civil munkahelyeken dolgoznak és az eredeti foglalkoztatásukat speciális szolgálatvállalásuk jelentősen nem befolyásolhatja. Tehát úgy, ahogy el is kezdődött az elmúlt években nálunk is, szabályozni kell ezt is. Ezzel együtt a tapasztalat az, hogy több országban (még az USA-ban is) vet fel problémákat civil munkáltatóknál ez a kérdés, melyre állami garanciákkal, kompenzációkkal lehet érdemben megoldást találni. A nemzetközi katonai irodalomban viszonylag széles köre található meg az alkalmazott gyakorlatoknak.

A tradicionális jellemzők és az új típusú életpálya. A pályakép

A katonai életpálya tervezése során, a beosztási-rendfokozati előmenetelhez kapcsolódva fogalmazódik meg markánsan a katonai szolgálat jellegéből, nehézségeiből következő természetes élethelyzet: a szervezetből történő kilépés.

Sok országban élettani és előmeneteli törvényszerűségek mentén a kilépés rendfokozathoz kapcsolódik. Több ország szolgálati nyugdíjrendszerébe már korábban szervesen beépült, hogy aki bizonyos rendfokozati szint után meghatározott ideig nem lépett elő, akkor nyugdíjba kerül.

A beosztások specializálódásával, illetve az önkéntes jelleg terjedésével több országban kialakult a határozott időszakhoz kapcsolódó szolgálat valamilyen formája, mely képes volt megjeleníteni a haderő mindenkori állományszükségletének

rendfokozati struktúráját is. Az önkéntes haderő egyedi foglalkoztatáspolitikai jellemzőjévé vált, hogy állománya jelentős részének viszonylag fiatalon vissza kell lépnie a civil munkaerőpiacra, mivel alkalmatlanná válnak a katonai szolgálattal járó terhelések elviselésére.

Kezelik tehát azt a problémát is, hogy az önkéntes haderők megjelenésével, illetve a hivatásos jelleg erősödésével törvényszerűen növekszik a rövidebb szolgálati időt vállalók (fogalmaink szerint a szerződéses tisztek, altisztek, tiszteselek) aránya. Általános szervezési, foglalkoztatási elvként kimondható, hogy az önkéntes haderőben lényegesen többen vannak azok, akik átmeneti foglalkozásként választják, és nem élethivatásként vállalják a katonai szolgálatot.

Erősödő foglalkozási jelleg/a hierarchia tisztelete

A nemzetközi gyakorlat elemzéséből megállapítható, hogy bár erősödik a „foglalkozási jelleg” továbbra is igen erős a hierarchia tisztelete a haderőkben. A hadseregek karriermodelljei jellemzően a tiszti, de a fejlett NATO-országoknál növekvő mértékben az altiszti állománykategória mentén is értelmezhetők. Ennek egyik fontos oka, hogy – a specializálódással is összefüggésben – nőtt az utóbbiak aránya a katonai szervezetekben és racionalizálási kérdések miatt az altiszti szerepek fokozatosan felértékelődtek.

Az egyes országokban különböző gyakorlatok alakultak ki az altiszti karrierlehetőségekre. Megfigyelhetünk olyanokat, melyekben a katona megmarad ugyan az altiszti állománykategóriában, de ott magas (felsőfokú) iskolai végzettséggel magas beosztás (intézményigazgató, különleges specialista stb.) elérését garantálják számára. Ezek a beosztások sok esetben korábban tiszti beosztások voltak, magas rendfokozattal. Egyes országok haderői altisztjeik leendő civil karrierjét alapozzák meg az iskolázás támogatásával (ilyen például az USA). Más országokban lehetővé teszik az átlépést az altiszti pályáról a tiszti pályára. Németországban a fontos speciális tiszti beosztások jelentős részében (például minisztériumi szakbeosztások) volt altisztek szolgálnak, akik megszerezték a felsőfokú végzettséget és tisztként szolgálnak tovább.

A karriermodell legfontosabb elemének tekinthető a katonai beosztások hierarchiája, azzal szoros kapcsolatban a rendfokozati előmenetel, illetve az azokhoz rendelt juttatások, járandóságok rendszere. Az előmenetelhez szorosan kapcsolódik a továbbképzések folyamatjellegű struktúrája.

Az előzőekkel együtt azt kell mondani, hogy jelenleg az általános építkezési elvekről nem könnyű hosszabb időszakra is érvényes következtetéseket megfogalmazni a régebbi NATO-országok esetében sem, mivel ezekben is nagyon jelentős létszámcsökkenések következtek be az elmúlt másfél évtizedben. Ezen túl azok a korábban természetesnek tartott lépések, miszerint a „karriertisztek oda mennek, ahová mondják” már sok országban (köztük olyan gazdagabb országokban, mint Németország) sem működnek egyértelműen. Adott esetben a most már általánosan dolgozó feleség karrierje miatt inkább kilépnek a haderőből, ha az tűnik a család szempontjából jobb megoldásnak.

A korszerű haderők munkaerő-piaci stratégiája sok tekintetben hasonló. Kifejeződik ez abban az értelemben is, hogy tagjaikkal általában hosszú távon számolnak, függetlenül attól, hogy az aktív szolgálat a többségnél viszonylag rövid idő (10–15 év). Ez azt is jelenti, hogy mindent megtesznek annak érdekében, hogy tagjaik munkaképességüket aktív szolgálatban hosszú távon a számukra hasznos szinten megőrizhessék, illetve ezen túl tartalékként rendelkezésre álljanak.

Jól szabályozott rendszere van az *inaktív* állománnyal (tartalékosok, nyugálományúk) való kapcsolattartásnak. Megfigyelhető azonban bizonyos „lazulás” ebben a rendszerben is. Ez bizonyos mértékig összefügg anyagiakkal és egyéb kapacitásokkal is, de tetten érhető benne a „foglalkozási jelleg” erősödése, melyet erősít, hogy megjelentek nagy számban a rövid időt szolgálók és az aktív életpályát másutt folytatók.

Nemzetközi elemzésekből azt is láthatjuk, hogy a specializáltabbá vált modern katonai szervezetnek kétféle karrierképet kell tudnia felrajzolni. Az egyik a hagyományos, amely a szervezeti hierarchiában való előrelépést jelenti, a másik az, amely a szaktudásban való előrelépést célozza. Fontos dilemma, hogy vajon lehet-e, kell-e biztosítani a vezetői és szakmai hierarchia közötti ájárhatóságot.

Hangsúlyozni kell, hogy több ország hadereje humánpolitikai elveiben, terveiben a karrier „haszna”, annak várható eredményei is számvetésre kerülnek.⁶ A karriertervezés a szervezeti cél érdekében alapvetően az egyén teljes szükséglet-rendszerére épít, belefoglalva az alapvető fizikai szükségletek növekvő szintű kielégítettségét és a legmagasabb szintű szükségletek, az önmegvalósítás lehetőségének biztosítását is.

Amint az előzőekben már utaltunk rá a haderők működési specialitása miatt a vázolt kihívásokra adott válaszoknak jogszabályokban is meg kellett jelenniük. Ezek a legtöbb országban a haderőkhöz kapcsolódó jogszabályokon túl az országok alkotmányában is indukáltak változásokat.

Ösztönzési, juttatási rendszerek

Egyik sarkalatos kérdése a modern haderők működésének, hogy az milyen feltétel-rendszert, kompenzációt tud biztosítani azokért a terhekért, kötıtségekért és veszélyekért, amelyek a civil foglalkozásokhoz képest jelentkeznek. Jól érzékelhetően ezen a téren több ország haderejében erőteljes lemaradás van. Bizonyos tradicionális rendszerek túlélték magukat, míg mások (ti. a munkaerőpiacnak jobban megfelelők) nem tudtak létrejönni. Különösen nagy a lemaradás ezen a területen az új NATO-tag-országoknál. Amint már bemutattuk fontos erkölcsi és anyagi ösztönző lehet az előmeneteli rendszer, de annak ellentmondásai komoly feszültségek hordozói lettek (főleg a

6 A karrier-tervezés várható eredményei:

- a) A szervezet szintjén jelentkező eredmények: gazdaságosabb erőforrás felhasználás; a szervezeti innováció erősödése; rugalmasabb szervezeti működés; a célokkal való azonosulás, hozzájárulás a szervezet céljai eléréséhez; a körülményekhez való gyorsabb alkalmazkodás; a szervezeti kultúra fejlődése; a szervezethez való hűség javulása; aktív részvétel az image képviselésében.
- b) Az egyén szintjén jelentkező eredmények: a folyamatosan fejlődő képességek, készségek; a képességeknek megfelelő munkafeladatok színvonalas elvégzése; ambícióknak megfelelő munkakörök ellátása; megelégedettség, a siker érzése; a jó közérzet.

jelentős átalakuláson átment országokban). Ezen túl csak viszonylag szűk csoport számára biztosít a „laposodó” rendszerekben igazán érdemi karriert a rendszer.

A juttatási rendszerben megfigyelhető, hogy sok esetben a haderők állománya az akadály a változásoknak, mivel olyan rendszerekhez ragaszkodnak, amelyek már nem fejezik ki a tényleges terheléseket és veszélyeket. Általános tendencia a kutatás során vizsgált országok többségében, hogy erősödő kapcsolat van a civil juttatási rendszerek és a haderők békeellátási szabályai között, azok jellege azonban eltérő.

Kiemelt ösztönző szerepe van még a legtöbb országban a kedvezményes nyugdíj-lehetőségeknek.⁷ Látható volt az elemzések során, hogy eltérő a gyakorlat és az igazán jelentős kedvezmények a haderők átalakításához kapcsolódtak. Legszemléletesebb példa volt erre az elmúlt évtizedben Lengyelország.⁸ Érzékelhetően a fejlett világ egészét érintő nyugdíjproblémák miatt változások, korlátozások lesznek ebben a rendszerben is. Ezen túl a határozott idejű jogviszonyban levőknél ez a legtöbb országban nem jelent semmilyen kedvezményt.

A fentiekkel együtt speciális kihívást jelentett a megnövekedett „éles” szolgálat, a sok esetben komoly veszélyek között teljesített missziós tevékenység. Elemzésünk szerint eléggé ellentmondásos a kialakult gyakorlat. Ha a hazai szabályozást és annak alkalmazását nézzük, akkor hasonlóak a tapasztalatok. Látható, hogy a feladat nehézségén és veszélyén túl sok egyéb tényezőt is figyelembe vesznek, de ellentmondásos, hogyan viszonyuljanak ezek a juttatások az alapjuttatásokhoz. Több esetben a katonadiplomácia gyakorlata volt a minta. Több országban – köztünk nálunk is – napirenden volt az elmúlt években a szabályok módosítása, amelyek okai között a már említettek mellett látható egy szervezeti racionalításra való törekvés.

A rendszer egészére jellemző, hogy általában a civil társadalom, illetve a közszolgálat változó elvei miatt is fogalmazódnak meg változtatási igények, amelyben a valós igénybevétel és annak kompenzációja hangsúlyozódik. Erőteljes a törekvés a teljesítményelv megerősítésére, melyet széleskörű mérési, teljesítményértékelési rendszerek bevezetésével akarnak elérni.

* * *

Összefoglalóan elmondható, hogy a változások dinamizmusa jellemzi a NATO-országok haderői működésének egészét. Általános az a tendencia, hogy – a specialitások figyelembevételével – a közszolgálat szerves részeként kezeljék a haderőket. Nagyon új ugyanakkor a teljes működési mechanizmus és nem tisztázottak azok a kontúrok, melyek az önkéntes haderők társadalmi integrációja mellett a munkaerő-piaci versenyképességet is biztosíthatják. Láthatóan több fejlett, régi NATO-ország küzd jelentős munkaerő-problémákkal, mely jelzi, hogy a követelmények és a

7 Az európai országokban leszállított korhatárral mehetnek nyugdíjba, mely korkedvezmény mértéke átlagosan 5 év.

8 Jelentős nagyságú járadékokkal, korai nyugdíjjal oldották meg a létszámcsökkenést. Már 15 év után jártak az életjáradékok, melyet később visszaemltek 20 évre.

kompenzációk nincsenek összhangban és ezekre önmagában a haderő nem is tudja a válaszokat megadni.

A jövőt tekintve a honvédségi konzekvenciák a következőkben összegezhetők:

- Jelentősen megváltozott az a társadalmi és munkaerő-piaci hatásmechanizmus, amelyben az állampolgárok hosszabb rövidebb időre választják a katonai szolgálatot, karrierlehetőséget, stabil megélhetést látva benne és vállalják a kapcsolódó terheket, veszélyeket.
- A haderők az állomány többsége számára nem tudnak élethosszig tartó foglalkoztatási lehetőséget biztosítani, a társadalmi értékrendben elismert karrier csak nagyon keveseknek adatik meg.
- Az önkéntes elven működő honvédség társadalmi környezete, működési feltételrendszere még erőteljesen formálódik. A környezeti hatások, feltételek elemzése, a nemzetközi tapasztalatok beépítése dinamikus tervezést igényel.
- Nemzetközi kitekintésekből láthatjuk, hogy a legtöbb országban az újonnan bevezetett önkéntes rendszerek szabályozása, az alkalmazási, foglalkoztatási keretek a közelmúltban is jelentősen változtak.
- A változtatások során kitapintható, hogy a legtöbb országban érvényesítik a teljes állományt átfogó normatív rendszer kialakítását, mely képes megjeleníteni és támogatni az egyének szervezet számára preferált pályastratégiáját, illetve kompenzálni a ténylegesen felmerülő terheket, korlátozásokat.

Végül megfogalmazhatjuk, hogy nem kerülhető meg az új típusú haderő szervezeti integritásának kialakítása. Több éve benne vannak ezek a kérdések a jelmondatokban, olvassuk, tanítjuk Huntington,⁹ Moskos¹⁰ és mások korábbi, többnyire az amerikai értékrendben megfogalmazott, gondolatait. Ezek lehetnek iránymutatóak, de adósak vagyunk azzal, hogy megfogalmazzuk a mai európai, a mai magyar értéktartalmát a hivatásnak, a katonai szolgálatnak. Le kell rakni és meg kell ismertetni azokat az állomány és a társadalom számára értelmezhető jellemzőket, amelyek értékalapon megkülönböztetik az önkéntes haderőt a zsoldostól.

FELHASZNÁLT IRODALOM

2001. évi XCV. törvény a Magyar Honvédség hivatásos és szerződéses katonái jogállásáról

2012. évi CCV. törvény a honvédek jogállásáról

A Magyar Honvédség humánstratégiája 2008–2017 (HM 53/2008)

A Magyar Honvédség Humánstratégiája a 2012–2021 közötti időszakra (1. melléklet a 79/2011. (VII. 29) HM utasításhoz)

A HM humánpolitikai programja a haderő átszervezésének befejezésére és helyzetének stabilizációjára a 2007–2010 közötti időszakra. (HM 88/2008 utasítás)

Bakacsi – Bokor – Császár – Gelei – Kovács – Takács: Stratégiai emberi erőforrás menedzsment. Budapest, 2000. KJK-KERSZÖV

9 Huntington, Samuel P.: A katona és az állam. A civil és a katonai szféra viszonyának elmélete és politikája. Budapest, 1994. Zrínyi – Atlanti Kiadó.

10 C. Moskos: A hivatástól a foglalkozásig. Trendek a katonai szervezetben. Fordítás az Armed Forces and Society, 1977/4. novemberi számából.

- Bakonyi Károly – Peter Lorange: Stratégiai management. Budapest, 1991. KJK
- Ifjúság 2008. Gyorsjelentés. (szerk. Szabó Andrea – Bauer Béla) Budapest, 2009.
Szociálpolitikai és Munkaügyi Intézet
- Carl von Clausewitz: A háborúról. Athenaeum, 1917.
- Dávid János: Az önkéntes hivatásos hadsereg létrehozásának munkaerő-kínálati lehetőségei és problémái.
Humán Szemle, 2003/1. szám
- Fagyal Zoltán: Változások a Magyar Honvédség „munkaerő-gazdálkodásában” (avagy, megkésett „munkaügyi rendszerváltás” a hadseregben). Tudásmenedzsment, 2005/4. szám
- Huntington, Samuel P.: A katona és az állam. A civil és a katonai szféra viszonyának elmélete és politikája.
Budapest, 1994. Zrínyi – Atlanti Kiadó
- John Keegan: A hadviselés története. Budapest, 2002. Corvina Kiadó
- James E. Varner: Decoding Clausewitz. Military Review 2009 jan–febr.
- Krizbai János: A Magyar Honvédség Humánstratégiájának megvalósulása, avagy a puding próbája...
Humán Szemle, 2006/különszám
- Kutatási beszámoló a katonai szervezetek belső viszonyairól és az emberi kapcsolatok sajátosságairól.
HM TKKF, 1997. (Szervezet '96 kutatási beszámoló ZMNE Szociológia tanszék, 1997)
- Zolu Senyucel: Managing the human resource in the 21st. century.
Free study book, 2013. www.bookboon.com

Munk Sándor

A híradó-informatikai terminológia kérdései a Magyar Honvédségben. 1. rész A terminológia alapjai és környezete

A Magyar Honvédségben jelenleg nincs érvényes hatókörű magyar híradó-informatikai terminológia, amely támogatná a szakmai dokumentumok, szabályozók kidolgozását és elősegítené megfelelő értelmezésüket. Jelen publikáció összegzi e terminológia alapjait és rendszerezi meghatározó tényezőit.

A szaknyelv, szakterminológia és ezen belül a nemzeti szaknyelv szerepe minden szakterületen jelentős. Nincs ez máshogy a katonai szakterület esetében sem, ahol folyamatosan újabb és újabb, vagy módosult tartalmú szakkifejezésekre van szükség a változó körülmények, feladatok, technikák közötti információcseréhez. A haderőn a belüli szerteágazó szakterületek közötti, illetve egy szövetségen belül a többnemzeti együttműködés igényei a civil szakterületekhez képest szigorúbb, egységesebb terminológiai követelményeket támasztanak. A híradó-informatikai szakterület a katonai szakterületek közül is a gyorsabban változó, szélesebb körű (köztük polgári) kapcsolatokkal rendelkezők közé tartozik, ami tovább növeli terminológiájának jelentőségét.

Jelen publikáció megírására – korábbi ez irányú szakmai érdeklődésem mellett – a Magyar Honvédség (MH) május végén kiadott Informatikai Szabályzata kidolgozási folyamatának tapasztalatai ösztönöztek, amelyben módom volt részt venni a terminológiai albizottság munkájában. Ennek során nyert gyakorlati megerősítést azon, korábban is ismert tény, hogy a Magyar Honvédségben jelenleg nincs érvényes hatókörű magyar híradó-informatikai terminológia, de még adaptált NATO-terminológia sem (ami önmagában nem is lehet elegendő).

Híradó-informatikai terminológiával kapcsolatos publikáció eddig nem jelent meg. A terminológiai harmonizációhoz kapcsolódóan (átfogóan) elsősorban Mező András [1] [2] [3] és Molnárné László Andrea [4] [5] adta közre nézeteit, javaslatait, emellett az angol katonai terminológia honosításához kapcsolódó nyelvtanári publikációk jelentek meg [6] [7] [8]. Mélységesen egyetértve azzal, hogy az egységes

terminológia a szakmai tevékenység, a szakterületek közötti, illetve a szakemberek és az alkalmazók, vezetők közötti együttműködés alapvető feltétele, vállalkoztam az e téren folytatott kutatás részeredményeinek közreadására. Ennek megfelelően a jelen publikációnak, amely egy kétrészes sorozat első része, az a célja, hogy bemutassa, elemezze a híradó-informatikai terminológia helyzetének és fejlesztésének egyes kérdéseit a Magyar Honvédségben. Ezen belül:

- meghatározza a híradó-informatikai terminológia fogalmi alapjait, alapvető jellemzőit;
- rendszerezi a híradó-informatikai terminológiát meghatározó tényezőket, körülményeket, elemzi az egyes csoportok helyzetét, hatásait.

Egy következő publikáció fogja vázolni a terminológia helyzetét és tesz javaslatot megjelenési formáira, fejlesztésének rendjére.

A híradó-informatikai terminológia alapjai

Bármely szakterület eredményes és hatékony működésének alapvető feltétele a szakterületen belüli, illetve a szakterület és más területek közötti együttműködés, amely megvalósíthatatlan információcsere, kommunikáció nélkül. A szakterületi kommunikáció alapvető eszköze a nyelv, illetve annak sajátos változata: a folyamatosan fejlődő szaknyelv. A szaknyelv gerincét, meghatározó összetevőjét a szakterület sajátos, vagy sajátos értelemben használt kifejezései alkotják.

Vizsgálatunk tárgya a híradó-informatikai terminológia, az egyre szorosabban integrálódó híradás és az informatika szakszókincse a Magyar Honvédségben. A szakkifejezések és használatuk elméleti vizsgálatával, kialakításuk és fejlesztésük gyakorlati feladataival önálló diszciplína, a terminológia foglalkozik, amelynek megállapításai, eredményei az egyes szakterületekre is érvényesek.

A következőkben meghatározzuk, hogy mit értünk a híradó-informatikai terminológia fogalmán, ennek érdekében röviden összegezzük a terminológia fogalmi alapjait, bemutatjuk sajátosságait a katonai alkalmazásban, meghatározzuk a híradó-informatikai terminológia fogalmát, tartalmát és elemezzük alapvető jellemzőit.

A terminológia alapjai

A *terminológia* (terminology) a szaknyelvekhez kapcsolódó több jelentésű kifejezés; jelenthet szakszókincset, a szakkifejezéseket vizsgáló tudományágat, valamint a szakkifejezésekhez kapcsolódó gyakorlati tevékenységrendszert is. A *szaknyelv* a csoportnyelvek egyik típusa, valamely szakterület jellegzetes nyelvváltozata, amely általában csak szókészletében különbözik az irodalmi nyelvtől, vagy a köznyelvtől. [9, 226. o.] A szaknyelvek horizontálisan átfogó és specifikus szaknyelvekre, illetve részterületi nyelvekre, vertikálisan pedig (szak)tudományos nyelvre, szakmai köznyelvre és szakmai társalgási nyelvre tagolhatóak.

A *szakkifejezés* (műszó, terminus technicus) olyan kifejezés, amely a köznyelvben nem, vagy nem az adott szakterületen elfogadott értelmezéssel használatos: bizonyos formában vagy jelentésben egy meghatározott szakma használja. [9, 226. o.] A szakkifejezések rendeltetése a szakterület sajátos fogalmainak egy szakmai

közösségben az együttműködéshez szükséges mértékben egyértelmű és rendszeresen használt megnevezése. A *szakterületi terminológia* az adott szakterület szakkifejezéseinek összessége, szakszókincse.

Minden terminológia alapja a *szakterületi fogalomrendszer*, mivel a szakterületi kommunikáció lényege gondolatok (információk, utasítások stb.) átadása, cseréje. A szakkifejezések „csak” a szakterületi fogalmak megnevezésére szolgálnak, a szakterület speciális szókészletét, szótárát képezik. A terminológiai tevékenység alapfogalmait, rendjét nemzetközi szabványok rögzítik. [10, 11] Ebben a megközelítésben egy szakterületi terminológia alapvető összetevőit a szakterületi fogalmak, valamint azok megjelölései és meghatározásai képezik.

A *fogalmak megjelölései* (designation) lehetnek kifejezések (általános fogalmak esetében), megnevezések (egyedi fogalmak esetében), illetve rövidítések, betűszavak vagy szimbólumok. A továbbiakban ezek közül csak az első kettőre összpontosítunk. A *fogalmak meghatározásai* a fogalmat körülhatároló, más fogalmaktól megkülönböztető szöveges leírások, amelyek különböző típusokba sorolhatóak és meghatározott terminológiai követelményeknek kell megfelelniük. [10]

Egy *szakterület szakkifejezései* esetében meg kell különböztetnünk a számos esetben értelmezés nélkül, vagy pontatlan értelmezéssel használt, illetve a megfelelő formában meghatározott tartalmú szakkifejezéseket. Az előbbiek inkább szűkebb szakmai közösségekre, a szakmai társalgásra és alacsonyabb szintű szakmai dokumentumokra, míg az utóbbiak átfogó szakmai körökre, a tudományos és szakirodalomra, hivatalos dokumentumokra jellemzőek. Témánk szempontjából a továbbiakban részletesebben csak az utóbbiakkal foglalkozunk, mivel a megjelölések önmagukban, a jelölt fogalmak kellően egyértelmű meghatározása nélkül nem alkalmasak a szakmai információk, ismeretek cseréjére.

Egy szakterületi terminológia megjelenési formája lehet önálló dokumentum (szójegyzék, szótár, esetleg lexikon), valamely dokumentum egy önálló része (szójegyzék), vagy napjainkban már informatikai eszközökkel kezelt terminológiai adatbázis. Az önálló, vagy egy dokumentum részét képező szójegyzék (glossary, vocabulary) kifejezések, megnevezések és meghatározásaik (jelentésük) általában betűrendbe sorolt gyűjteménye. A szótár (dictionary) lényegében egy szójegyzék (kiegészítve a kiejtésre, eredetre, használatra stb. vonatkozó információkkal). A szójegyzékek, szótárak lehetnek egy-, két- és többnyelvűek. A lexikonok a kifejezések jelentése mellett általában kapcsolódó ismereteket is tartalmaznak.

A *szakterületi terminológiai tevékenység* rendeltetése a szakterület terminológiájának, szókészletének vizsgálata, kezelése, dokumentálása. Egy szakterület terminológiája „önmagától” is folyamatosan változik: új szakkifejezések jelennek meg, korábbi szakkifejezések tartalma módosul, más szakkifejezések pedig elavulnak. Ennek a folyamatnak a célirányos, eredményes, irányított megvalósulását segíti a terminológiai tevékenység.

A *terminológiai fejlesztés* egy adott szakterület terminológiájának – egyeztetés alapján, arra jogosult szervezet, testület által történő – meghatározása, naprakészen tartása és közreadása. Az így kialakított szakkifejezőkészlet alkalmazása meghatározott kör számára előírható, meghatározott formában történő közreadással szabványosítható,¹ de hasznosítása annál szélesebb körben is lehetséges.

A terminológiai egységesítés és harmonizáció a terminológiai fejlesztés részét képező tevékenységek. Rendeltetésük az eltérő terminológiákat² használó közösségek közötti szakmai információcsere feltételeinek megteremtése. Egységesítés (tulajdonképpen szabványosítás) esetében a cél a különbözőségek megszüntetése és egy közös terminológia kialakítása. Ezzel szemben a harmonizáció az egyes (például adott nyelvű vagy részterületi) terminológiák autonómiáját megőrizve határozza meg a fogalmaik és megnevezéseik közötti jelentésbeli kapcsolatokat. [lásd például 12] Mind az egységesítés, mind a harmonizáció a fogalmak és meghatározásaik szintjén indul és ezt követi a megnevezések szintje.

Katonai terminológia, híradó-informatikai terminológia

A katonai terminológia a katonai szaknyelv szakszókincse, szakkifejezései a katonai tevékenységekhez kapcsolódó sajátos fogalmak (objektumok, jellemzők, viszonyok, tevékenységek, eljárások, módszerek, eszközök stb.) leírására szolgálnak. Minden szaknyelv valamilyen köznyelvre támaszkodik, így valójában katonai szaknyelv, katonai terminológia általánosságban nem létezik, csak nemzeti (angol, francia, orosz, magyar stb.) katonai szaknyelvekről, terminológiákról beszélhetünk.

Mivel a katonai szakmai közösség szakterületekre tagozódik, így a katonai terminológián belül megkülönböztethetünk közös (általános) terminológiát és szakterületi (alkalmazási területi) terminológiákat. Ez utóbbiak – akár több szinten – tovább tagolhatóak szakterületi közös és részterületi terminológiákra. Ezen belül bármely terminológia esetében, megkülönböztetünk valamely arra jogosult által jóváhagyott, illetve a gyakorlatban (dokumentumokban, élő beszédben) használt változatokat.

A NATO egyeztetett terminológia a NATO-tagállamok által a NATO Terminológiai Program keretében konszenzussal elfogadott, a NATO mindkét hivatalos nyelvén jóváhagyott terminológia, amely az évente, vagy sűrűbben frissített kétnyelvű (angol és francia) AAP-06 szójegyzékben [13, 1-E-3. o.] jelenik meg. A szójegyzékben szereplő kifejezések használata valamennyi NATO-dokumentumban kötelező,³ de kiváló közvetítő megoldás nemzetek közötti információcsere során is. Az átfogó AAP-06 szójegyzék mellett számos szakterületi NATO-szójegyzéket is kiadtak, köztük a híradó és informatikai szakterülethez kapcsolódó AAP-31, ADatP-02, AComP-01 és AAP-28. [14, 15, 16, 17]

A magyar katonai terminológia a Magyar Honvédség szakszókincse. A magyar katonai szaknyelv terminológiája – más szaknyelvekhez hasonlóan – belső fejlődés és idegen nyelvű kifejezések átvétele útján fejlődött, amelyre történeti okokból meghatározó hatást gyakorolt előbb a német (osztrák), majd az orosz (szovjet), végül az angol (NATO) katonai terminológia. A közös hadsereg, illetve a szövetségi rendszerhez tartozás követelményei több időszakban is előtérbe kerültek a nemzeti katonai

1 A szabványosítás lehet nemzetközi, regionális (pld. európai), nemzeti, szakmai (ágazati), illetve szervezeti.

2 Eltérő nyelvű, eltérő részterületekhez tartozó, eltérő megközelítésekre épülő terminológiák.

3 Az adott kifejezést a szójegyzékben szereplő értelemben kell használni, illetve a szójegyzékben leírt tartalomra a kapcsolódó kifejezést kell használni.

szaknyelv szerves, belső fejlődésével szemben. A terminológiai szaktevékenység nehézségei, szakember és kapacitáshiánya következtében – a kérdéskör jelentőségének felismerése ellenére – a magyar katonai terminológia, mint azt egy következő pontban majd bemutatjuk, jelentős fejlesztésre szorul.

A *Magyar Honvédség híradó-informatikai terminológiája* (a továbbiakban röviden: híradó-informatikai terminológia) a Magyar Honvédség híradó és informatikai szakterületének szakszókincse. Részét képezik a rohamos ütemben integrálódó szakterület szakmai tevékenységei során használt fogalmak, azok megnevezései, meghatározásai, illetve rövidítései. Rendeltetése a MH híradó-informatikai tevékenységekhez kapcsolódó szakterületen belüli, valamint az együttműködő és a híradó-informatikai szolgáltatásokat igénybevevő (alkalmazó) szakterületekkel folytatott egyértelmű információcsere feltételeinek biztosítása.

A híradó-informatikai terminológia szűkebb értelemben csak a szakterület sajátos, más területeken nem használt szakkifejezéseit foglalja magában. Tágabb értelemben ide tartoznak a kapcsolódó (polgári és katonai) szakterületek azon szakkifejezései is, amelyek tartalma, értelmezése alapját képezi a híradó-informatikai szakkifejezéseknek (alapozó szakkifejezések), vagy amelyek ezen a szakterületen is használatosak (átvett szakkifejezések).

A híradó-informatikai terminológia maga is tovább tagolható az általános (ti. a híradó és informatikai szakterület által közösen használt) szakkifejezésekre, a híradó szakterület szakkifejezéseire, illetve az informatikai szakterület szakkifejezéseire. Emellett funkcionális szempontból további részterminológiák is körülhatárolhatóak.⁴ A szoros szakmai együttműködés és az integrált szakmai irányítás indokolná egy egységes híradó-informatikai információvédelmi terminológia körülhatárolását, kialakítását is, azonban ennek úgy érzem még nincsenek meg a feltételei.

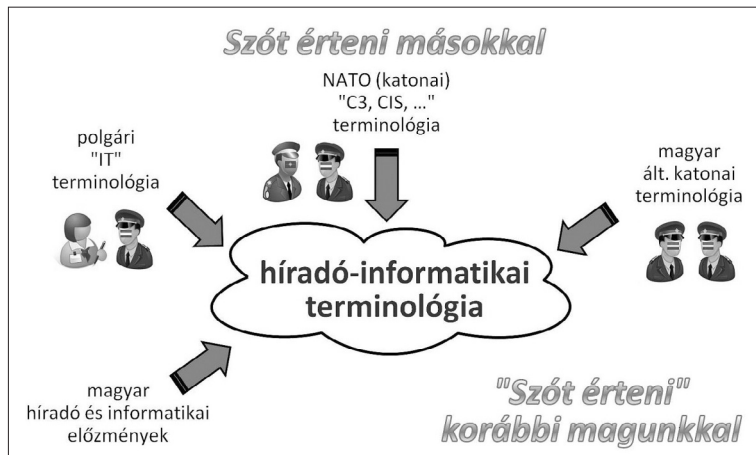
A híradó-informatikai terminológiát meghatározó tényezők, körülmények

A híradó-informatikai terminológia a Magyar Honvédségben folyó integrálódó híradó és informatikai szakterület szakszókincse, amelynek tartalmát, fejlődését – más terminológiákhoz hasonlóan – számos terminológiai tényező, körülmény befolyásolja. Mivel a terminológia rendeltetése az egyértelmű információcsere feltételeinek biztosítása, a terminológia részét képező fogalmak és megnevezéseik kiválasztása, meghatározása során kiemelt szerepet játszanak az információcserében érintett, vagy szakmailag kapcsolódó közösségek, szakterületek terminológiái.

A következőkben meghatározzuk a híradó-informatikai terminológiát befolyásoló terminológiákat, majd röviden elemezzük helyzetüket, hatásukat. Jelen publikáció terjedelme nem teszi lehetővé az egyes területek, terminológiák részletes elemzését, azonban a híradó-informatikai terminológia tudományos megalapozása mind-egyikük önálló terminológiai vizsgálatát indokolja.

4 Híradó-informatikai rendszerek, eszközök; híradó-informatikai vezetés és irányítás; híradó-informatikai szolgáltatások; híradó-informatikai tevékenységek; híradó-informatikai gazdálkodás stb. szakkifejezései.

A híradó-informatikai terminológia alakítása során figyelembe veendő terminológiák kiválasztása során célszerű figyelembe venni, hogy melyek azok a szakterületek és szakmai közösségek, amelyekkel a Magyar Honvédség híradó és informatikai szakterülete szorosabb elméleti és gyakorlati kapcsolatban áll. Ezeket szemlélteti a következő ábra.

1. ábra. A híradó-informatikai terminológia meghatározó környezete
(a szerző saját alkotása)

A napjainkban is divatos „vegyük át a NATO-terminológiát” megközelítéssel szemben – úgy gondolom – a híradó-informatikai terminológia meghatározó tényezője mindenekelőtt a szakterület (az integrálódó szakterületek) korábbi terminológiája. A híradó és informatikai szakterület megszokott, „hagyományos” szakkifejezéseinek felhasználása, tartalmuk szükség szerinti pontosítása mellett, jelentős mértékben megkönnyíti a terminológia elfogadását, alkalmazását. Ez természetesen nem jelenti az egységesítést, az elavult kifejezések „kivonásának” feleslegességét. Mindezek részletesebb vizsgálatára a következő pontban kerül sor.

Különösebb indoklás nélkül is belátható, hogy a híradó-informatikai terminológiának összhangban kell állnia a magyar (általános és kapcsolódó szakterületi) katonai terminológiával, valamint elsősorban a NATO, másodsorban az együttműködési kapcsolatoknak megfelelő mértékben a NATO-tagállami híradó és informatikai terminológiákkal. Végül a szakterületi fejlődés követése, valamint a civil-katonai szakmai kapcsolatok terminológiai támogatása érdekében figyelembe kell venni a polgári, ezen belül elsősorban a magyar, és a szükséges mértékben a nemzetközi információtechnológiai terminológiákat is.

A NATO és a katonai híradó-informatikai terminológia

Szakterületi szempontból a híradó-informatikai terminológia alapvető külső meghatározó tényezője a NATO vonatkozó terminológiája. Ez mindenekelőtt a NATO előző pontban már megnevezett fogalomjegyzékeiben, másodsorban egyes

doktrínákban található meg. A NATO tagállami terminológiák közül a szakterületre és a szakirodalomra gyakorolt hatását tekintve kiemelendő az Egyesült Államok haderejének terminológiája.

A NATO-terminológia kereteit a terminológiai szabványosítási politika, a NATO terminológiai program direktíva, valamint a NATO terminológia fejlesztésére és közreadására vonatkozó irányelv szabályozza. [18, 19, 20] A direktíva szerint a NATO terminológia önálló szójegyzékekben, illetve hivatalos dokumentumok fogalomjegyzékeiben⁵ adható közre.

A NATO-szójegyzékek között alapvető szerepet az AAP-6 szójegyzék játszik, amely formalizált eljárás keretében évente frissítésre kerül. A 2014-es változatban [13] 10 általános híradó-informatikai,⁶ 8 interoperabilitáshoz kapcsolódó, valamint mintegy 30 kevésbé jelentős fogalom található.

A híradó-informatikai szakterület szempontjából kiemelt jelentőségű az AAP-31 szójegyzék, amelyet először 1998-ban adtak ki. A 2003-as változat [14] mintegy 140 általános híradó-informatikai fogalmat tartalmaz. Ezt a híradó és az informatikai részterületek AComP-1 és ADatP-1 szójegyzékei egészítik ki, amelyek a polgári terminológiával fennálló kapcsolatot biztosítják, a megfelelő fogalomjegyzékek katonai szakkifejezésekkel kiegészített adaptációi.

A NATO-doktrínák közül a témánk szempontjából kiemelésre a 2011-ben kiadott Híradó és Informatikai Doktrína [21] méltó, amely értelemszerűen számos szakterületi szakkifejezést tartalmaz. Fogalomjegyzékében csak 21 kifejezés szerepel, amelyek szinte kivétel nélkül az AAP-6-ból származnak. Egyes szakkifejezések (pld. informatikai rendszer) vonatkozásában feldolgozásra érdemes még az *Információs Műveleti Doktrína* [22] is.

A különböző forrásokban közreadott NATO-terminológia 2008-tól az arra jogosultak számára – a NATO Terminológiakezelő Rendszer és az általa kezelt NATO Terminológiai Adatbázis formájában⁷ (leírását l. [1]) – már informatikai formában is rendelkezésre áll.

A NATO-tagállamok terminológiái közül az Egyesült Államok haderejének terminológiája az alapvető. Ez a havonta módosított és évente többször kiadott *JP 1-02 Katonai és kapcsolódó kifejezések szótára* [23] fogalomjegyzékben, valamint a különböző doktrínákban és az összhaderőnemi vezérkar szabályozó dokumentumaiban található meg. Utóbbiak gyakorlatilag mindegyike tartalmaz egy fogalomjegyzéket (kifejezések és meghatározásaik). A további doktrínák közül kiemelésre méltó az *Összhaderőnemi Híradó Rendszer*, illetve *Információs Műveletek doktrínák*. Az Egyesült Királyság hadereje a korábbi fogalomjegyzékét 2011-ben egy Kiegészítés a NATO Terminológiai Adatbázishoz [24] című dokumentum formájában jelentette meg.

5 Szótár (lexicon) = kifejezések és meghatározások, rövidítések (terms and definitions, abbreviations).

6 Információ; távközlés; híradó rendszer; informatikai rendszer; híradó és informatikai rendszerek; konzultáció, vezetés és irányítás (C3); NATO C3 rendszerek; vezetési (C2) rendszer; vezetési hírrendszer; hírközpont.

7 NATO Terminology Management System (NTMS), NATO Terminology Database (NTDB).

A magyar katonai terminológia

A magyar katonai (hadtudományi) szaknyelv – híradó-informatikai terminológiát befolyásoló, illetve magában foglaló – terminológiájának forrásai három nagy csoportba sorolhatóak. Az elsőbe a szakterületi lexikonok, értelmező szótárak tartoznak, a másodikat a Magyar Honvédség hivatalos szabályozó, elsősorban doktrínális dokumentumai képezik, a harmadik (a legújabb) pedig a MH fejlesztés alatt álló terminológiai adatbázisa.

A *lexikonok, értelmező szótárak* között a magyar katonai (hadtudományi) szaknyelv szempontjából meghatározó források közé a rendszerváltás előtt a Zrínyi Katonai Kiadó kiadványai tartoztak.⁸ A rendszerváltás utáni időszak eredménye a Magyar Hadtudományi Társaság 1995-ben megjelent Hadtudományi Lexikonja, valamint a Honvéd Vezérkar 2000-ben elkészült Katonai Kislexikonja, illetve a 2008-ban elkészült Katonai Kislexikon 4000. [25, 26, 27] Jelenleg folyik egy új Katonai Értelmező Szótár kidolgozása is. A három nagyobb csoport szakkifejezései, értelmezései között a szövetségi rendszerváltás, nagyobb részt pedig a katonai tevékenységekben bekövetkezett jelentős változások következtében jelentősek az eltérések.

A *Magyar Honvédség hivatalos dokumentumai* között nincs önálló terminológiai forrás, fogalomjegyzék. Szakkifejezések meghatározásaival elsősorban a doktrínákban, szabályzatokban és más szabályozókban találkozhatunk. A híradó-informatikai terminológia kialakítása szempontjából ezek közül a doktrína hierarchia 1. szintjén álló összhaderőnemi doktrína, valamint a 2. szintű híradó és informatikai doktrína játszik meghatározó szerepet.

Az *összhaderőnemi doktrína* első két kiadása önálló fejezetben rögzítette a híradás és informatika alapvető kérdéseit, így számos szakkifejezést tartalmazott. A harmadik kiadásból [28] ez már hiányzik, a fogalmak és meghatározások között csak négy híradó-informatikai fogalom szerepel.⁹ A *híradó és informatikai doktrína* [29] – jelentős terjedelme ellenére – csak tíz fogalom meghatározását tartalmazza. Kiemelésre érdemes, hogy ezek tartalmukban eltérnek az összhaderőnemi doktrína meghatározásaitól.

A híradó-informatikai terminológia szempontjából kiemelkedő szerepet játszik a 2014 nyarán megjelent *MH Informatikai Szabályzat* [30], amely 62 szakkifejezés magyar és angol megnevezését, illetve meghatározását tartalmazza. A fogalomjegyzék kidolgozását a kidolgozó munkacsoportnak egy erre a célra létrehozott terminológiai alcsoportja végezte. A MH Kormányzati Célú Elkülönült Hírközlő Hálózata (MH KCEHH) üzemeltetését szabályozó miniszteri utasítás [31] 20 szakkifejezés meghatározását rögzíti. A híradó-informatikai szakkifejezéseket (meghatározás nélkül) tartalmazó fontosabb dokumentumok közé tartoznak még a *szakterület szakutastásai* és a jóváhagyásra váró új *MH Informatikai Stratégia*.

A MH fejlesztés alatt álló terminológiai adatbázisa a MH Vezetési és Doktrínális Központ irányításával működő Terminológiai Harmonizációs Testület (THT) felügyelete alatt épül. A munka kapcsolódik az új Katonai Értelmező Szótár

8 Haditechnikai Kislexikon [32, 33], Katonai Értelmező Szótár [34, 35], Katonai Lexikon [36].

9 Híradó és informatikai rendszer; híradó, informatikai támogatás; híradó támogatás; informatikai támogatás.

kidolgozásához is. Ennek érdekében kiválasztott források¹⁰ alapján összeállításra került egy terminológiai alaplista, amelynek mintegy 9000 szakkifejezése közül 173 sorolható a híradó és informatikai szakterülethez, ezek többsége azonban elavult, illetve nem tartalmazzák az új MH Informatikai Szabályzat szakkifejezéseit. A terminológiai adatbázis a jövőben megfelelő szabályozás és érvényesítés esetén megítélsem szerint alapvető szerepet fog játszani a magyar katonai, ezen belül a híradó-informatikai terminológia fejlődésében.

A polgári információtechnológiai terminológia

A híradó-informatikai terminológiára a polgári információtechnológiai terminológia, pontosabban terminológiák egyrészt általánosságban, a szakterület meghatározó körökben elfogadott fogalom- és kifejezőkészleteiként, másrészt a Magyar Honvédség és a közigazgatás szerves kapcsolatrendszere következtében vannak befolyásoló hatással. A terminológiai források három csoportba sorolhatóak: nemzetközi szervezetek fogalomjegyzékei és szabványai, nemzetközi módszertanok, illetve magyar és európai uniós jogszabályok, dokumentumok.

A szakterületen különböző *nemzetközi szervezetek fogalomjegyzékei és szabványai* állnak rendelkezésre. A fogalomjegyzékek közé tartozik mindenekelőtt a Nemzetközi Szabványügyi Szervezet közel negyven kötetből álló információtechnológiai szójegyzéke, a Nemzetközi Elektrotechnikai Bizottság elektrotechnikai szójegyzéke és adatbázisa, valamint a Nemzetközi Távközlési Egyesület terminológiai adatbázisa.¹¹ A fentiek mellett a szervezetek által kibocsátott a szabványok maguk is tartalmaznak egy 'Definíciók' részt, így egyes alapvető szabványok fogalom meghatározásai is jelentős szerepet játszanak.¹² A katonai alkalmazás szempontjából kiemelésre méltó, hogy két alapvető nemzetközi szabványt adaptált a NATO.¹³

A híradó-informatikai szakterület tevékenységeinek tervezett kereteit széles körben elfogadott, alkalmazott *két nemzetközi módszertan* határozza meg. Az informatikai szolgáltatásmenedzsment alapú ITIL módszertan¹⁴ az 1980-as években jelent meg és fejlesztését máig nagyrészt a brit kormányzat felügyeli. A módszertan alapvető terminológiáját önálló fogalomjegyzék tartalmazza. [37, 38] Az ellenőrzési/irányítási célkitűzésekre épülő COBIT módszertan az informatikai ellenőrzési szakterületen jelent meg az 1990-es évek elején. Kidolgozását, továbbfejlesztését az Információ Rendszer Menedzserek és Auditorok Szövetsége és Alapítványa felügyeli.¹⁵

10 AAP-6 fordítás, Katonai Kislexikon 4000 (2008), Katonai Értelmező Szótár (1976), MH THT általi bevezetés.

11 International Organization for Standardization (ISO): ISO/IEC 2382 Information Technology – Vocabulary; International Electrotechnical Commission (IEC): International Electrotechnical Vocabulary + Electropedia; International Telecommunication Union (ITU): Terms and Definitions.

12 Pld. ISO/IEC 27000 sorozat, az információbiztonsági [informatikai/IT biztonsági] irányítási rendszer.

13 ISO/IEC 2382 ~ ADatP-2, illetve IEC 60050 ~ AComP-1.

14 IT Infrastructure Library.

15 Control Objectives for Information and Related Technology (COBIT), Information Systems Audit and Control Association/Foundation (ISACA/ISACF).

A módszertan alapvető terminológiáját az ISACA egy fogalomjegyzékben adja közre. [39, 40]

A magyar (és közvetve az EU) közigazgatással fennálló kapcsolatrendszer indokolja egyes *szakterületi jogszabályok, dokumentumok* terminológiájának figyelembevételét. Ezek között kiemelt szerepet játszik a 2003. évi *elektronikus hírközlési törvény* és a kapcsolódó kormányrendeletek elektronikus hírközlési szolgáltatásokkal, elektronikus hírközlő hálózatokkal kapcsolatos fogalomrendszere, amelynek EU kereteit, terminológiáját négy, 2002-ben kibocsátott direktíva tartalmazza.¹⁶ A szakterület terminológiáját az Nemzeti Média- és Hírközlési Hatóság egy online fogalomjegyzékben adta közre. [41] A híradó-informatikai szakterületet érinti emellett a 2013. évi *elektronikus információbiztonsági törvény* és terminológiája is.¹⁷

ÖSSZEGZÉS

A publikációban foglaltak alapján megállapítható, hogy értelmezhető, definiálható a Magyar Honvédség híradó-informatikai terminológiája, mint a Magyar Honvédség híradó és informatikai szakterületének szakszókinccse, amelynek rendeltetése a MH híradó-informatikai tevékenységekhez kapcsolódó szakterületen belüli, valamint az együttműködő és a híradó-informatikai szolgáltatásokat igénybevevő (alkalmazó) szakterületekkel folytatott egyértelmű információcsere feltételeinek biztosítása. Formális kialakítása szükséges, meglétének pozitív hatása nem vitatható. A híradó-informatikai terminológia maga is részterminológiákra tagolható, illetve a jövőben kiterjeszthető az információvédelmi szakterületre is.

A híradó-informatikai terminológia tartalmát, fejlődését egyebek mellett számos kapcsolódó terminológia is befolyásolja, amelyek között kiemelt szerepet játszik a magyar (általános és kapcsolódó szakterületi) terminológia, valamint a NATO-terminológia (kisebb mértékben a NATO tagállami híradó-informatikai terminológiák). További befolyásoló tényezőt képeznek a polgári, ezen belül elsősorban a magyar, és a szükséges mértékben a nemzetközi információtechnológiai terminológiák is. A fenti területeken számos formalizált terminológia (fogalomjegyzék, szójegyzék stb.) található, ezek azonban ezek még az egyes területeken sem (kellően) egységesek. A szakkifejezéseket és értelmezéseiket néha indokolt, sokszor felesleges eltérések jellemzik, harmonizációjuk a hagyományok és a szakterületi érdekek következtében lassú és csak részleges. Érvényesítésük a híradó-informatikai terminológia fejlesztése során megfontolt szakmai összevetést, megítélést és döntést igényel.

16 2003. évi C. törvény az elektronikus hírközlésről; 346/2010. (XII. 28.) Korm. rendelet a kormányzati célú hálózatokról; 309/2011. (XII. 23.) Korm. rendelet a központosított informatikai és elektronikus hírközlési szolgáltatásokról; Directive 2002/19/EC – Directive 2002/22/EC (hozzáférési, engedélyezési, keret- és egyetemes szolgáltatási irányelvek).

17 2013. évi L. törvény az állami és önkormányzati szervek elektronikus információbiztonságáról.

FELHASZNÁLT IRODALOM

- [1] MEZŐ András: A terminológiai egységesítés folyamata a NATO-ban és a Magyar Honvédségben. Sereg Szemle, 2012 (X.)/3. 80–86. o.
- [2] MEZŐ András: A Magyar Honvédség terminológiai fejlesztésének és harmonizációjának elvei. Sereg Szemle, 2013 (XI.)/4. 42–55. o.
- [3] MEZŐ András: Az önkéntes művelti tartalékosok alkalmazásának tapasztalatai az MH Vezetési és Doktrinális Központ fordítókapacitásának kiépítése során. Honvédségi Szemle, 2013 (141.)/6. 69–73. o.
- [4] MOLNÁRNÉ László Andrea: A doktrinális szakterület kapcsolódása a humán tudományokkal I. rész: terminológia. Sereg Szemle, 2009 (VII.)/1. 33–38. o.
- [5] FÓRIS Ágota – MOLNÁRNÉ László Andrea: Magyar hadtudományi terminológiai kutatások. Sereg Szemle, 2010 (VIII.)/2. 120–127. o.
- [6] NAGY Sándor: A magyar katonai szaknyelv jövője. Új Honvédségi Szemle, 2001 (LV.)/12. 123–137. o.
- [7] GÁBOR Zsuzsa: A magyar katonai nyelv és terminológia főbb változásai a NATO-csatlakozás következtében. Bolyai Szemle, 2003 (XII.)/1. 12–18. o.
- [8] PANAJOTU Kosztasz: Az angol katonai terminológia honosításának kérdései. PhD-értekezés. Budapest, 2012. Nemzeti Közzolgálati Egyetem
- [9] KUGLER Nóra – TOLCSVAI NAGY Gábor: Nyelvi fogalmak kyszótára. Budapest, 2000. Korona Kiadó
- [10] ISO 1087-1, Terminology work – Vocabulary – Part 1: Theory and application. First Edition. International Organization of Standardization, Genf, 2000.
- [11] ISO 704, Terminology work – Principles and methods. International Organization of Standardization, Genf, 2009.
- [12] FÓRIS Ágota – SERMANN Eszter: A terminológiai szabványosítás és a terminológiai harmonizáció. Magyar Terminológia, 2010 (III.)/1. 41–54. o.
- [13] AAP-06(2014), NATO Glossary of Terms and Definitions (English and French). NATO Standardization Agency, Brüsszel, 2014.
- [14] AAP-31(A), NATO Glossary of Communication and Information Systems Terms and Definitions. NATO CIS Glossary. NATO Standardization Agency, Brüsszel, 2003.
- [15] ADatP-02, NATO Information Technology Glossary. Edition 10. NATO Standardization Agency, Brüsszel, 2005.
- [16] AComP-01, NATO Communications Glossary. Edition 3. NATO Standardization Agency, Brüsszel, 2005.
- [17] AAP-28(B), NATO Glossary of Identification. NATO Standardization Agency, Brüsszel, 2002.
- [18] C-M(2003)37 NATO Policy for Standardization of Terminology. North Atlantic Council, 2003.
- [19] C-M(2005)0023 Directive on the NATO Terminology Programme. North Atlantic Council, 2005.
- [20] C-M(2007)0023 Guidance for the Development and Publication of NATO Terminology. North Atlantic Council, 2007.
- [21] AJP-6, Allied Joint Doctrine for Communication and Information Systems. NATO Standardization Agency, 2011.
- [22] AJP-3.10, Allied Joint Doctrine for Information Operations. NATO Standardization Agency, 2009.
- [23] JP 1-02, Department of Defense Dictionary of Military and Associated Terms. Joint Chiefs of Staff, 2014. március 14.
- [24] JDP 0-01.1 United Kingdom Supplement to the NATO Terminology Database. UK MoD Development, Concepts and Doctrine Centre, 2011.
- [25] SZABÓ József (szerk.): Hadtudományi Lexikon. Budapest, 1995. Magyar Hadtudományi Társaság
- [26] SZANATI József (szerk.): Katonai Kislexikon. Budapest, 2000. Honvéd Vezérkar,
- [27] RISKÓ Péter (szerk.): Katonai Kislexikon 4000. Budapest, 2008. HM Hadművelti és Kiképzési Főosztály
- [28] Magyar Honvédség Összhaderőnemi Doktrína. 3. kiadás. Magyar Honvédség, 2013.
- [29] Magyar Honvédség Összhaderőnemi Híradó és Informatikai Doktrína. 1. kiadás. Magyar Honvédség, 2013.
- [30] Magyar Honvédség Informatikai Szabályzata. Magyar Honvédség, 2014.

- [31] 55/2013. (IX.13.) [HK 10.] HM utasítás a Magyar Honvédség Kormányzati Célú Elkülönült Hírközlő Hálózatának békeidejű üzemeltetési és felügyeleti rendjéről, valamint a központilag biztosított szolgáltatások igénybevételének szabályairól.
- [32] NAGY István György (szerk.): Haditechnikai Kislexikon. Budapest, 1971. Zrínyi Katonai Kiadó
- [33] BOKOR Imre (szerk.): Haditechnikai Kislexikon. Budapest, 1976. Zrínyi Katonai Kiadó
- [34] TÓTH Lajos (szerk.): Katonai Értelmező Szótár. Budapest, 1972. Zrínyi Katonai Kiadó
- [35] TÓTH Lajos – MÓRICZ Lajos – KOVÁCS József (szerk.): Katonai Értelmező Szótár. Budapest, 1976. Zrínyi Katonai Kiadó
- [36] DAMÓ László (szerk.): Katonai Lexikon. Budapest, 1985. Zrínyi Katonai Kiadó
- [37] ITIL Glossary and abbreviations. English. Axelos, 2011.
- [38] ITIL szakkifejezések és rövidítések magyarul. 2011.
- [39] ISACA Glossary of Terms. ISACA, 2014.
<http://www.isaca.org/Pages/Glossary.aspx> (letöltve: 2014. 06. 15.)
- [40] ISACA magyar szakkifejezés-gyűjtemény. ISACA Magyarországi Egyesület, Budapest, 2013.
- [41] Definíció gyűjtemény. Nemzeti Média és Hírközlési Hatóság, 2014.
<http://ehmmsa.nmhh.hu/definitions> (letöltve: 2014. 06. 15.)
- [42] MUNK Sándor: Információs szolgáltatásokat nyújtó hálózatok alapjai. Hadmérők, 2011 (VI.)/2. 227–243. o.

Bende Zsófia – Muhoray Árpád

A környezeti migráció, mint komplex kihívás

A politikai és gazdasági okokból menekülők motivációiról, körülményeiről széleskörű tapasztalatokkal rendelkezik a modern világ és a kutatói társadalom, de napjainkban is egyre többször látunk olyanokat, akiket a környezeti nyomás kényszerített arra, hogy elhagyják az otthonukat. A környezeti menekültek növekvő áradata jelzi, hogy a modern civilizáció nincs összhangban a Föld természetes fenntartó rendszereivel. Egyúttal azt is üzeni, hogy a migrációról összetetten, annak környezeti vonatkozásaira is hangsúlyos figyelemmel, közösen, világméretű erőfeszítéssel kell gondolkodni és ennek megfelelően cselekedni. Melyek a legfőbb kiváltó okok? Mi az, ami ezekből megelőzhető? Milyen nemzetközi kísérletek vannak a kezelésére és visszaszorítására?

2003 októberének közepén az olasz hatóságok egy afrikai menekültekkel teli, Olaszországba tartó csónakot fedeztek fel. A több mint két hetes hánykolódás során élelem és víz híján sokan meghaltak az utasok közül. Az üzemanyag nélküli sodródó hajón élők és holtak osztoztak.

A menekültek minden bizonnyal szomáliaiak voltak, akik Líbiában szálltak hajóra. Nem lehet azonban pontosan tudni, hogy politikai, gazdasági vagy környezeti menekültek-e, a Szomáliához hasonló országokból mindhárom származhat.

A politikai és gazdasági okokból menekülő emberekről széleskörű tapasztalatokkal rendelkezik a modern világ és a kutatói társadalom, de egyre többször látjuk olyan menekültek hömpölygő áradatát, akiket környezeti nyomás kényszerített arra, hogy elhagyják az otthonukat. A globális környezeti problémákkal foglalkozik az Earth Policy Institute, amely egy független, nonprofit környezetvédelmi szervezet. Székhelye Washington DC-ben, az Egyesült Államokban van. Lester R. Brown alapította 2001-ben. Egyfajta környezetvédelmi agytrösztként (think-tank) működik, mely kutatásokat és elemzéseket készít, politikai és életmódbeli ajánlásokat fogalmaz meg, amelyek célja a környezeti és gazdasági fenntarthatóság.

Napjainkban a nemzetközi migráció és az ahhoz kapcsolódó kísérőjelenségek (vagy éppen következmények) folyamatos, sokoldalú közös gondolkodásra készítetik a regionális és globális szereplőket. Azonban még mindig kevés szó esik a vándorlást, menekülést kiváltó okokról, köztük a környezeti tényezőkről és azok kezeléséről.

Idehaza az elmúlt időszakban két, a témában szervezett jelentősebb hazai konferencián is elhangzott, hogy az ebben az irányban való gondolkodásnak mind hangsúlyosabbnak kell lennie.¹

A vándorlást előidéző tényezők

Az elvándorlást előidéző tényezők sokfélék lehetnek. Mára óriási gazdasági és társadalmi különbségek alakultak ki Nyugat és Kelet, Észak és Dél, a fejlett és a fejlődő világ között. A globalizáció következtében a nemzetközi gazdasági munkamegosztás is kiszélesedett. Ez – amellet, hogy jelentős munkaerőhiányhoz vezetett a fejlett országokban – perifériára szorított egyes régiókat, ahol a feleslegessé vált munkaerő jelent kihívást.

Kutatások igazolják, hogy a migránsok azokat a helyeket keresik, ahol munka, kedvezőbb lehetőségek és jobb életfeltételek állnak rendelkezésre.² Számos ország gazdasági perifériára kényszerült helyzetének és elszegényedésének következtében a kormányaik egyre inkább képtelenné válnak a népesség számára a legalapvetőbb közjavakat, élelmet, munkát, egészségügyi ellátást biztosítani. Mára több mint egymilliárd embernek napi egy dollárnál kevesebből kell megélnie. Ők is részeit képezik azoknak a millióknak, akik országuk elhagyására, s új életkörülmények megteremtésére készülnek, menekülve a szegénység elől.

Feloldásra váró ellentmondás, hogy a modern gazdaságú országok, amelyek megélhetési teret jelenthetnének ezeknek az embereknek, nem a szegénység-menekülteket vonzzák mint munkaerőt, hanem a magasán kvalifikált szakembereket. Így a kevésbé fejlett országokból azokat mozdítják ki, akiknek hazájuk fejlődésében fontos szerepük lenne. Mindkettő migráns típus a *gazdasági migráns* fogalma alá sorolható, de ma már jelentős számú a tanulmányi célú, a kutatási vagy munkavállalási célokat megalapozó migráció is.

A migrációt előidéző egyik leginkább meghatározó tényező a fejlődő világban jellemző túlnépesedés. Az ENSZ 2011 májusában nyilvánosságra hozott, a teljes világra vonatkozó népesség-előreszámítása szerint – bár lassulni fog a népességnövekedés tempója – a Föld népessége 2100-ra így is elérheti, sőt meghaladhatja a 10 milliárd főt. A Föld népességének 18%-a olyan országokban él, ahol a termékenység szintje magas, s egy nőnek átlagosan több mint 1,5 lánya születik. Ezen országok közül 39 Afrikában, 9 Ázsiában, 6 Óceániában, 4 Latin-Amerikában van. Ez egyben azt is jelenti, hogy a népességnövekedés minden bizonnyal ezekben az országokban lesz a meghatározó a jövőben is, amivel számolni kell.³

1 Lásd a Nemzeti Köszolgálati Egyetem Bevándorlási és Állampolgársági Tanszéke és a Bevándorlási és Állampolgársági Hivatal Tudományos Tanácsa által szervezett, 2013. november 14-én, a Nemzeti Köszolgálati Egyetemen a 2013. november 25-én Budapesten az MTA Társadalomtudományi Kutatóközpont Kisebbségkutató Intézete szervezésében lebonyolított, Állampolgárság, honosítás, integráció – 20 éves az állampolgársági törvény című konferencia megállapításait.

2 Kincses Áron–Rédei Mária: Centrum-periféria kérdések a nemzetközi migrációban. Tér és Társadalom, XXIV. 4.

3 A világ népességének várható alakulása – az ENSZ új népesség-előreszámítása. Korfa, XI. évfolyam 2. szám.

A túlnépesedés, a fokozatos *környezetromlás*, a szélsőséges természeti jelenségek és természeti katasztrófák, a nagyléptékű, környezetet érintő beruházások, valamint a környezeti eredetű konfliktusok ösztönzik a migrációt.

A menekülők újfajta kategóriája: a „környezeti menekültek”

A környezeti nyomás hatására menekülő emberek tömegeinek látványával sajnos ma már szinte minden nap szembesülni kell Európában, mindenekelőtt Olaszországban, Spanyolországban, Franciaországban.

Az Egyesült Államokban a jelenséggel kapcsolatos modern tapasztalás akkor kezdődött, amikor az 1930-as „por-medence” idején közel 3 millió oklahomai hagyta el a nagy déli síkságokat és sokuk Kaliforniába menekült. Vagy például mára kb. 4–600 mexikói hagyja el naponta a vidéki területeket, otthagya apró földjét, amely az erózió miatt már használhatatlan vagy nem elég nagy ahhoz, hogy biztosítsa a megélhetést. Ők mexikói városokba igyekeznek eljutni vagy megpróbálnak illegálisan bejutni az USA-ba. Közben az arizonai sivatag fullasztó hőségében sokan meghalnak. Vagy ott van Haiti, ahol a falusi gazdálkodás során a földekről lekopaszították a növényzetet, a talaj belemosódott a tengerbe és az embereknek nem marad más lehetőségük, mint az, hogy apró, nyílttengeri hajózásra alkalmatlan járműveken próbáljanak átjutni Floridába, miközben sokan a vízbe vesznek.

Sok menekülőnek a kutak kiszáradása, a vízkészletek felélése miatt kell elhagynia lakóhelyét, de helyváltoztatásra kényszerítik az embereket az egyre terjedő sivatagok is. A Gobi sivatag évente több mint tízezer négyzetkilométerrel terjeszkedik, így ennek menekültáradata egyre növekszik. Iránban pedig már most is falvak ezreit kellett elhagyniuk az ott élőknek a sivatagok terjedése és a vízhiány miatt.⁴

A menekülés másik, feltehetőleg szintén jelentős forrása lehet a növekvő tengerszint. Az Éghajlatváltozási Kormányközi Testület⁵ már egy 2001-es tanulmányában jelentette, hogy a tenger szintje akár egy méterrel is nőhet. Egy ezt követő kutatás tovább árnyalta az előrejelzést azzal, hogy a jég az előre vártnál sokkal gyorsabban olvad. Lester R. Brown egyik publikációja⁶ szerint még az 1 méter magas tengerszint-emelkedés is elárasztaná Bangladesh rizsföldjeinek körülbelül felét, ami közel 40 millió embert kényszerít helyváltoztatásra. Ez felveti a kérdést, hová mehetnének, s melyik ország fogadna be akár „csak” 1 milliót ebből a 40 millióból? S ennél is tovább menve, Kína, India, Indonézia, Pakisztán, Fülöp-szigetek, Dél-Korea, Thaiföld, Vietnam jelentős részén folyók árterületein vannak a rizsföldek, ahol az emelkedő tengerszint akár százmillióس népvándorlásokat okozhat.⁷ Mi az, ami ebből megakadályozható?

4 Lester R. Brown: Troubling New Flows of Environmental Refugees. 2004. http://www.earth-policy.org/plan_b_updates/2004/update33

5 Intergovernmental Panel on Climate Change (IPCC)

6 Troubling New Flows of Environmental Refugees.

7 Lester R. Brown: Troubling New Flows of Environmental Refugees. 2004. http://www.earth-policy.org/plan_b_updates/2004/update33

A XX. század '80-as éveitől kell újfajta menekültkategóriaként számolni az *ökológiai menekültekkel*, akik főként Afrikából és Dél Amerikából érkeztek. Földünk túlterhelésének, a gazdaságilag kiaknázzható területek kizsákmányolásának következtében a környezet, közvetve több millió ember élete van veszélyben. Ezzel párhuzamosan, az egyik legmeghatározóbb jelenség a harmadik világ országaiban bekövetkezett demográfiai robbanás és túlnépesedés, amely számos kísérő-jelenséggel jár együtt. Az etnikai konfliktusok, háborúk, polgárháborúk, összetűzések, emberi jogok súlyos, tartós megsértése, az üldöztetések szintén kiváltó okai lehetnek az elvándorlásnak csakúgy, mint a természeti katasztrófák, a járványok. Az afrikai országok azért is igényelnek különös foglalkozást a kutatások és a megoldandó kérdések vizsgálata szempontjából, mert esetükben sokszor a kiváltó tényezők együttesen jelentkeznek. Mindez egyben azt is jelenti, hogy mind a kibocsátó, mind a befogadó államok részére nagyobb és összetettebb kihívást jelent a jelenség kezelése. A '90-es évek elején például a kétmillió mozambiki menekült egy időben sújtotta a nagyméretű szegénység, az aszály és a polgárháború.

A jelzett problémákat szerte a világon észlelték, s a jövőre nézve sürgetővé vált azok mielőbbi kezelése. Ennek ellenére 1992-ben, a riói környezetvédelmi konferencián a fejlett ipari államok nem kötelezték el magukat amellett, hogy megváltoztassák környezetvédelmi és strukturális politikájukat és a fejlődő országoknak nagyobb pénzügyi és technológiai támogatást nyújtsanak, hogy azzal hozzájáruljanak fejlesztéseikhez. Emellett a fejlődő országok felelősség- és kötelezettségvállalása is szükséges.⁸

A fejlődő országok, a világ éhező országainak többsége Fekete-Afrikában van. Itt a táplálék minőségi oldalán is elmaradás figyelhető meg, hisz a fejlődő országok napi átlagos fehérjefogyasztása ötvennyolc gramm, s ennek mindössze egyötöde az állati eredetű protein (ezzel szemben a fejlett országok fehérjefogyasztása kilencven gramm, s ennek fele állati fehérje).⁹

Mára az Afrikából történő elvándorlás indíttatása sokrétű lehet. Befolyásolhatják a helyben tapasztalt rossz életkörülmények, a megélhetési problémák, a munkalehetőség hiánya, az elburjánzó korrupció, az állami irányítási rendszerek hiányosságai, a háborúk, a kezelhetetlen együttműködési hiányosságok, éhezés, járványok, természeti katasztrófák, s a *harcos hőstudat* is. Afrikában még ma is hagyománya van annak, hogy mielőtt a hős útnak indul, szűkebb család a tőle telhető minden áldozatot meghozva, felszereléssel, pénzzel felkészíti az útra a jelöltet. Ez legtöbbször az otthon maradtak valamennyi tartalékának és erőforrásának felszámolását is jelenti egyben. A Közel-Kelet felé veszik az irányt vagy pedig Afrikán belül vándorolnak körbe-körbe. A Dél-Afrikai Köztársaságban például ma mintegy 7 millióan kapaszkodnak meg. A becsvágyóbbak és a legbátrabbak Európát tűzik ki célul. Azok, akik túlélnek, s nem szenvednek hajótörést, nem halnak éhen vagy éppen betegednek meg, megérkezvén a kontinensre, megpróbálnak csatlakozni, s beépülni, munkát találni a már ott lévő kolóniákhoz a nagyvárosokban. Akik szerencséjével jártak, munkával el

8 Cseresnyés Ferenc: Migráció az ezredfordulón. Pécs, 2005. Dialóg Campus Kiadó. 23–28. o.

9 Becsei József: Fejezetek az általános társadalmi földrajz tanulmányozásához. (Első rész) Budapest 1998. Ipszilon Kiadó és Pedagógiai Szolgáltató Kft. 109. o.

tudnak érní némi szerény megtakarítást, emelt fővel hazatérhetnek, de helyettük mennek az újak. Akinek nem sikerül, s idő előtt visszamegy, mert kitoloncolják, a legtöbbször nem mer a sajátjai szemébe nézni, inkább másutt húzza meg magát. Fontos kérdés lenne, de ma még ritka az áldozatok történeteinek felgöngyölítése, a felelősök felkutatása. Ma még különösen újdonságnak és meglepőnek számít például, amikor egy szenegáli nőmozgalom célul tűzi ki a szerencsétlenségek felelőseinek felkutatását és számonkérését.¹⁰

A környezeti menekült fogalmát először El-Hinnawi használta. 1985-ben, az ENSZ Környezeti Programja keretében kiadott könyvében azokról a személyekről írt, akiknek egy lehetséges környezeti veszély vagy az életfenntartó ökoszisztémák megzavarása miatt átmenetileg vagy véglegesen el kellett hagyniuk élőhelyüket. Megkülönböztette az ideiglenes elköltözőket, a végleges elvándorlókat s harmadik csoportként azokat a végleges elköltözőket, akik azért mennek el, mert alapvető szükségleteiket már nem biztosítja számukra az élőhelyük.¹¹

Ugyanakkor a környezeti menekült, mint fogalom, nem egészen pontos, legalábbis nemzetközi jogi szempontból egyelőre nem állja meg a helyét. Az 1951-es Genfi Egyezmény értelmében ugyanis menekült az a személy, akit kérelmére a menekültügyi hatóság menekültként ismert el, mert hazájában megalapozottan tart üldözéstől faji, vallási, nemzeti hovatartozása, meghatározott társadalmi csoporthoz tartozása vagy politikai meggyőződése miatt. A meghatározást elemeire bontva látható, hogy azok egyike sem szól a környezetromlásról, környezeti problémákról. Ahogy Castles 2001-es tanulmányában meg is fogalmazza, ilyen formán a környezeti menekült kifejezés túlságosan egyszerű és félrevezető, hisz akit valamilyen környezeti probléma űz el otthonából, arra a genfi *menekült definíció* nem érvényes. Környezeti problémákra hivatkozva senki nem kaphat menedékjogot.¹²

Van kutatás, amelyből kiolvasható, hogy az 1990-es évtized közepén legalább 25 millió környezeti menekült volt, s ez a szám a globális felmelegedés miatt nagy ütemben fog tovább növekedni. A túlnépesedés következtében a kényszerű elvándorlás kockázata akár 200 millió embert is érinthet nemsokára. Ok lehet még az erdőpusztulás, sivatagosodás, talajerózió, vízhiány és aszály, az öntözött földek szikesedése, a biológiai sokféleség csökkenése, éghajlatváltozás, szélsőséges időjárás eseményei, betegségek és alultápláltság, mérgező vegyszerek, egészségkárosító hulladékok, az ökoszisztémát sújtó szennyezés és a radioaktív sugárzás. Ugyanakkor Loneragan hozzászól, hogy a környezetromlást – épp az összefüggések komplexitása miatt – nemcsak helytelen, hanem egyenesen lehetetlen determinisztikus és lineáris kapcsolatba hozni a migrációval.¹³

10 A Szubszahara migrációja mint fejlődésgátló tényező. Kisebbségkutatás, 2011. 1. szám.

11 El-Hinnawi, E.: Environmental Refugees. Nairobi United Nations Environment Programme. Nairobi, 1985.

12 Castles, S. (2001) Environmental change and forced migration: making sense of the debate. New Issues in Refugee Research. Working Paper. No. 70. Refugees Studies Centre University of Oxford, Evaluation and Policy Analysis Unit, Oxford.

13 Vág András: A környezeti migráció okai. Tér és Társadalom, 24. évf. 2010/3.

Dolgozatunk tárgya a környezeti migráció elemzése, azonban látjuk, hogy napjainkban a különböző válságrégiókból nagyon sokan háborúk, fegyveres konfliktusok, gazdasági elnyomás, politikai, vallási üldöztetés vagy leszámolás miatt indulnak útba, sokszor fegyveresek által kényszerítve, üldöztetve. Polgárháború van a szomszédos Ukrajnában, rengeteg orosz és ukrán menekülttel. A két éve folyó szíriai polgárháború sok ezer halottat, milliónál több menekültet eredményezett. E polgárháború és az iraki megoldatlan hatalmi-nemzetiségi helyzet bázisán kialakult konfliktusban a Közel-Keleten vérrel és fegyverrel üldözi el százezrével a keresztényeket 2000 éves földjükről az Iszlám Állam nevű szervezet. Becslések szerint már 1,2 millióan váltak menekültjévé vagy áldozatává a friss muzulmán fanatizmusnak a keresztények és nem keresztények.

Ma a környezeti és háborús menekültek mellett jelentős csoport a gazdasági menekültek ügye. Jó ideje nemcsak az Amerikai Egyesült Államok számít az ígért földjének, hanem Európa is – Afrikából és Ázsiából a legtöbben ide szeretnének eljutni.¹⁴ 2014-ben csak Olaszországba 112 ezer, a jobb élet reményében érkezőt regisztráltak, miközben 2500-an fulladtak vízbe Afrika északi partjainál. Egy év alatt az olasz haditengerészet 138 866 bevándorolni szándékozó embert mentett ki a tengerből, akiknek jó része lélekvesztőiken halálra volt ítélve.

Az ökológiai elem és fenntarthatóság, mint meghatározó tényezők

Napjaink háborús, vallási és gazdasági menekültjeinek problémájától visszatérve a migráció környezeti elemeinek vizsgálatához, mértékadónak tekinthető a 2005-ös World Migration Report, ami akkor az afrikai migrációt írta le, szintén kiemelve az ökológiai elemet, mint meghatározó jellemzőt:¹⁵

1. A belső és a külső migráció az ökológiai és a gazdasági problémákkal való megbirkózásra való stratégia.
2. A régiókon belül tapasztalható egyenlőtlenségek a jobb életet és kiszámíthatóságot biztosító térségekbe való vándorlásra készítetik az embereket.
3. Az Észak-Afrikán keresztüli migráció megerősödött, az ottani területek egy-fajta kaput jelentenek a vándorlásban.
4. Nagyrészt az északi szigorú bevándorlás politika miatt megnőtt a tiltott és irreguláris migráció.
5. A magasan képzett és szakképzett személyek hagyják el elsősorban a visszamaradott szubszaharai területeket és mennek a fejlettebb országokba.
6. Az afrikaiak közül egyre magasabb a nők aránya.

Mára az afrikai népességnek körülbelül 3%-a migráns, de ehhez hozzá kell tenni, hogy az erre vonatkozó adatok meglehetősen pontatlanok, s ez az arány minden valószínűség szerint a valóságban nagyobb. Az észak-afrikai migránsok szinte mindannyian főként Európában próbálnak új életet kezdeni, míg a szubszaharai térségből származó, nagyrészt teljesen képzetlen afrikaiak legtöbbször egy másik, közeli afrikai

14 Lukács Csaba: Menekültek évszázada. Magyar Nemzet 2014. 10. 13-i szám

15 Tarrósy István–Glied Viktor–Keserű Dávid (szerk.): Új népvándorlás. Migráció a 21. században Afrika és Európa között. Pécs, 2011. Publikon Kiadó. 109. o.

országba menekülnek. Az Európai Unió országai felé irányuló migrációs nyomás fokozatosan erősödik.¹⁶

2000-ben, az ENSZ Millenniumi Csúcstalálkozóján fogadták el a Millenniumi Nyilatkozatot, amely a millenniumi fejlesztési célokat (Millennium Development Goals – MDGs) tartalmazza. A nyolc fejlesztési cél és a tizennyolc alcél olyan megoldásra váró problémákat tartalmaz, melyek a fejlődő és a fejlett világ számára is komoly kihívást jelentenek. A Millenniumi Nyilatkozat céljai között szerepel a környezeti fenntarthatóság biztosítása. A Nyilatkozat kimondta, hogy a fenntartható fejlődés elvét integrálni kell az egyes országok politikáiba és programjaiba. Célként definiálta a természeti erőforrások fogatkozásának megállítását, a tiszta ivóvízhez hozzá nem férők arányának felére csökkentését, valamint 2020-ig jelentős javulást elérni a világ legalább 100 millió nyomornegyed lakójának életkörülményeiben.¹⁷

Kofi Annan, aki 1997–2007 között volt az ENSZ főtitkára, létrehozott egy szakértői testületet, azt a feladatot adva a tíz munkacsoporttal és mintegy kétszázötven szakértővel dolgozó projekt kidolgozóinak, hogy készítsenek egy ütemtervet a célok teljesítésére. A bizottság 2005-ben fejezte be munkáját, s az UN Millennium Project 2005 címen közzétett jelentésének legfontosabb tétele az volt, hogy határozott fellépések hiányában a megfogalmazott célok jelentős része nem fog teljesülni. Kínában és Indiában, a fejlődésnek köszönhetően elérhető a napi egy dollárból élők számának felére csökkentése, de például Afrikában már ez sem.

A környezetromlás a Milleniumi Csúcstalálkozó utáni években, 2005 környékén került az érdeklődés fókuszába. A Worldwatch Institute-nak a világ helyzetét összegző sorozatának az évi kötete külön alfejezetet szentelt a környezet romlásának, illetve a környezeti menekülteknek. A környezetromlás alatt elsősorban a következő hármasságot kell érteni:

- az emberi tevékenység nemkívánatos következményeit (például erdőirtás, ipari létesítmények miatti természetromlás stb.);
- a klímaváltozás jelenlegi és várható hatásait (például vízhiány, sivatagosodás);
- az erőforrások egy részének kimerülését (például a talaj termőképességének csökkenése).

Ha a kényszerű migráció fogalmát nézzük, az a Forced Migration Online (FMO) szerint tartalmazza a természeti katasztrófákra és környezetváltoztatásra való hivatkozást. Azaz a kényszerű migráció „... általános kifejezés olyan emberek mozgására, akik elmenekülnek országukból, vagy valamilyen konfliktus miatt az országukon belül kényszerülnek lakhelyet változtatni, illetve akiket elűz otthonukból egy természeti, vegyipari vagy nukleáris katasztrófa, éhínség vagy szervezett környezetváltoztatási projekt”. Az FMO okok szerint kategorizálva a kényszerű migrációnak három különálló, bár néha együttesen jelentkező típusáról beszél. Ezek a konfliktusok, a nagy beruházások és a katasztrófák által kiváltott migráció.¹⁸

¹⁶ uo. 107. o.

¹⁷ Paragi B.–Szent-Iványi B.–Vári S.: Nemzetközi fejlesztési segélyezés tankönyv. TeTT Consult, Budapest. 2007. 53. o.

¹⁸ Forced Migration Online (FMO) <http://www.forcedmigration.org/about/whatisfm>

Fordulópont? Emberi Környezet Konferencia, Stockholm

1972-ben jelent meg a Római Klub első jelentése *A növekedés határai* címmel. A feladat annak a vizsgálata volt, hogy amennyiben a 20. század gazdasági tendenciái folytatódna, az miként hat a növekvő lélekszámú emberiség életfeltételeire, azok megfelelően és elegendően biztosítottak lesznek-e. A munka keretében számba vették a világ népességét, nagyító alá vették a nyersanyagkészleteket, az élelmiszerkészleteket, az ipari termelést, valamint a környezet szennyezettségének mértékét.

Az elkészült jelentés arról számolt be, hogy, a népességnövekedés és a gazdasági fejlődés tendenciái nem tarthatóak fenn sokáig. Előrevetítették, hogy a XXI. században globális katasztrófa következhet be, mert az erőforrások kimerülnek, a népesség növekszik, és jelentős a környezetszennyezés. Az 1972-es jelentés szól arról, hogy mindezek elkerülése érdekében korlátozni kell az erőforrások felhasználását, illetve mielőbb meg kell oldani a környezeti problémákat.

2004-ben *A növekedés határai – 30 év múlva* címmel jelent meg a jelentés átdolgozott, bővített kiadása. Ebben megtették az elmúlt időszak áttekintését, de annak eredménye az előző jelentéshez hasonló lett. Bár a jelentéseket sokan kritizálták, az azokban vázolt negatív jövőkép fókuszba helyezte a környezeti problémák jelentőségét és azok csökkentésének kiemelt fontosságát.

1972-ben, a Római Klub első jelentése kiadásának évében tartották Stockholmban az Emberi Környezet Konferenciát. A fejlett és a fejlődő országok képviselőit egyaránt felsorakoztató konferencia jelentette azt a fordulópont, amelytől a nemzetközi környezetvédelmi jog, mint egy „jogi tárgy, a saját jogán” bukkant fel. Legfontosabb eredménye, hogy elfogadták a későbbi nemzetközi környezetvédelmi szabályozás alapját jelentő Emberi Környezetről szóló nyilatkozatot, benne 26 alapelvvel. A nyilatkozat talán legfontosabb eleme, amely kimondja, hogy az „... embernek alapvető joga van a szabadságra, az egyenlőségre és a megfelelő életfeltételekre egy olyan minőségű környezetben, amely biztosítja számára azt, hogy méltóságban és jólétben éljen, és komoly felelősséget visel a környezet védelméért és javításáért mind a jelen, mind pedig a jövő generációjáért”.

Az ENSZ Emberi Környezet Konferenciája azért is fordulópont, mert létrehozta az ENSZ környezetvédelmi ügyekkel foglalkozó szervezetét, az ENSZ Környezetvédelmi Programját (United Nations Environment Programme – UNEP), amelynek legfontosabb feladata a környezettel kapcsolatos információkhoz való hozzáférés biztosítása, a környezetvédelem intézményi és egyéb fejlesztéséhez való támogatás nyújtása.¹⁹

Öröndetes, hogy napjainkban hazánk is a kiemelt fontosságot tulajdonít a környezet megóvásának, ez tükröződik az Alaptörvényben, amely előírja, hogy „Magyarország elismeri és érvényesíti mindenki jogát az egészséges környezethez, aki a környezetben kárt okoz, köteles azt – törvényben meghatározottak szerint – helyreállítani vagy a helyreállítás költségét viselni.”²⁰

19 Gellérthegy István: A környezetvédelem nemzetközi szabályozásának fejlődése. A környezetvédelem nemzetközi szabályozásának fejlődése. Pro Publico Bono Online Támop Speciál. 2011.

20 Magyarország Alaptörvénye XXI. cikk (1), (2) bek.

Mindezekhez mérve nem mellékes, hogy hazánk hogyan viszonyul a migrációhoz, hiszen megállapítható, hogy az Európába irányuló bevándorlási hullámban Magyarország a tőlünk nyugatabbra igyekvőknek tranzitország, ugyanakkor sokak számára célország is. Célszerű kiindulási alapnak tekinteni itt is Alaptörvényünket, mely kinyilatkozza, hogy *„Magyarország – ha sem származási országuk, sem más ország nem nyújt védelmet – kérelemre menedékjogot biztosít azoknak a nem magyar állampolgároknak, akiket hazájukban vagy a szokásos tartózkodási helyük szerinti országban faji, nemzeti hovatartozásuk, meghatározott társadalmi csoporthoz tartozásuk, vallási, illetve politikai meggyőződésük miatt üldöznek, vagy az üldöztetéstől való félelmük megalapozott.”*²¹

Jövőkép

Az amerikai „por-medence” menekültjei a környezeti emigráció korai példái, de számuk alig hasonlítható ahhoz, ami várható a jövőben, ha a tendenciák így folytatódnak. A globális klímaváltozás, a csökkenő talajvízszint, a terjeszkedő sivatagok és az emelkedő tengerek következményeként megjelenő menekültáradat csak eztán fog igazán jelentkezni. Pontos számokat nehéz előre megjósolni, de jelentős méreteket ölthet. Legtöbbször a sivatagos és a félsivatagos területekről menekülnek majd el, ahol a népesség kinövi a vízkészleteket.²²

A környezeti menekültek növekvő áradata jelzi, hogy a modern civilizáció még nincs összhangban a Föld természetes fenntartó rendszereivel. Egyúttal azt is üzeni, hogy a migrációról összetetten, annak környezeti vonatkozásaira is hangsúlyos figyelemmel, közösen, világméretű erőfeszítéssel kell gondolkodni és ennek megfelelően cselekedni.

Olyan nemzetközi és társadalmi körülményeket szükséges létrehozni, amelyek határozott jogi eszközökkel, gazdaságosabb vízfelhasználással, körültekintő, szigorú energia-stratégiával rendelkeznek, összhangban a környezeti menekülés okainak mind részletesebb feltárása eredményeivel, az egyéb kiváltó okok (politikai, vallási, gazdasági) megszüntetésére és enyhítésére tett ajánlások közös megfogalmazásával.

* * *

Hazánk állásfoglalása a bevándorlással kapcsolatban egyértelmű: befogadó ország vagyunk azok számára, akiket hazájukban üldöznek, vagy az üldöztetéstől tarthatnak. Kormányunk a szakképzett munkaerő további biztosításának megoldását viszont nem a bevándorlás fokozásában látja, szerinte az uniónak segítenie kell abban, hogy az ide igyekvő migránsok otthon tudjanak boldogulni.²³

21 Magyarország Alaptörvénye XIV. cikk (3) bek.

22 Lester R. Brown: Troubling New Flows of Environmental Refugees. 2004.

23 Jótétemény a közfoglalkoztatás. In: Magyar Nemzet LXXVII. évfolyam, 277. szám.

FELHASZNÁLT IRODALOM

- Becsei József: Fejezetek az általános társadalmi földrajz tanulmányozásához. (Első rész)
Budapest, 1998. Ipszilon Kiadó és Pedagógiai Szolgáltató Kft. 109. o.
- Castles, S.: Environmental change and forced migration: making sense of the debate. New Issues in Refugee Research. Working Paper. No. 70. Refugees Studies Centre University of Oxford, Evaluation and Policy Analysis Unit, Oxford. 2001.
- Cseresnyés Ferenc: Migráció az ezredfordulón. Pécs, 2005. Dialóg Campus Kiadó.
- El-Hinnawi, E.: Environmental Refugees. Nairobi United Nations Environment Programme, Nairobi, 1985.
- Gellérthegyi István: A környezetvédelem nemzetközi szabályozásának fejlődése. A környezetvédelem nemzetközi szabályozásának fejlődése. Pro Publico Bono Online. Támop Speciál. 2011.
- Kincses Áron–Rédei Mária: Centrum-periféria kérdések a nemzetközi migrációban. Tér és Társadalom XXIV. 4.
- Lester R. Brown: Troubling New Flows of Environmental Refugees. 2004.
- Paragi B.–Szent-Iványi B.–Vári S.: Nemzetközi fejlesztési segélyezés tankönyv. Budapest, 2007. TeTT Consult
- Vág András: A környezeti migráció okai. Tér és Társadalom 24. évf. 2010/3.
- A világ népességének várható alakulása – az ENSZ új népesség-előreszámítása. Korfa, XI. évfolyam 2. szám.
- A Szubszahara migrációja mint fejlődésgátló tényező. Kisebbségkutatás. 2011. 1. szám.
- Livelihood Security: Climate change, conflict and migration in the Sahel
<http://www.unep.org/disastersandconflicts/Introduction/EnvironmentalCooperationforPeacebuilding/EnvironmentalDiplomacy/SahelReport/tabid/55812/Default.aspx>

Kátai-Urbán Lajos

Iparbiztonsági képzés és továbbképzés kialakulása és fejlesztése. 1. rész

Iparbiztonsági képzési körkép külföldön és Magyarországon

A 2012. évben hatályba lépett új katasztrófavédelmi szabályozás által országos, területi és helyi szinten is megjelent az egységes iparbiztonsági hatósági engedélyezési és ellenőrzési rendszer. Jelen cikk célja – rövid nemzetközi kitekintést követően – bemutatni és elemezni a hazai iparbiztonsági képzési és továbbképzési lehetőségeket. A cikksorozat következő részében az üzemeltetői és hatósági képzési igényeket és a követelmények kerülnek napirendre.

Magyarország Országgyűlése a lakosság és a környezet biztonságának növelése és civilizációs katasztrófák elleni védekezés hatékonyságának fokozása, a katasztrófavédelmi szervezetrendszer erősítése, és a védelmi intézkedések eredményességének növelése érdekében a katasztrófavédelemről és a hozzá kapcsolódó egyes törvények módosításáról szóló 2011. évi CXXVIII. törvény (továbbiakban: Kat. tv.) elfogadásával 2012. január 1-ével létrehozta az egységes iparbiztonsági jog-, intézmény- és eszközrendszert. [1]

Jelen cikkben – rövid nemzetközi kitekintést követően – bemutatom és elemzem a hazai iparbiztonsági képzési és továbbképzési lehetőségeket.

Az Európai Felsőoktatási Térségben folyó iparbiztonsági képzés áttekintése

Az EU tagállamaiban működő katasztrófavédelmi, tűzvédelmi és polgári védelmi felsőfokú képzést folytató oktatási intézményekről aktuális információt az Európai Tűzoltó és Katasztrófavédelmi Iskolák Szövetségétől (EFSCA), a Nemzetközi Tűzoltó Szövetségtől (CTIF), az Európai Bizottság Humanitárius Ügyek Hivatalától (DG ECHO), illetve a térségünkben található, alap- és mesterképzést folytató, felsőoktatási intézményektől kaphatunk. [2]

Felsőfokú szakképzést végző oktatási központok

Az információs források elemzése alapján megállapítható, hogy a tagállamok döntő többsége – igazodva az adott ország államigazgatási szervezetrendszeréhez, az ország katasztrófa-veszélyeztetettségéhez – az állami szakfeladatot ellátó országos szervezet alárendeltségében működtet egy vagy több alap-, közép- és felsőfokú (főként tűzvédelmi és/vagy polgári védelmi, veszélyhelyzet kezelési) szakképzést és továbbképzést folytató oktatási intézményt (központot). Ezen intézmények képzik (továbbképzik) a különböző beavatkozási és vezetési szinteken dolgozó, középiskolai vagy felsőfokú alapképzettséggel már rendelkező tiszthelyetteseket, zászlósokat és tiszteket. Magyarországon a BM OKF Katasztrófavédelmi Oktatási Központ látja el e feladatokat. [3]

Felsőfokú alap- és mesterképzést folytató oktatási intézmények

Szinte minden régi EU-tagállamban működnek felsőfokú tűzvédelmi alap- és mesterképzési karok, fakultások vagy intézetek, amelyek – önálló szakirányt vagy szakot felügyelve – tagozódnak be az adott ország főként „civil” egyetemein folyó műszaki, gazdaságtudományi, társadalomtudományi vagy igazgatási jellegű alap- és mesterszintű felsőfokú képzésbe. A képzés felügyeletét az állami (katasztrófavédelmi) hatóság felügyeli. Az Egyesült Királyságban többek között a Glasgow-i, a Newport-i, a Kingston-i, a Coventry-i, a Bredford-i, az Edinburgh-i egyetemeken folyik tűzbiztonsági, katasztrófakezelési, kockázatkezelési, polgári veszélyhelyzet-kezelési BSc és/vagy MSc szintű képzés. Németországban a drezdai, a kaiserslauterni, a hamburgi műszaki egyetemeken, Ausztriában a kremsi Duna Egyetemen működik tűzvédelmi fakultáció.

A csatlakozó EU-tagállamok közül például Csehországban az Ostravai Műszaki Egyetemen folyik a biztonsági mérnöki, tűzvédelmi és ipari biztonsági alapképzés. A Szlovák Köztársaságban a Zólyomi Műszaki Egyetem Faipari Karán, valamint a Zsolnai Egyetem Biztonsági Mérnöki Karán folyik tűzvédelmi mérnöki képzés. Ezen intézmények többségében a gazdálkodó szervezeteknél, önkormányzatoknál és az államigazgatásban elhelyezkedő, felsőfokú képzettséggel dolgozó szakembereket képzik. Itt folytathatnak tanulmányokat továbbá a rendészeti és honvédelmi szervek szakemberei is.

A Zrínyi Miklós Nemzetvédelmi Egyetemen (ZMNE) 2006-tól a védelmi igazgatás szakon folyt katasztrófavédelmi képzés. Az oktatást alap- és mesterszakon végezték. A katasztrófavédelmi szakirány mellett, tűzvédelmi szakirányon is folyt oktatás. Részben iparbiztonsági képzés folyt a katasztrófavédelmi mérnöki szakon. (Itt – egyedülálló módon – kritikus infrastruktúra védelmi oktatás is folyt.) A jogutód intézmény az Nemzeti Közzolgálati Egyetem Katasztrófavédelmi Intézete.

Magyarországon tűzvédelmi képzést folytatnak még a Szent István Egyetem Ybl Miklós Építéstudományi Kara építő- és építészmérnöki szakának tűz- és katasztrófavédelmi szakirányán. (Itt lehet tűzvédelmi szakmérnöki képesítést is szerezni.) A képzés keretében önálló három-, illetve kétféléves tantárgy (Veszélyes anyagok és kárelhárításuk) foglalkozik a veszélyes üzemek, a veszélyes szállítmányok, a nukleáris biztonság és a veszélyes anyag kárelhárítás kérdésköreinek oktatásával.

A fentiek mellett az EU tagállamok megkezdték az egységes felsőfokú katasztrófavédelmi képzések feltételeinek megteremtését. [3]

Felsőfokú rendészeti alap- és mesterképzést folytató intézmények

Felsőfokú rendészeti képzés keretében folyik alapképzés Bulgáriában a Belügyi Akadémián és Romániában a Rendőr Akadémia Tűzoltótisztképző Karán. Lengyelországban önálló intézményként tevékenykedik a varsói Tűzoltóság Központi Főiskolája, ahol tűzvédelmi mérnöki és biztonságtechnikai szakokon folyik alap- és mesterképzés, valamint az iskola alárendeltségében működnek a szakirányú és továbbképző tanfolyamokat indító területi kiképző központok. Észtországban a Közszerződési Akadémián folyik a Tallini Műszaki Egyetemmel közös képzés.

Az európai térséghez tartozó volt szocialista országokban egy vagy több önálló, egyetemi szintű tűzvédelmi, vagy veszélyhelyzet-kezelési intézmény képi a hivatásos tiszteket. Ilyen intézmény a Szentpétervári vagy a Moszkvai Tűzvédelmi Állami Egyetem, a Moszkvai Veszélyhelyzet-kezelési Állami Egyetem, a Kijevi Nemzeti Polgári Védelmi Egyetem, a Minszki Veszélyhelyzet-kezelési Egyetem. Mindegyik oktatási intézményben van parancsnoki és mérnöki iparbiztonsági képzés alap- és mesterképzési szinten is. A hallgatóknak lehetőségük van továbbá iparbiztonsági doktori tanulmányokat is folytatni.

Magyarországon rendvédelmi felsőoktatási intézményként működik az NKE Rendészettudományi Kara, amelynek jogelődje az Rendőrtiszt Főiskola (RTF). A katasztrófavédelmi képzés az RTF-en a 2004/2005-ös tanévben indult. A képzés kezdetben katasztrófavédelmi szakon, majd 2006-tól – a bolognai programra történő áttérést követően – a rendészeti igazgatási szak katasztrófavédelmi szakirányán, alapképzésként folytatódott. A 2008/2009-es tanévtől a katasztrófavédelmi szakirányon megkezdődött az oktatás a tűzvédelmi specifikáción. A katasztrófavédelmi képzés nappali és levelező munkarendben, a tűzvédelmi specifikáció levelező képzés keretében valósult meg. Az iparbiztonsági témakörök oktatása a három-, illetve két-fél-éves Katasztrófa-megelőzés című tantárgy keretében folyt. [3]

Az NKE új katasztrófavédelmi alapképzése

Az NKE egyetemi képzésének közös célja a közszolgálati életpályára készülők azonos alapértékek mentén történő szocializációja, a majdani pályáiván történő mobilizáció megalapozása, a hivatásrendek képviselői között a mindennapi együttműködés megkönnyítése. A katasztrófavédelmi szakon folyó képzés célja, hogy a végzett hallgatók alkalmasak legyenek az általános katasztrófavédelmi igazgatás részterületein (katasztrófa-megelőzés, katasztrófa-elhárítás szervezése, helyreállítás, polgári védelmi felkészítési feladatok ellátása), illetőleg a tűzmeelőzési, tűzoltási-műszaki mentési, tűzvizsgálati, az ezzel kapcsolatos felkészítés és az elsődleges katasztrófa-elhárítási tevékenységek, továbbá az iparbiztonsággal kapcsolatos általános meelőzési és hatósági feladatok végzésére. A végzettekkel kapcsolatos követelmény, hogy szakfeladataikat önállóan, megfelelő irányítás mellett tudják ellátni, ugyanakkor legyenek alkalmasak a mesterképzésbe történő bekapcsolódásra és

megfelelő gyakorlati tapasztalatok birtokában a szakterületen vezetői feladatok ellátására is.

A katasztrófavédelem alapképzési szak választható szakirányai a következők:

- katasztrófavédelmi műveleti (Disaster management operations),
- tűzvédelmi és mentésirányítási (Fire prevention and rescue control),
- iparbiztonsági (Industrial safety).

Az új képzést az egyetemen karközi önálló intézetként működő Katasztrófavédelmi Intézet fogja végezni nappali és levelezőképzési rendben. A három szakiránynak megfelelően az intézet szervezetében három szaktanszék és az oktatásszervezési osztály működik.

Iparbiztonsági szakirányon végzettek a következő kompetenciával rendelkeznek:

- ismerik és alkalmazni képesek a veszélyes üzemek létesítésére, működésére vonatkozó jogszabályokban, szabványokban és hatósági előírásokban foglaltakat, azok gyakorlati alkalmazásának rendszerét;
- ismerik és alkalmazni képesek a veszélyes anyagok különféle szállítási módzataival kapcsolatos jogszabályi és hatósági előírásokat, az ezekre vonatkozó hatósági eljárás rendjét;
- ismerik és alkalmazni képesek a kritikus infrastruktúrákkal összefüggő hazai és nemzetközi szabályozásokat, azok működési rendjét meghatározó biztonsági követelményrendszereket.

Az alapképzési szakon végzettek alkalmasak: a szakmai hatósági jogalkalmazásra; a mentésirányításban beosztott parancsnoki feladatok ellátására; a társszervekkel történő együttműködésre. Az iparbiztonsági szakirányokon belül végzettek alkalmasak:

- a veszélyes üzemek létesítésével, működtetésével összefüggő biztonsági feladatok ellátására;
- a veszélyes áruk szállításával kapcsolatos hatósági tevékenység végzésére;
- a kritikus infrastruktúrák védelméből adódó feladatok ellátására. [4]

Az oklevél megszerzésének feltétele 8 hét szakmai gyakorlat elvégzése, amelyre egyenlő elosztásban a második, illetve a negyedik félév lezárását követően kerül sor. A szakmai gyakorlat első részét – szakiránynak megfelelően – a hivatásos katasztrófavédelem, illetőleg a hivatásos tűzoltóság szerveinél töltik el a hallgatók, míg a második részből 2 hetet külső (rendészeti, közigazgatási vagy gazdasági) szervnél, két hetet pedig a hallgató által választott, a szakdolgozatra való felkészülést szolgáló szakterületen töltöttek a hallgatók. Az alapfokozat megszerzéséhez legalább egy idegen nyelvből (angol, vagy német, vagy francia) államilag elismert, középfokú (B2) komplex típusú általános nyelvvizsga vagy államilag elismert, középfokú (B2) komplex típusú rendvédelmi szaknyelvi nyelvvizsga vagy azzal egyenértékű érettségi bizonyítvány vagy oklevél megszerzése szükséges.

Iparbiztonsági szakirányon tanulmányokat folytatók nappali és levelező tagozaton tervezetten elsajátítják a veszélyes üzemek létesítésére, működésére vonatkozó jogszabályokban és hatósági előírásokban foglaltakat, azok gyakorlati alkalmazásának rendszerét; a veszélyes anyagok különféle szállítási módzataival kapcsolatos jogszabályi és hatósági előírásokat, az ezekre vonatkozó hatósági eljárás

rendjét; a kritikus infrastruktúrákkal összefüggő hazai és nemzetközi szabályozásokat, azok működési rendjét meghatározó biztonsági követelményrendszereket.

A szakirányon tanuló hallgatók – hasonlóan a másik két szakirányhoz – alapozó és szakmai alapozó ismereteken túl a szakirány jellegzetességeinek megfelelően differenciált szakmai ismereteket is kapnak összesen 765 óra terjedelemben. A képzés döntő többsége az iparbiztonsági szakmai igényekhez igazodó gyakorlati felkészítés. A képzés főként igazgatási jellegű, azonban a szakterületi feladatok ellátásához szükséges természettudományi alapozó és műszaki ismereteket is megszerzik a hallgatók. [4]

Iparbiztonsági szervezői képzés bemutatása és értékelése

Az iparbiztonsági szakmai szervező képzés – a BM OKF Oktatás Igazgatási és Képzési Főosztály szakirányítása mellett – a Katasztrófavédelmi Oktatási Központban folyik. A korábbi évek gyakorlatának megfelelően a műszaki (vagy más szakmai) felsőfokú végzettséggel rendelkező szakemberek ebben az intézményben szereztek felsőfokú katasztrófavédelmi-, polgári védelmi és iparbiztonsági képesítést.

Jelenleg a rendészeti szervező képzés keretében folyik iparbiztonsági jellegű képzés katasztrófavédelmi és polgári védelmi szakmai irányon, ahol a veszélyes üzemekkel kapcsolatos ismereteket 44 óra, veszélyes áru szállítását 38 óra, és kritikus infrastruktúra ismereteket 32 óra (összesen 114 óra) időtartamban oktatnak. Jól érzékelhető, hogy ezen ismeretek nem érik el az NKE előzőekben bemutatott iparbiztonsági szakirányán oktatott szakmai óraszámot, ezért ezek a képzések nem feleltethetők meg az NKE-n folyó képzésnek.

Az iparbiztonsági szakmairányon tervezett képzés keretében iparbiztonsági követelménymodul (336 óra) keretében az alábbi tananyagegységek oktatása tervezett: veszélyes üzemek biztonsága, nukleáris biztonság 56 óra; kritikus infrastruktúra védelem 140 óra; veszélyes áru szállítása 56 óra; kárelhárítás 84 óra. A szakképesítéssel legjellemzőbben betölthető munkakörök: az iparbiztonsági főfelügyelő, felügyelő, szaktiszt és főelőadó. [5]

A táblázat mennyiségi adatai alapján megállapítható, hogy az iparbiztonsági szakterületek közül egyedül a veszélyes üzemek, nukleáris biztonság szakterületen nem feleltethető meg a KOK-képzés az NKE-n folyó alapképzésnek. A kibocsátandó szakemberek felkészültségének biztosításához szükséges még a képzés személyi és módszertani feltételeinek fejlesztése is, amelyhez elsősorban minősített szakoktatók és iparbiztonsági tankönyvek és jegyzetek megléte szükséges.

A szervező-képzésen túl a KOK végzi a BM OKF szaktanfolyami képzésének többségét is, amelyek közül az iparbiztonsági szakterülethez a következők tartoznak:

- KML – Katasztrófavédelmi Mobil Labor képzései;
- veszélyes áru szállítási ellenőri képzések vasúti, belvízi, légi, közúti szállítási ágazatokban;
- veszélyes áru szállítási biztonsági tanácsadó képzés.

Jelentős előrelépés lehet a KOK valamennyi szállítási ágazatra kiterjedő veszélyes áru szállítási katasztrófavédelmi ellenőri képzése, amelynek keretében veszélyes áru közúti szállítási katasztrófavédelmi ellenőri képzés esetében veszélyes áru szállítási alapismeretek 16 óra terjedelemben, míg veszélyes áru közúti szállítási katasztrófa-

védelmi ellenőri ismeretek 56 óra terjedelemben kerülnek oktatásra. A másik három ágazat kiegészítő képzésként összesen 24 óra terjedelemben oktat ágazati katasztrófavédelmi ellenőri ismereteket. E képzés felválthatja korábbi külső tanfolyamszervező által lebonyolított tanfolyamokat. [5]

A KOK biztosítja továbbá az NKE alapképzése részére – a Fővárosi Katasztrófavédelmi Igazgatóság és a BM OKF mellett – a gyakorlati képzéshez szükséges foglalkozási helyszínek egy részét. E foglalkozások (32 óra) a következők:

- alkalmazott kémia: laboratóriumi gyakorlat;
- veszélyhelyzeti ismeretek – KML eszközeinek és képességeinek bemutatása;
- sugárvédelem – KML sugárvédelmi eszközeinek és azok gyakorlati alkalmazásának elsajátítása;
- ipari és közlekedési veszély-helyzetek felszámolása, veszélyes anyag balesetek elhárítása.

A KOK a gazdálkodó szervezetek részére is képez szakembereket, akik közül az iparbiztonsági jogszabályokban is rögzített két legfontosabbat emelem ki. A veszélyes ipari védelmi ügyintéző és a biztonsági összekötő személy képzések egy általános katasztrófavédelmi ismereteket adó 38 órás modulból és egy szakismereti (38 órás) modulból tevődnek össze. E tanfolyami végzettség nyilvánvalóan ideiglenes megoldást jelenthet, mivel a képzettségi követelmények minden iparbiztonsági ágazatban szigorodni fognak. [5]

Iparbiztonsági képzés- és továbbképzés a katasztrófavédelem szerveinél

A 2012-őt megelőző időszakra a veszélyes üzem vagy veszélyes áru szállítási egyedi a jogi szabályozás bevezetéséhez kapcsolódó szaktanfolyamok voltak a jellemzők. A tanfolyamok képzési programjához nemcsak tanfolyami segédletek, de a feladat-végrehajtást segítő módszertani útmutatók is készültek. A veszélyes üzemi felügyelők felkészítése külföldi szakértők bevonásával Európai Unió által támogatott képzéseken valósult meg. A veszélyes áru szállítási ellenőröket külső képző szervezetek, tanácsadói egyesületek szakembereinek bevonásával sikerült megvalósítani. [6]

A BM OKF szakfőosztálya (Ipari Baleset-megelőzési és Felügyeleti Főosztály) által szervezett legfontosabb képzések a következők voltak:

- Seveso II. Irányelv továbbképző tanfolyam (120 óra), 2003.
- Ipari baleseti kockázat-elemzési tanfolyam (40 óra). 2004.; 2008 és 2011.
- Veszélyes áru közúti szállítási (ADR) ellenőri alaptanfolyam (80 óra). 2004–2011.
- Veszélyes áru vasúti szállítási (RID) ellenőri tanfolyam (24 óra). 2011 évtől.
- Veszélyes áru belvízi szállítási (ADN) ellenőri tanfolyam (24 óra), 2011 évtől.
- Veszélyes áru légi szállítási (ICAO) ellenőri tanfolyam (24 óra), 2011 évtől.
- Iparbiztonsági felügyelők továbbképző tanfolyama. (24 óra), 2011.

A tanfolyamokon kialakult tematikát és programot később átvette a KOK és a BM OKF oktatási szervezete. A BM OKF és területi szervei 2012 évtől kezdődően viszonylag kisszámú iparbiztonsági szaktanfolyamot szerveznek. A BM OKF oktatási szervezete a KOK bázisán szervezi a fentebb már megadott kurzusokat.

NKE és KOK iparbiztonsági képzés összehasonlítása

Szakmai terület	NKE iparbiztonsági képzés	KOK iparbiztonsági szervező
Veszélyes üzemek, nukleáris biztonság	Iparbiztonságtan (3 félév, 150 óra); ipari szennyezés és megelőzés (30 óra).	veszélyes üzemek biztonsága, nukleáris biztonság (56 óra).
Veszélyes áru szállítása	ipari és közlekedési veszélyhelyzetek felszámolása (2 félév, 75 óra); veszélyes áru szállítás kockázatelemzése (1 félév, 45 óra).	veszélyes áru szállítása (56 óra).
Veszélyes anyagok, kémiai biztonság, sugárvédelem	veszélyes anyagokkal kapcsolatos tevékenységek (2 félév, 60 óra); ipari kémia alapjai (1 félév, 30 óra), alkalmazott kémia (1 félév 60 óra), sugárvédelem (1 félév, 45 óra).	–
Létfontosságú rendszerek és létesítmények	kritikus infrastruktúrák védelme (3 félév, 120 óra).	kritikus infrastruktúra védelem (140 óra).
Kárelhárítás, veszélyhelyzet kezelés	ipari és közlekedési veszélyhelyzetek felszámolása (2 félév, 75 óra).	kárelhárítás (84 óra).

(A szerző saját alkotása)

Külső felsőfokú szakképzést folytató szervezetek képzései

Veszélyes üzemekkel kapcsolatos gazdálkodó szervezetek részére folyó képzés volt az OKF szakfőosztálya által elismert képzés 2006–2013. között a veszélyes ipari védelmi ügyintézői tanfolyam (24 óra) a Hungária Veszélyesáru Mérnöki Iroda szervezésében.

Veszélyes áru szállítási ügyintézői és biztonsági tanácsadó képzést viszonylag nagy számú oktatási központ végez, amelyek között az adott központban rendelkezésre álló képzési feltételek vonatkozásában jelentős különbség mutatkozik. A veszélyes áru szállítási hatóságok számára (NKH, NAV, ORFK és BM OKF) legtöbb ilyen jellegű képzést a Hungária Veszélyesáru Mérnöki Iroda végzi. [7]

Létfontosságú rendszerek és létesítmények védelmére a KOK szaktanfolyamán kívül még nincs kereskedelmi célú képzés, viszont a sugárvédelmi tanfolyamokat a sugárvédelmi hatóság, valamint a Somos Alapítvány is szervez. [8]

Összefoglalás és következtetések

Az egységes iparbiztonsági rendszer működőképességét többek között jelentős mértékben befolyásolta és befolyásolja a hatósági engedélyezési és felügyeleti rendszer hatékony működtetéséhez elengedhetetlen személyi feltételek megléte.

Az iparbiztonsági szakfeladatok teljesítésének minősége legfőképpen a személyi állomány képzettségi és felkészültségi szintjétől, továbbá az eljárási és módszertani eszközök biztosításától függ.

A külföldi és hazai katasztrófavédelmi, tűzvédelmi és iparbiztonsági képzést folytató oktatási intézmények és azok képzései között a tűzvédelmi, tűzmegeelőzési és a biztonságtechnikai területeken mutatkoznak azonos vonások. Mérnöki és szervezői képzések alap- és mesterképzésben, szakmai felsőfokú végzettséget biztosító képző- és továbbképző központokban vagy a katasztrófavédelmi (veszélyhelyzet-kezelési) szervezetek szaktanfolyamain valósulhatnak meg.

Míg Nyugat-Európában inkább a civil felsőoktatási intézményekben és rendészeti oktatási központokban, addig Közép- és Kelet Európában a rendészeti felsőoktatási intézményekben és oktatási központokban folyik iparbiztonsági jellegű képzés. Konkrét iparbiztonsági alap- és mesterképzést csak a kelet-európai országokban azonosítottam. Iparbiztonsági mérnöki képzés pedig csak ezen országokban lelhető fel.

A hazai iparbiztonsági jellegű képzéseknek már mintegy 12 éves múltja van. A képzési programok úttörő módon az első katasztrófavédelmi törvény hatálybalépését követően alakultak ki. Valamennyi katasztrófavédelmi és tűzvédelmi felsőfokú képzés tartalmazott iparbiztonsági témaköröket a veszélyes áru szállítás, a veszélyes üzemek ellenőrzése, a nukleáris baleset-elhárítás, valamint a veszélyes anyag kárelhárítás témakörében. Kritikus infrastruktúra védelmi képzés a ZMNE katasztrófavédelmi mérnöki mesterszakán folyt. A hazai egységes iparbiztonsági jog-, intézmény- és szervezetrendszer létrehozását követően az NKE-n lehet felsőfokú iparbiztonsági alapképzési tanulmányokat folytatni nappali és levelező tagozaton. Mérnöki és mesterképzés iparbiztonsági szakterületen nem működik Magyarországon.

IRODALOMJEGYZÉK

- [1] Kátai-Urbán Lajos: Veszélyes üzemek felügyeletének fejlődése a kezdetektől napjainkig. II. rész 2006-2014. BOLYAI SZEMLE (ISSN: 1416-1443) XXIII.: (3) pp. 200–215. (2014)
- [2] Janos Bleszity; Lajos Kátai-Urbán; Zoltan Grosz: Disaster Management in Higher Education in Hungary ADMINISTRATIVA UN KRIMINALA JUSTICIJA – LATVIJAS POLICIJAS AKADEMIJAS TEORETISKI PRAKTISKS ZURNALS (ISSN: 1407-2971) 67: (2) pp. 66–70. (2014)
- [3] Bleszity János, Kátai-Urbán Lajos: Подготовка специалистов в области промышленной безопасности в Венгрии: Training of Specialists in the Field of Industrial Safety in Hungary POZHARY I CHREZVYCHAJNYE SITUACII: PREDOTVRASHENIE LIKVIDACIA 11:(2) pp. 53–58. (2014)
- [4] Kátai-Urbán Lajos: Industrial Safety Preparation in the Higher Education System of Disaster Management in Europa and in Hungary (Iparbiztonsági felkészítés az európai és magyar katasztrófavédelmi felsőfokú képzés rendszerében.) In: Dobor József, Kátai-Urbán Lajos (szerk.). Proceedings „Safety of Industrial Establishments 2013. International Scientific Conference on Industrial Safety. (Előadásgyűjtemény „Veszélyes üzemek biztonsága” Nemzetközi Iparbiztonsági Tudományos Konferencia) Budapest, 2013.04.10. Nemzeti Közszerzői Egyetem, 2013. pp. 79–100. (ISBN:)
- [5] Papp Antal: A Katasztrófavédelmi Oktatási Központ iparbiztonsági képzési rendszere. Előadás az NKE Katasztrófavédelmi Intézet rendezvényén. Budapest, 2014. április 23.
- [6] Kátai-Urbán L.: Establishment and Operation of the System for Industrial Safety within the Hungarian Disaster Management. ECOTERRA: JOURNAL OF ENVIRONMENTAL RESEARCH AND PROTECTION (ISSN: 1584-7071) 11: (2) pp. 27–45. (2014)
- [7] Hungária Veszélyesáru Mérnök Iroda. Tanfolyamaink.
URL.: <http://www.hvesz.hu/index.php/tanfolyamaink> (letöltés: 2014. 9. 5.)
- [8] Somos Alapítvány. Sugárvédelmi tanfolyamaink.
URL.: <http://www.sugarvedelem.hu/oktatas1.htm> (letöltés: 2014. 9. 5.)

Nagy Sándor

A veszélyhelyzeti prognózisok és a helyi szintű védelmi igazgatás kapcsolata

A 2012. január 1-jén életbe lépett új katasztrófavédelmi törvénycsomag alapjaiban írta át a lakosságvédelem addigi eljárásrendjét, bevezetve az azokat érintő veszélyforrások kockázátértékelését, majd – szintén a prevenciót szem előtt tartva – a veszélyhelyzeti prognózisok negyedéves, egymásra épülő rendszerét és azok beválás-vizsgálatát. A tanulmány célja, hogy rávilágítson: a területi szervek által készített negyedéves veszélyhelyzeti prognózisok a helyi katasztrófavédelmi szervek tekintetében milyen feladatokat jelenítenek meg, illetve hogyan, milyen módon integrálódik a prognózisban megjelölt veszélyek elleni tudatos felkészülés a védelmi igazgatás helyi – járási védelmi bizottság, polgármester – szintjén.

A veszélyeztető tényezők azonosítása, azok kockázati szintjének elemzése és értékelése elengedhetetlen feltétele a katasztrófák elleni eredményes küzdelemnek és a hatékony lakosságvédelemnek.

Az új katasztrófavédelmi törvénycsomag 2012. évi életbeléptetése lerakta ennek alapjait a települések általános katasztrófa-kockázátértékelésének szabályozásával. A szakmai munka azonban tovább folyt, és a hivatásos katasztrófavédelmi szervnél bevezették országos, illetve területi szinten a negyedéves veszélyhelyzeti prognózisokat és azok beválásának vizsgálatát.

A prognóziskészítés a bevezetése óta eltelt időszakban igazolta létjogosultságát, hatékonyabbá tette a katasztrófa-helyzetekre történő tudatos felkészülést, növelte a megelőzési tevékenységek hatékonyságát, a beválás-vizsgálatokkal és az ahhoz tartozó művelet-elemzésekkel pedig elérte a mentési tevékenységek fejlesztését is.

A prognózisokat a hivatásos katasztrófavédelmi szerv központi és területi szinten készíti. A jelen cikk célja, hogy megmutassa: hogyan integrálódik a végrehajtói (másként fogalmazva a helyi) szinten, a védelmi igazgatáson belül a prognóziskészítés és a veszélyekre való felkészülés a feladatokban érintett egyéb szervekkel, szervezetekkel, mik a csatlakozási pontok a felkészülési feladatokban érintett szervek, szervezetek között, illetve milyen formában valósul meg az együttműködés.

A prognózis készítésének lépései és a kockázatelemzés

A prognóziskészítés gyakorlati megvalósulását alapvetően a Belügyminisztérium Országos Katasztrófavédelmi Főigazgatóság belső szabályzó eszközei írják le,¹ ennek megfelelően kötött formai és tartalmi követelményeknek kell megfelelniük. Tartalmi részeiknek a következő taglalást kell követniük:

1. az előző év azonos naptári időszakára jellemző tendenciák a geográfiai, hidrológiai és meteorológiai adatok alapján;
2. az előző év azonos időszakának jellemző katasztrófavédelmi feladatai;
3. az adott időszakra vonatkozó extrémítások;
4. a kockázatelemzés alapján a potenciális veszélyhelyzetek előrejelzése;
5. a tárgyidőszak várható katasztrófavédelmi műveletei;
6. a felkészülési feladatok a felelős megnevezésével.

Amennyiben kockázatértékelés szempontjából vizsgáljuk a felsorolást, szembetűnik, hogy az 1–3. pontban meghatározott feladatok a kockázatkezelési szabályok szerinti kockázat-azonosításnak felelnek meg, míg a kockázatelemzésen (4. pont) a kockázati valószínűség, a veszély bekövetkezésének felmérése történik. Utóbbi a negyedéves prognózis időszakra tekintve egyes természeti veszélyforrások tekintetében az évszakok időjárásai sajátosságai miatt nagy pontossággal előre jelezhető, statisztikai adatokon nyugvó formalizált valószínűségi becslés.

Ami kimarad a prognózis készítésének folyamatában az általános kockázatelemzési lépésekből, az a kockázatos esemény bekövetkezésének esetén fellépő következmények felmérése és súlyosságának meghatározása, vagyis a sebezhetőség vizsgálata. A sebezhetőség vizsgálata a veszély bekövetkezésének az épített környezetre, mezőgazdaságra, közlekedésre, a teljes települési ellátó és fenntartó rendszerre, az életre, a politikai, gazdasági valamint az ökológiai rendszerre gyakorolt hatásainak felmérésére irányul. [1]

Jogszába alapján [2] a kockázatelemzés a már azonosított kockázatforrások csoportosítását és értékelését foglalja magába. Így – bár az elnevezés nem teljesen fedti le a kockázatkezelés angolszász tartalmát – a magyar jelentéstartalom szerint az eljárást akkor is célszerű elemzésnek hívni. Tekintettel azonban arra, hogy a hivatásos katasztrófavédelmi szerveknek az adott területre vonatkozóan a legrosszabb forgatókönyvre kell felkészülniük, így a prognózis kockázatelemzése nem terjed ki többre, mint hogy megvizsgálja: az adott időszakban a területre nézve a veszélyforrás jelent-e kockázatot vagy sem.

A lakosságvédelmi feladatok a védekezési időszakok alapján három csoportba rendezhetők. [3] Ezek a következők:

- Megelőzési és felkészülési feladatok, vagyis a preventív feladatok csoportja.
- Kárfelszámolási, kárenyhítési, vagyis aktív védelmi tevékenységek csoportja.
- Az eredeti helyzet visszaállítására irányuló feladatok csoportja.

1 Jelenleg hatályos a BM OKF 20/2014. számú intézkedése.

A prognóziskészítés a fenti kategóriák közül a megelőzési és felkészülési időszakban végrehajtott feladat, melynek végtermékei, a negyedéves prognózisok ezen időszak meghatározó okmányai.

A helyi szintű védelmi igazgatás

A járási hivatalok megjelenése a védelmi igazgatás szerkezetének átalakítását hozta magával, hiszen az elnöki tisztséget a korábbi honvédelmi körzet szerinti (statisztikai kistérségi) székhely város polgármesterétől a járási hivatalvezető vette át.²

Nemzetünk védelmi igazgatásának rendszere négy markánsan elkülönülő, de egymásra épülő, egymásra utalt szintre bontható, melyek a következők:

- a központi,
- a területi,
- a járási,
- a települési.

Ha helyi szintű védelmi igazgatásról értekezünk, kettő szintet kell tehát vizsgálnunk. Járási szinten a „járási helyi védelmi bizottság”, mely nevében is magában hordozza a szint szerinti hovatartozását; az ez alatti közigazgatási szinten pedig a települések szintjét kell nevesíteni, ahol a védelmi igazgatási feladatok megvalósulásáért – államigazgatási jogkörében eljárva – a polgármester egyszemélyi felelős.

A járási helyi védelmi bizottság tagjai:

- elnöke a járási hivatal vezetője;
- honvédelmi elnökhelyettese a HM Védelmi Hivatal vezetője által kijelölt, a Magyar Honvédség önkéntes tartalékos állományába tartozó személy;
- katasztrófavédelmi elnökhelyettese a hivatásos katasztrófavédelmi szerv területi szervének vezetője által kijelölt személy;
- a járási hivatalvezető helyettese, mint a járási helyi védelmi bizottság titkára;
- a hivatásos katasztrófavédelmi szerv kivételével a rendvédelmi szerveknek a helyi védelmi bizottság illetékességi területe szerinti vezetője (elsődlegesen a rendőrségi és a büntetés-végrehajtási szervekre értve, de ide sorolható a Nemzeti Adó- és Vámhivatal is);³
- a helyi védelmi bizottság illetékességi területén működő, a helyi védelmi bizottság feladatrendszerében érintett szakigazgatási szervek vezetői (Élelmszerlánc-biztonsági és Állategészségügyi Igazgatóság kerületi főállatorvosa, a Népegészségügyi Szakigazgatási Szerv kistérségi intézetének vezetője, a Vízügyi Igazgatóság Szakasztechnológusának vezetője);
- a fővárosi illetve megyei kormányhivatal képviselője.
- Különleges jogrend bevezetése esetén a katonai igazgatási szerv képviselője, akit a tagságon kívüli időszakban tanácskozási jog illet meg.

A helyi védelmi bizottság elnökét tehát a katasztrófavédelmi feladatok vonatkozásában egy katasztrófavédelmi elnökhelyettes segíti. A másik nagy kapcsolattartási

2 Honvédelmi törvény 27. § (4)

3 A hivatásos katasztrófavédelmi szerv a katasztrófavédelmi elnökhelyettes révén képviselve van.

terület a HVB és a katasztrófavédelem között a HVB katasztrófavédelmi munkacsoportja, hisz a munkacsoportban az adott járás tekintetében a felkészülési feladatok kapcsán érintett valamint azokkal együttműködő társszervek, szakigazgatási szervek, közműszolgáltatók megtalálhatóak.

A települési szintet vizsgálva látható, hogy Magyarország 3154 települése [3] helyett a települések katasztrófavédelmi besorolásáról valamint a katasztrófák elleni védekezés egyes szabályairól szóló 62/2011. (XII. 29.) BM rendelet módosításáról szóló 61/2012. (XII. 11.) BM rendelet 3176 település katasztrófavédelmi osztályba sorolását tartalmazza. Az eltérés oka, hogy a statisztikai adatokban Budapest, mint főváros egy településként szerepel, míg a hivatkozott BM-rendeletben a kerületek, mint külön önkormányzattal rendelkező, veszély-elhárítási tervezésre kötelezett települési jogállású közigazgatási szervezeti egységek külön kerültek nevesítésre.

Az I. és II. katasztrófa védelmi osztályba sorolt településeken a polgármester katasztrófák elleni védekezésre való felkészülési, védekezési, helyreállítási szakmai feladataiban, továbbá rendvédelmi és honvédelmi feladataiban közreműködő közbiztonsági referenst jelöl ki.⁴

1. táblázat

A települések aktuális katasztrófavédelmi osztályba sorolásának megoszlása

S.	Osztálybasorolások	Települések száma	Százalékos arány
1.	I. Katasztrófavédelmi osztályba sorolt	164	5%
2.	II. Katasztrófavédelmi osztályba sorolt	1332	42%
3.	III. Katasztrófavédelmi osztályba sorolt	1680	53%
Összesítve:		3176	100%

(Készítette: Nagy S.)

A táblázatból kitűnik, hogy az aktuális állapotok szerint a települések több mint felében nincs közbiztonsági referens kijelölve. Természetesen a valós helyzet árnyaltabb, mivel a gyakorlati tapasztalat azt mutatja, hogy III. osztályba sorolt településeken is kijelölnek referenst. A törvény ezt nem tiltja, ráadásul a közigazgatás átalakításával a közös önkormányzati hivatalokat működtető településeken, amennyiben valamelyikben van referens, az a többi településsel kapcsolatos feladatokat is végzi. A maradék III. osztályba sorolt településeken azonban legfeljebb védelmi ügyintézők találhatók, akik részére nincsenek képzési követelmények meghatározva, mint ahogy a polgármestereknek sem. Ilyen szempontból szerencsésebb lenne, ha a polgármestereket a katasztrófavédelmi, rendvédelmi és honvédelmi feladataikban minden településen legalább egy fő kiképzett közbiztonsági referens segítené, vagyis nem lenne a katasztrófavédelmi osztályba sorolásokhoz kötve a kijelölési kényszer, hanem általános normaként jelenne meg. Különösen annak tükrében fontos ez,

4 2011. évi CXXVIII. törvény a katasztrófavédelemről és a hozzá kapcsolódó egyes törvények módosításáról.

hogy a rendvédelmi és honvédelmi feladatok vonatkozásában nincs érdemi befo-lyással az adott település katasztrófavédelmi osztályba sorolása.

A prognózisokat a hivatásos katasztrófavédelmi szerv központi és területi szin-ten készíti. A prognózisok a központi szervtől kiindulva, a területi szerven keresztül érkeznek a helyi szervekhez, amelyek kapcsolódási pontjai a védelmi igazgatás helyi szerveivel a következők:

A katasztrófavédelmi elnökhelyettesen keresztül:

- járási helyi védelmi bizottság elnöke és titkára;
- járási helyi védelmi bizottság tagjai;
- járási HVB katasztrófavédelmi munkacsoport tagjai.

Katasztrófavédelmi megbízottakon keresztül a polgármesterek és a közbiztonsági referensek.

Az együttműködés szinterei:

- HVB rendes ülései;
- HVB soron kívüli ülései (rendszerint részleges állománnyal);
- KMCS éves felkészítési értekezlete;
- tájékoztatások;
- negyedéves és soron kívüli referens értekezletek.

Felkészülési feladatok csoportosítása a prognózisokban

A prognózisok eredendő célja a lakosság védelme (ahogy a hivatásos katasztrófavé-
delmi szerv rendeltetése is ugyanez), és ez által a közbiztonság erősítése. A prognózi-
sokban a feladatok csoportosítása a szakmai divízióknak megfelelően történik, a
katasztrófavédelem három nagy szakterülete szerint:

- polgári védelmi feladatok;
- iparbiztonsági feladatok;
- tűzoltósági feladatok.

A prognózisokban található felkészülési feladatok vonatkozásában fontos megjelení-
teni, hogy az adott negyedévek milyen időszaki hatásokra vonatkozóan készülnek el.

2. táblázat

A negyedéves prognózisok évszakok szerinti időjárési tényezői

Évszaki hatás	Prognózisok éves eloszlása			
	I. negyedév	II. negyedév	III. negyedév	IV. negyedév
Tavaszi	X	X		
Nyári		X	X	
Őszi			X	X
Téli	X			X

(Készítette: Nagy S.)

Veszélyforrások	Kockázatok csoportosítása		Évszakok			
	Objektív	Szubjektív	Tavaszi	Nyár	Ősz	Tél
TERMÉSZETI						
Hidrológiai						
Árvíz/Villámárvíz	X		X	X	X	
Belvíz	X		X		X	X
Aszály	X		X	X	X	
Földtani						
Földrengés	X		Időjárástól részint független, de egyes időjárási hatások (például rövid idő alatt lezúduló nagymennyiségű csapadék) generálhat egy partfalomlást vagy földcsuszamlást.			
Földcsuszamlás	X					
Beszakadás	X					
Talajsüllyedés	X					
Partfalomlás	X					
Rendkívüli időjárás						
Súlyos viharok	X		X	X	X	X
Szélsőséges hőmérséklet	X			X		X
CIVILIZÁCIÓS						
Telephelyekről nagy mennyiségben kiszabaduló robbanásveszélyes, gyúlékony anyagok		X	Időjárástól függetlenül is bekövetkehetnek, de egyes esetekben természeti tényezők változása miatt a környezeti állapotok megváltozása az okozat. Például téli időszakban a veszélyessé vált útszakaszokon bekövetkező balesetek, melyek veszélyes anyag környezetbe való kikerülésével járnak.			
Telephelyekről nagy mennyiségben kiszabaduló mérgező anyagok		X				
Nukleáris baleset		X				
Veszélyes anyagok szállítása		X				
Migráció		X				
Terrorfenyegetettség		X				
Biztonság- és védelempolitikai fenyegetés		X				
Erdő/avar-tűzek		X		X		
EGYÉB EREDETŰ						
Humán járvány		X	X	X	X	X
Állatjárvány		X	X	X	X	X
Levegőszennyezettség		X				X
KRITIKUS INFRASTRUKTÚRA						
Súlyos közlekedési balesetek (közút, vasút, vízi és légi közlekedés)		X	Időjárástól függetlenül is bekövetkehetnek, de egyes esetekben természeti tényezők változása miatt a környezeti állapotok megváltozása az okozat. (Például vihar miatti villamosenergia-ellátási zavarok.)			
Energiaszektor zavarai		X				
A közigazgatás és a lakosság ellátását közvetve biztosító infrastruktúrák sérülékenysége		X				
Kibertérben indított támadás		X				

Látható tehát, hogy a prognózis negyedéves bontása kettő fajta évszaki hatást von maga után. A 3. táblázatban megmutatom, hogy a számításba vehető veszélyforrások milyen kapcsolatban vannak az évszakokkal.

A táblázatban a természeti és civilizációs, az egyéb eredetű és a kritikus infrastruktúrával kapcsolatos lehetséges veszélyeket külön ábrázoltam. Fontos megjegyezni, hogy a kritikus infrastruktúrában bekövetkező bármilyen kockázatok végső soron civilizációs kockázatok is, de kapcsolatuk a természeti tényezőkkel is szoros. Egy szélvihar okozhat energia-ellátási zavarokat, egy árvíz lakott területeket zárhat el, ezáltal a lakosság ellátásában zavarok keletkezhetnek.

Objektívek azok a kockázatok, amelyek emberi beavatkozás – tevéleges vagy mulasztásos – nélkül is bekövetkezhetnek, míg szubjektívak azok a veszélyforrások, amelyeknél az emberi tényező kizárhatatlan. Ezen csoportosításnak leglényegesebb vetülete, hogy segíti a kockázatok kezelését, ugyanis egy szubjektív kockázat elsődlegesen hatósági módszerekkel jól megelőzhető, míg az objektív kockázatoknál azok emberre gyakorolt hatását lehet elsődlegesen hatósági módszerekkel csökkenteni. Az ellenőrzések tervezésénél is fontos szerepet kaphat ez a megkülönböztetés, hisz az emberi tényezőt teljes mértékben nem lehet kizárni az objektív kockázatoknál sem, a szubjektív kockázatoknál pedig az emberi tényező gyakorlatilag megkerülhetetlen. Példaképp említeném, hogy az ipari baleseteket vizsgálva az elsődleges okok 50%-ban emberi hibára, 24%-ban technikai meghibásodásra, 10%-ban irányítás nélküli kémiai reakciókra, és 16%-ban egyéb külső tényezőkre vezethetők vissza. [5] Egy belvízi veszélyre való felkészüléskor, habár objektív a kockázat, de az emberi tényező vonatkozásában például fontos a védművek ellenőrzése.

A táblázatot elemezve látható, hogy az abban felsorolt veszélyforrások nagyobb részben az időjárási hatásoktól függetlenül is bekövetkezhetnek, azonban egyes természeti tényezők befolyásolhatják azokat. Éppen ezért nem célszerű a prognózisokat az évszaki időrend szerint készíteni, a jelenlegi naptári időszakokra vonatkozó rendszer a hivatásos katasztrófavédelmi szerv munkaterv-rendszeréhez jobban illeszkedik.

A szakmai feladatcsoportosításhoz visszatérve, a prognóziskészítés elmúlt két teljes évét felölelő időszakát vizsgáltam meg. Alapvetően, kiindulási pontként a központi szerv prognózisait néztem meg először, de a központi szerv feladatmegosztásában nagyon sok feladatot a katasztrófavédelmi igazgatóságoknak adott le, így egy területi szerv prognózisai alapján készítettem el a 4. táblázatot. A táblázat készítésekor az abban elrendelt felkészülési feladat jellegét is vizsgáltam, így a jellege szerint csoportosítottam a szakmai területeknek megfelelően a prognózisban meghatározott feladatokat.

Az adatokat elemezve látható, hogy a prognóziskészítés első két évében az azokban negyedévre meghatározott feladatok közel 48%-a a polgári védelmi, 18%-a az iparbiztonsági, 34%-a pedig a tűzoltósági szakterülethez volt köthető. Ennek oka abban rejlik, hogy a lakosság védelméhez elengedhetetlenül szükséges – előző fejezetben leírt – védelmi igazgatási szervek ehhez a szakterülethez vannak bekötve.

**A prognózisban meghatározott felkészülési feladatok
szakmai csoportosítása területi és helyi szinten**

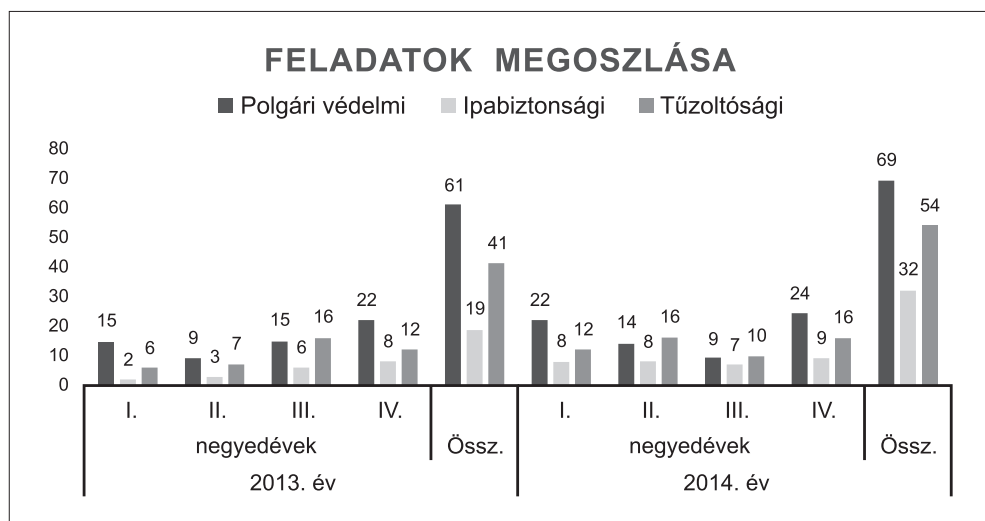
4. táblázat

DIVÍZIÓK	2013. év					2014. év				
	negyedévek				Össz.	negyedévek				Össz.
	I.	II.	III.	IV.		I.	II.	III.	IV.	
Polgári védelmi	15	9	15	22	61	22	14	9	24	69
Ipabiztonsági	2	3	6	8	19	8	8	7	9	32
Tűzoltósági	6	7	16	12	41	12	16	10	16	54
Összesen	23	19	37	42	121	42	38	26	49	155

(Készítette: Nagy S. Forrás: Csongrád MKI negyedéves prognózisok 2013–2014)

Diagramos kimutatás a 4. táblázathoz

5. táblázat

(Készítette: Nagy S.)

KÖVETKEZTETÉSEK

Az Európai Bizottság 2009. március 4-én az Európai Tanácsnak közleményt nyújtott be a természeti csapások és az ember okozta katasztrófák megelőzésére irányuló közösségi koncepcióról. A közlemény alapján megfogalmazott következtetések közül a 2011. április 7-én 8068/1/11 számon kiadott fogalmazta meg az elvárásokat a katasztrófakezeléssel kapcsolatos kockázatértékelés továbbfejlesztéséről az Európai Unióban. Ennek értelmében valamennyi tagállam - így hazánk is - megkezdte a nemzeti kockázatértékelés elveinek kidolgozását, a kockázatok azonosítását, elemzését, majd az elfogadott értékelést az Európai Bizottság részére 2011. év végén megküldte. [6]

A kockázatértékelés nemzeti rendszerének továbbfejlesztése, a kockázatértékelési eljárások további bővítése, a hivatásos katasztrófavédelmi szerv által negyedévente készített veszélyhelyzeti prognózisok fontos mérőszámok, a folyamat szervezésének tekintendők, fontos azonban megjegyezni, hogy a prognózisok feladatokat határoznak meg, amelyek a megelőzési, felkészülési időszakhoz köthetők. Ezen időszak egybeépül a katasztrófavédelmi feladatok csoportosítása szerinti következő időszakkal, az aktív védelmi tevékenység időszakával, amelyre való felkészülés általános okmányai a különböző tervek, melyeket a felkészülés időszakában készítenek el a hivatásos katasztrófavédelmi szervek.

Általánosan megállapítható tény, hogy bármilyen jellegű veszély kezelése alulról felfelé haladó irányban történik, hisz a lakossággal elsődlegesen a hivatásos katasztrófavédelmi szervezet helyi szervei vannak közvetlen kapcsolatban, míg a prognóziskészítés a rendvédelmi szerv irányítási vonalának megfelelően fentről lefelé halad. Éppen ezért fontos lenne, ha a helyi szerveket is bevonnák kirendeltségi szinten a prognóziskészítés folyamatába, de a helyi szerv által készített prognózisokban a feladatokon túl meghatároznák a nevesített veszélyeztető tényezőkre való reagáló tevékenységeket is. Vagyis a kockázatok csökkentésével, illetve a kockázatok kezelésével kapcsolatosan az aktív védelmi tevékenység időszakára vonatkozó eljárásrendekkel kiegészülnének a helyi szinten készített prognózisok, illetve minimálisan a kockázatok hatásainak elemzése is megtörténne az életre, az épített környezetre, a politikai, társadalmi és gazdasági szegmensekre nézve.

Ugyanilyen fontosságúnak tartanám a közbiztonsági referensi rendszer kiegészítését, a katasztrófavédelmi osztályba sorolástól függetlenül minden település vonatkozásában kötelezővé tenni a referens kijelölését, felkészítésük tematikájába pedig a katasztrófavédelmi ismereteken túl a rendvédelmi és honvédelmi igazgatással kapcsolatos, településeket érintő ismeretanyagot beleilleszteni.

IRODALOMJEGYZÉK

- [1] Nagy Sándor: A hazai lakosságvédelmi kockázatértékelés összehasonlítása a nyugati kockázatelemzési eljárásokkal. Bolyai Szemle, 2013/1. pp. 159–176.
- [2] 234/2011. (XI. 10.) Kormányrendelet a katasztrófavédelemről és a hozzá kapcsolódó egyes törvények módosításáról szóló 2011. évi CXXVIII. törvény végrehajtására.
- [3] Nagy Sándor – Hornyacsék Júlia: A környezetvédelmi kockázatok és a lakosságvédelem összefüggései. Bolyai Szemle, 2014/1. pp. 109–131.
- [4] Központi Statisztikai Hivatal: A települések kistérségenkénti listája. (Letöltve: 2014. október 1. 23.48.)
- [5] Kátai – Urbán L. – Révai R.: Possible Effects of Disasters Involving Dangerous Substances Harmful to the Environment. Human Life and Health. Bolyai Szemle pp: 151–158. (Letöltve: 2013. 12. 20.)
- [6] Muhoray Árpád: A katasztrófavédelem aktuális feladatai.
http://mhht.eu/hadtudomany/2012/2012_elektronikus/2012_e_Muhoray_Arpád.pdf
 (Letöltés ideje: 2014. október 1. 18.40)

20 éve alakult újjá az MTA Hadtudományi Bizottsága*

Az MTA Hadtudományi Bizottsága húsz esztendeje, 1994. szeptember 5-én alakult újjá. A 132 éves történelme során a huszadik század elején különböző akadályozó tényezők együttes hatása előidézte a Hadtudományi Bizottság működésének ideiglenes megszüntetését, majd más osztályba sorolva, átalakítását. Az MTA II. Bölcséleti, Társadalmi és Történeti Tudományok Osztálya Hadtörténeti Bizottságának működési köre már csak a hadtudomány klasszikus alapját képező hadtörténetre terjedt ki 1909-től, az MTA 1947. évi nagygyűlésének június 3-ai osztálygyűléséig, amely kimondta, hogy a Hadtörténeti Bizottság „feleslegessé vált”. Az közismert történeti tény, hogy a második világháború és következményei; a század harmincas éveinek közepétől a német, majd a negyvenes évek második felétől a szovjet hadtudomány tételeinek kisebb-nagyobb átvétele nyomta rá a bélyegét a hadtudomány szakterületére.

Ezért tűnhet paradoxonnak, hogy 1945 és 1994 között a hadtudomány egyes ágai mindig jelen voltak a Magyar Tudományos Akadémián. Igaz, hogy e fél évszázad különböző időszakában a hadtudomány mozgásterének, szervezeti kereteinek és formáinak erős korlátai voltak. Javult a helyzet az MTA Tudományos Minősítő Bizottságának Hadtudományi Szakbizottsága megalakulásával, amely 1962 és 1994 között a hadtudomány különböző ágaiban elért teljesítményei alapján 284 sikeresen védő pályázót nyilvánított a hadtudomány kandidátusává, ezen belül 38 szakembert, a hadtudomány doktorává.

Az 1980-as években az MTA felismerte, hogy a hadtudománynak helye van az Akadémián. Ezt jelezte, hogy 1983-ban a HM ajándékát, Kiss Károly honvéd ezredes, első katonaaadémikusunk portréját, az MTA elnöke vette át, amit azután elhelyeztek az elhunyt akadémikusok arcképcsarnokában. A hadtudósok egyre több akadémiai tudományos bizottság munkájában vettek részt, írásaik jelentek meg a Magyar Tudomány hasábjain, tudományos eredményeikkel egyre több elismerést szereztek

* Az MTA IX. Osztály Hadtudományi Bizottsága 2014. szeptember 25-ei ülésén emlékezett meg újjáalakulásának 20. évfordulójáról. E helyütt a jubileumi rendezvényen elhangzott előadás szövegének kiegészített változatát adjuk közre.

diszciplínájuknak. Pozitíven hatott az MTA és a HM 1986-os együttműködési megállapodása is. Ám visszahúzó hatást gyakorolt az a körülmény, hogy a hadsereg bajaira azonnali orvosságot várt a vezetés a még fél lábon álló, és a hadtudomány több fontos ágát nem is művelő tudósaitól.

A rendszerváltás történelmi fordulata után az ország biztonságát szavatoló új honvédelmi rendszer létrehozása és a Magyar Honvédség korszerűsítése nagy kihívást jelentett a hazai tudományosság, de elsősorban a hadtudomány művelői számára. A hatékony hadtudományi kutatásokhoz katonai szervezeti változásokra, új szervezeti formákra volt szükség.

A Magyar Tudományos Akadémián megtörtént a hadtudomány egyenjogúsítása és akadémiai bizottsági formájának kialakítása. Az Akadémia elnöksége 1991. február 26-i ülésén hozott határozatot a bizottsági rendszer megújításának tapasztalatairól, a bizottságok újszerű funkcióiról és működési feltételeiről. Ebben már szó volt arról, hogy „... a IX. Osztály egy alkalmi bizottság segítségével további bizottságok megalkulásának szükségességét vizsgálja”, így a Hadtudományi Bizottság újjáalakítását is. Ennek fontos állomásai voltak. A Magyar Hadtudományi Társaság megalakulása 1990-ben; az MTA II. Osztály Tudomány- és Technikatörténeti Komplex Bizottság Hadtudomány- és Haditechnikatörténeti Albizottságának és a Történettudományi Bizottság Hadtörténeti Munkacsoportjának létrejötte 1991-ben; az MTA TMB Hadtudomány Szakbizottsága által szervezett hadtudományi fokozatosok országos értekezlete 1992. május 28-án.

A Hadtudományi Bizottság újjáalakítására erős hatást gyakorolt az MTA Elnökségének 1993. június 23-án tartott ülése, amely elhatározta az akadémiai bizottsági rendszer működésére vonatkozó új koncepció kidolgozását, melyet figyelembe vettek az Akadémiáról szóló új törvény tudományos bizottságairól szóló cikkelyeinek összeállításánál. Ám, hogy a hadtudomány ismét elfoglalhassa megillető helyét az Akadémián és a diszciplínát befogadó IX. Osztály bizottsági rendszerében, a döntő lépést 3 hadtudományok doktora tette meg, akik 1994. augusztus 17-én rövid megbeszélés után, megfogalmazták a felhívó levelet.

Az aláírt *Felhívó levelet* a következő 16 szervezet és intézmény vezetőjének küldték el az alábbi sorrendben: 1. HM Stratégiai és Védelmi Kutató Intézet igazgatója, 2. Bolyai Katonai Műszaki Főiskola parancsnoka, 3. Kossuth Lajos Katonai Főiskola parancsnoka, 4. Rendőrtiszti Főiskola főigazgatója, 5. Szolnoki Repülőtiszti Főiskola parancsnoka, 6. Budapesti Közgazdaságtudományi Egyetem Védelemgazdasági tanszékvezetője, 7. Biztonságpolitikai és Honvédelmi Kutatások Központja igazgatója, 8. MK Információs Hivatal humánpolitikai osztályvezetője, 9. MH Katonai Felderítő Hivatal parancsnoka, 10. Katonai Biztonsági Hivatal igazgatója, 11. HM Oktatási és Tudományos Főosztály vezetője, 12. MH Térképészeti Intézet parancsnoka, 13. MH Haditechnikai Intézet parancsnoka, 14. Zrínyi Miklós Katonai Akadémia parancsnoka, 15. Magyar Külügyi Társaság főtitkára, 16. Magyar Hadtudományi Társaság elnök. Íme, a felhívó levél egyik – dr. Móricz Lajos nyugállományú ezredeshez, a Magyar Hadtudományi Társaság elnökéhez címzett – példányának szövege:

Dr. Móricz Lajos nyá. ezredes úrnak
a MHTT elnöke

Budapest

Tisztelt Elnök Úr!

Örömmel tájékoztatunk, hogy a Magyar Tudományos Akadémia vezetése és IX. (Jogi-, Közgazdasági-, Politikatudományi-, Szociológiatudományi) Osztálya fogékornynak mutatkozik arra, hogy az Akadémiai Törvény elfogadását követően a korábban megszüntetett Hadtudományi Bizottságot újraalakítsa.

Az új Akadémiai Törvény alapján az egyes osztályok tudományos bizottságainak összetétele delegációs elv alapján és választások útján alakul ki. A Hadtudományi Bizottság létrehozása érdekében azt ajánljuk, hogy 1994 szeptember 5-én 10.00-órakor a hadtudományi fokozatosokat foglalkoztató intézmények kijelölt képviselői a MTA Politikai Tudományok Intézetében, (VI. ker. Benczur utca 33 sz. alatti tanácsteremben) előkészítő ülést, megbeszélést tartsanak.

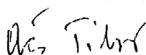
Célszerű lenne, ha az intézményt képviselő személy a *hadtudomány doktora*, esetleg *kandidátusa* tudományos fokozattal rendelkezne.

A Magyar Tudományos Akadémia elnökségének az az álláspontja, hogy ebben a bizottságban a szorosan vett hadtudományban (a fegyveres küzdelemmel összefüggő tárgykörből) tudományos fokozatot szerzett személyek tevékenykedjenek.

Előzetes egyeztetés alapján ezen az ülésen az Akadémia IX. Osztálya vezetésének képviselője is részt vesz.

Budapest, 1994. augusztus 17-én

Baráti üdvözléssel:

Ács Tibor

az MTA Tudomány- és
Technikatört. Biz. tagja

Deák Péter

az MTA Pol:tud. Biz.
tagja

Szabó József

a BME Habilitációs Biz.
tagja

A felhívás alapján az MTA Politikai Tudományok Intézetének tanácstermében 1994. szeptember 5-én délelőtt 10 órakor a 16 intézmény és szervezet képviselői, valamint néhány független hadtudományi fokozatos részvételével, dr. Metzger Gyula, az MTA IX. Osztály tudományos titkára elnökletével megtartotta ülését. Az osztálytitkár bevezetőjében röviden bemutatta a IX. Osztályt, tisztségviselőit, – az elnököt, Kulcsár Kálmán akademikust, az elnökhelyettest, Sipos Aladár akademikust – és működési rendjét. Szólt arról, hogy az osztály keretében 12 tudományos bizottság tevékenykedik és talán a 13. lesz a hadtudományi bizottság. Önálló hadtudományi bizottság még nincs, csak a TMB Hadtudományi Szakbizottsága működik. Október 26–27-én lesz MTA rendkívüli közgyűlés, melyen részt vesznek már a tudomány doktorainak közgyűlési képviselői, köztük a hadtudomány egyik képviselője. Jelezve az osztálynak az egyre jobban bokrosodó diszciplinánkkal kapcsolatos aggályait, ismertette bizottság megalakulási rendjét (előkészítő bizottság, alakuló ülés, alakulásról jegyzőkönyv, jelölőbizottság a 20–30 fős HB tagság javaslatára és választás 30 nap alatti lebonyolítására, addig megbízni a tevékenység intézésével háromtagú (Deák, Szabó, Ács) ügyvivői testületet.

Az ülésen felszólalók kifejtették az akadémiai hadtudományi bizottság újjáalakításának szükségességét, hisz a Magyar Tudományos Akadémiának létrehozásától működési körébe tartozott a hadtudomány. A jelen lévő szervek és intézmények tudományos fokozatos képviselői éljenek a mai ülés lehetőségével és nyilvánítsák ki a hadtudományi bizottság megalakulását, és a szervezés elvégzését. Az ülés mondja ki, hogy a hadtudomány az új törvény szellemében betagozódik a IX. Osztályba, és 13. bizottságaként, a diszciplinánk legmagasabb tudományos testületként újjáalakul a Hadtudományi Bizottság; a rendkívüli akadémia közgyűlés 200 nem akadémikus tagja közé kijelöléssel vagy választással kerüljön be egy hadtudományok doktora.

A vita alapján az 1994. szeptember 5-i ülés, az MTA és a IX. Osztály előzetes egyetértésével, kimondta és jegyzőkönyvbe foglalta az MTA IX. Gazdaság- és Jogtudományok Osztálya Hadtudományi Bizottságának újjáalakulását és megválasztotta a jelölő- és előkészítő bizottságot. A bizottság – elnöke Kőszegvári Tibor, tagjai Szabó Miklós, Szabó József, Kovács Károly – 1994. szeptember 11-edikére elvégezte munkáját és javaslatot készített a 30 fős hadtudományi bizottság tagjaira. A jelölőbizottság 1994. szeptember 12-én kiküldte felhívó levelét az akadémiai ügyrend szerinti szavazás postán való végrehajtására és a szavazólapot (melyen 18 hadtudomány doktora és 12 hadtudomány kandidátusa szerepelt), az MTA TMB Hadtudományi Szakbizottsága (HSZB) nyilvántartásában szereplő mintegy 260 hadtudományi fokozatosnak lakás vagy munkahelye címére. Kiemelve, hogy „... a szavazólapon szereplő nevek közül bármelyiket ki lehet húzni, de a mellette lévő üres helyre a kihúzott helyett javasolt személy nevét be kell írni. Érvényes az a szavazólap, amelyen legalább harminc név szerepel. Ha a nevek száma a harmincat meghaladja, akkor az első harminc nevet vesszük figyelembe. Kérjük, hogy a szavazólapot úgy adják postára, hogy az 1994. október 10-ig a Tudományos Minősítő Bizottság Hadtudományi Szakbizottságához, Budapest, Pf.: 15. Irányítószám. 1581. címre feltétlenül beérkezzen.”

A szavazatok megszámlálására 1994. október 10-én került sor, melynek során kiderült: 118 hadtudományi fokozatos küldte el voksát, amelyből 3 szavazólap érvénytelen volt, 115 érvényes. A demokratikusan lebonyolított választáson az MTA IX. Gazdaság- és Jogtudományok Osztálya 30 fős Hadtudományi Bizottságának tagja lett

(105-től 110 szavazattal) 18 hadtudomány doktora. Név szerint: Ács Tibor, Csatári Sándor, Deák Péter, Dombrády Loránd, Farkas József, Janza Károly, Kalló Péter, Kőszegvári Tibor, Móricz Lajos, Mórocz Lajos, Ósz Sándor, Pusztai János, Simon Sándor, Stefán Géza, Szabó János, Szabó József, Szabó Miklós, Ungvár Gyula. A 12 hadtudomány kandidátusa 99-től 107 szavazattal lett tag. Név szerint: Babos Albert, Cserjési Ferenc, Csűrös János, Fülöp Imre, Gyuricza Béla, Holló József, Kiss Lajos, Kovács Károly, Munk Sándor, Paskó József, Szenes Zoltán, Török László. Ezen kívül még 65 hadtudományi fokozatos kapott szavazatot (szám szerint 8 támogató szavazat volt, a legtöbb).

Az MTA IX. Gazdaság- és Jogtudományok Osztálya 1994. október 10-én megválasztott Hadtudományi Bizottság 30 tagjának még aznap értesítést küldtek el, hogy a választási „... eredmény alapján Ön a Bizottság tagja lett. A Bizottság első ülésére és a tisztségviselők megválasztására 1994. október 17-én 14.00-kor kerül sor a Zrínyi Miklós Katonai Akadémia I. épület földszinti tanácstermében. Megjelenésére feltétlenül számítunk.”

Az MTA IX. Gazdaság- és Jogtudományok Osztálya Hadtudományi Bizottsága 1994. október 17-én megtartotta első ülését (jelen volt 26 tagja és 5 meghívott), melyen megtárgyaltak öt napirendet:

1./ Szabó József, a jelölőbizottság nevében ismertette a bizottság megalakulásának körülményeit és fontosabb dátumait, a szavazás menetét és eredményeit.

2./ Metzger Gyula, az MTA IX. Osztály tudományos titkára tájékoztatta a Bizottságot – az Akadémiai Törvény és az MTA érvényben lévő Alapszabálya szerint – a tisztségviselők megválasztásának elveiről és – mint a hadtudomány legmagasabb tudományos fórumának – a HTB IX. Osztályba történő integrálódásáról és működési szabályairól.

3./ Tisztségviselők megválasztása. Az előkészítő bizottság javaslatot tett a HTB tisztségviselőire (elnökre, három elnökhelyettesre és titkára), amely ügyvezető elnöki testületként működik. Titkos szavazás eredményeként az akadémiai ciklusban az MTA IX. Gazdaság- és Jogtudományok Osztálya hadtudományi bizottságának elnöke: Szabó Miklós (26), a hadtudomány doktora, elnökhelyettesei: Mórocz Lajos (24), Kalló Péter (26), Stefán Géza (26), a hadtudomány doktorai, titkára. Ács Tibor (26), a hadtudomány doktora lett.

4./ Köszönet és megemlékezés. Szabó Miklós elnök megköszönte a bizalmat, aktív támogatást kért a munkához a bizottság tagjaitól, az MTA elnökségétől és a IX. Osztálytól. A titkár megemlékezett Mészáros Lázár alezredes és Korponay János főhadnagy MTA levelező tagokká választásának 150 évfordulójáról és az 1881–83-ban létrehozott első MTA Hadtudományi Bizottságról.

5./ Deák Péter nem akadémikus közgyűlési képviselő tájékoztatta a Bizottságot az MTA 1994. október 26–26-i rendkívüli közgyűlésének előkészületeiről.

A Hadtudományi Bizottság képviseletet kapott az Akadémia életében kiemelkedő szerepet játszó közgyűlésében is azáltal, hogy a 200 nem akadémikus tag közé Deák Pétert, a hadtudomány doktorát is beválasztották. Az egyszeri alkalomra választott képviselők között ő képviselte a hadtudományt az 1994. október 26–27-ei közgyűlésen, amely elfogadta az MTA új alapszabályát. Ezek után került sor az 1995. januári közgyűlésre, amelyen hároméves mandátummal 200 képviselőt választottak meg (köztük a hadtudomány egy képviselőjét, Szabó Miklóst).

A Magyar Tudományos Akadémiáról szóló 1994. évi XL. Törvény értelmében 1994 júliusától 1995 januárjáig a 284 hadtudományi minősítéssel rendelkezők közül 163 fokozatos (57,4%) nyilatkozott úgy, hogy tagja kíván lenni az MTA köztestületének. A 163 minősítettből 141 (86,5%) a Hadtudományi Bizottság és 22 (13,5%) pedig tizenhárom másik akadémiai bizottság köztestületi tagja lett.

Közel fél évszázad eltelte után valósult meg ismét az, amit Tanárky Sándor *A hadtudományoknak az álladalmak, s különösen magyar hazánk fenntartására életbe ható fontosságáról* című, 1838. november 19-i hadtudományi rendes tagi székfoglalójában e szavakkal kért: „Tekintetes Tudós Társaság! Fogadd be kebeledbe az eddig nálunk hontalan tudományokat, ápoldd őket azon gyöngédséggel, mellyel a tudományok más ágait ápolni szoktad.”

A jogelőd első bizottsághoz képest, azonban jelentős eltérések, egészen más történelmi körülmények, feltételek, előírások, szabályok között munkálkodik ma, az 1994. augusztus 17-ei felhívásra, 1994. szeptember 5-én újjáalakult és október 17-én először megválasztott MTA IX. Gazdaság- és Jogtudományok Osztálya Hadtudományi Bizottsága és mintegy 300 fős köztestületi tagsága. A hazai hadtudósok egyetemesen gondolkodó, publikáló kutatók, egyik legfontosabb feladatuknak tekintik a magyar anyanyelvű hadtudomány életben tartását honvédelmünk múltja, jelene és jövője kutatása érdekében. Az MTA az akadémiai struktúrában ismét megteremtette a diszciplína művelésének szervezeti formáját és feltételeit, valamint meghatározta bizottsági és köztestületi működési feladatkörét. Az 1994. november 24-ei tudományos konferencián, a Honvédelmi Minisztérium is elismerte hivatalosan a hadtudomány autonómiáját és a Magyar Tudományos Akadémiához való tartozását.

A Magyar Tudományos Akadémia IX. Gazdaság- és Jogtudományok Osztálya Hadtudományi Bizottsága tanácsadói, kutatóműhelyi és érdekvédelmi szerepkörének munkálkodása közben nem kis problémákkal és gondokkal is meg kellett küzdenie. Az elmúlt években átalakult az ország védelmének szervezete és a Magyar Honvédség is. Megszűnések, átalakulások és újabbak szerveződése következett be, vagy fog még bekövetkezni a katonai oktatási és tudományos intézményi szervezetekben is. Ezt az országépítési és -védelmi folyamatot segítheti elő az MTA IX. Osztálya Hadtudományi Bizottsága és köztestületi tagsága, diszciplínánk valamennyi kutatója, ha figyelembe véve a nemzetközi és hazai kutatási eredményeket, kellő objektivitással és realitással, presztízsét növelve művelik a különböző okok miatt a hazai közvélemény egy részében nem a legszimpatikusabb és vitatott, nagy történelmi múltú klasszikus tudományt, a hadtudományt.

Ács Tibor

FŐBB FORRÁSOK

Az MTA Elnökség 26. számú határozata. 1994. október 24-i ülés. Akadémiai Értesítő, 1994. november 18. (11.) szám. 117–118. o.

A hadtudomány doktorai, kandidátusai. MTA Doktori Tanács Hadtudományi Szakbizottsága. Budapest, 1995. 39 o.

Emlékeztető a Gazdaság- és Jogtudományok Osztálya 1994. június 27-i üléséről, MTA Gazdaság- és Jogtudományok Osztálya. 100. 859/94. sz. írat.

Emlékeztető a Magyar Tudományos Akadémia IX. Osztálya Hadtudományi Bizottságának 1994. október 17-i üléséről.

Geoinformációs tudásmenedzsment

A Nemzeti Közszolgálati Egyetem Hadtudományi és Honvédtisztképző Kar Művelési Támogató Tanszéke és a Magyar Hadtudományi Társaság Geoinformációs Szakosztálya 2014. június 20-án sikeres konferenciát rendezett meg *Geoinformációs tudásmenedzsment* címmel.¹ Úgy vélem, hogy a konferencia címével is ki akarta fejezni a változást, amely a tudás átadói és leendő alkalmazói között egyre inkább tetten érhető az utóbbi évtizedben. Az információs technológiák (IT) gyakorlatilag „kattintás-közelségbe” hozták a legbonyolultabb alkalmazásokat is.

* * *

Ha azt halljuk egy kerékpáros sportközvetítés során a kommentátortól, hogy a GPS nem mindig pontosan adja meg a megtett kilométereket, élhetünk a gyanúperrel, hogy a riporter nincs tisztában a három betű igazi értelmével. Nyilván nem is fontos, hogy ismerje, neki másfajta ismereteket kell közvetítenie. Mégis, felmerül a gondolat, hogy bonyolult világunkban a tudásszintek lépcsőit hogyan lehet definiálni, kiindulva az úgynevezett általános műveltség ismeretszintjétől.

Nagyon sokszor halljuk, hogy a felsőoktatásban sem szükséges mélyebb elméleti ismereteket szerezni, mert az IT-alkalmazásokkal ezeket a fáradságos lépcsőfokokat nyugodtan át lehet ugrani. A *tudásmenedzsment* fogalmilag pontosan ezeket a lépcsőfokokat próbálja meghatározni amikor a MIT, a HOGYAN és MENNYIT, illetve a KINEK kérdéseit veti fel. A fogalom kifejtésének egyre nagyobb irodalma is van.

* * *

Számomra a konferencia azt bizonyította, hogy az elméleti alapokra épített elemző gondolkodás, a tudományos igényesség és a gyakorlati alkalmazások együttese képezi azt a menedzsmentet, amellyel egy szakterületet művelni kell és érdemes, ugyanakkor az *egyetem* oktatási portfóliójában nagyobb súlyt kellene kapnia.

A konferenciaszervezők munkájának értékét mutatta, hogy a szakmai-tudományos rendezvényt prof. dr. Kovács László ezredes, a Hadtudományi és Honvédtisztképző Kar

1 A rendezvény az ÁROP 2.2.21-2013-2013-0001 számú *Tudásalapú közszolgálati előmenetel támogatása* című projekt keretében valósult meg.
(Lásd: <http://hhk.uni-nke.hu/hirek/2014/06/26/geoinformacios-tudasmenedzsment-konferencia>)

tudományos és nemzetközi dékánhelyettese, valamint Tóth László ezredes, az MH Geoinformációs Szolgálat szolgálatfőnöke nyitotta meg.

Mint a tanszék korábbi – ma már nyugdíjas – oktatója, egyben az MHTT Geoinformációs szakosztály tagja nagy örömmel vettem részt konferencián, amely a három szekció kínálatával később az előadások közötti választást alaposan megnehezítette. A plenáris előadások két előadójának személye is reprezentálta számomra azt a jó kapcsolatot, amely a tanszék és a polgári szakma képviselői között továbbra is változatlanul fennáll.

Oláh Attila az ESRI Magyarország Kft. ügyvezető igazgatója egy igen érdekes témát hozott. Előadásának címe: *Civil felderítés, vagy ipari kémkedés? Avagy tanulhatunk-e az üzleti szférától?* Oláh Attila szerint a helyzetalapú elemzések új utat mutatnak az üzleti életben is. A web pásztázása során azonosítani lehet a környező helyi vállalkozásokat, és térinformatikai szempontból olyan releváns, geokódolt információkat lehet gyűjteni, amelyek további üzleti célú elemzések forrását képezik és – nem mellékesen – a profitra is jótékonyan hatnak.

Az ESRI Magyarország Kft. ügyvezető igazgatója előadása végén értékes felajánlást tett a hazai felsőoktatási intézmények számára. Elsőként a hazai felsőoktatási intézmények közül Nemzeti Közzolgálati Egyetem hallgatói és oktatói számára – már 2014 szeptemberétől – biztosítanak egynapos képzési lehetőséget arra, hogy az ArcGIS térinformatikai platform alapjait valós alkalmazási környezetben ismerhesék meg az ESRI magyarországi képviselőjén szervezett felkészítéssel.

Dr. Zboray Zoltán, a FÖMI Távérzékelési és Kozmikus Geodéziai Igazgatóság igazgatója új távérzékelési technológiákról beszélt, amelyek egyre inkább a térinformatikai adatok hiteles forrásának tekinthetők. Ezek között sorolta a jelenleg az egyik legjobbnak tekinthető, félméteres terepi felbontású WorldView–2 képeket is. A nagy állami projektek mellett ezért van jelentősége a gyors képi információt adó felvételezéseknek mind a katasztrófavédelem, mind a katonai felderítés vonatkozásában.

* * *

A plenáris előadásokat három szekció követte, amelyek előadásai közül csak néhányra van mód – a személyes élmény kapcsán – reflektálni. (A szervezők szándéka szerint a konferencia előadásai gyűjteményes formában még a 2014. év végéig hozzáférhetők lesznek.)

Katonaföldrajz szekció

A szekció előadásai döntően a XX–XXI. század válságövezeteivel foglalkoztak. Az előadók a politikai, gazdasági és a – napjainkban egyre nagyobb szerepet játszó – ideológiai konfliktusokat katonaföldrajzi elemzésekkel árnyalták. Az, hogy a NATO békekeremtési, illetve béke-kikényszerítési feladatainak végrehajtása is egyre problematikusabbak, valamint, hogy a konfliktusok kezelése során újabb és újabb válságok alakulnak ki, azt Takács Attila ezredes *A Líbia elleni NATO Operation Unified Protector művelet tapasztalatai* című előadása is illusztrálta.

A szekcióban doktorandusz-hallgatók előadásai bizonyították számomra, hogy a történelem, politikatörténet, továbbá a katonaföldrajz és annak térinformatikai

szemléletű megközelítése az ismereteket – egymásra épülő, egymást kiegészítő rétegeket alkotva – mennyire komplex elemzésre ad lehetőséget. Itt érdemes megemlíteni Tóth Lászlónak, az NKE doktoranduszának *Fragmentációs folyamatok Szíriában az ókortól napjainkig* című előadását.² Tóth László Szíria mai tragédiáját nemcsak történelmi távlatokba helyezte, hanem a bemutatott digitális térképekkel folyamatában is láttatta azokat a változásokat, amelyekkel még szemléletesebbé tette előadását.

Hasonlóan forró témával foglalkozott előadásában Gerencsér Árpád, az NKE doktorandusza is, aki *A Kaukázusi Emirátus* címmel a nemzetközi (gyakorlatilag ellenőrizetlen) feketekezeskedelem, valamint a szervezett bűnözés és az ehhez kapcsolódó terrorizmus mai történéseit és viszonyait mutatta be. Magyarország valódi jogállami státuszához és az államigazgatás egyre átláthatóbb működéséhez szokott hallgatóság jogos aggodalommal hallgatta a földrajzilag viszonylagos közelségben lévő térségről szóló tényeket és adatokat az óriási korrupcióról, a politikai instabilitás miatt szabadon tevékenykedő szervezett bűnözői csoportok tevékenységéről.

A XXI. század egy újabb – és a békés polgárok által nem várt és nem kívánt – konfliktusról szólt Noszko János alezredes *A nemlineáris háború – Ukrajna* című előadása, aki a fejlett világban zajló politikai szembenállás sajátos és újszerű formájával foglalkozott. Nevezetesen azzal, hogy a gazdasági összefonódás által kialakult kölcsönös függések bonyolult viszonyait hogyan lehet politikai tőkévé változtatni. Az előadó szerint nem szükséges még az úgynevezett gázcsapot sem elzárni, ahhoz, hogy a nagyhatalmi politika folytatója (jelen esetben Oroszország) újra kiterjessze befolyását a korábbi Szovjetunió által birtokolt területekre és országokra, mégpedig a kölcsönös gazdasági függés kényszereit kihasználva. Oroszország tudatában van annak, hogy a nyugati gazdasági szereplőinek fontos az együttműködés fenntartása a globális pénzügyi rendszerbe integrált posztszovjet térség gazdaságával.

Térképészeti és térinformatikai szekció

(Ebben a szekcióban is két előadást sikerült meghallgatnom.) A térképészet és a térinformatika tudományterületek multidiszciplináris jellege közismert. Ebből a szempontból volt nagyon érdekes dr. Török Zsolt Győző³ történeti kutatásait bemutató előadás, a haditérképészet kezdeteiről. Az előadó elmondta, hogy ha a régi korok térképeit modern módszerekkel vizsgálják, az sok mindent elárul elődeink életéről is. Mai szemmel is is tiszteletre és csodálatra méltó eredmény volt az, hogy Magyarországon a XVI. század közepére kialakított végvári vonal 150 éven át akadályozta meg az oszmán birodalom további terjeszkedését. Az előadó beszélt azokról az új – számítógépes elemzésekkel végzett – vizsgálatokról, és kísérletekről, amelynek keretében a Google Maps adatait helyezik rá a több száz éves régi, digitalizált térképekre.

2 Megjegyzendő, hogy az NKE Stratégiai Védelmi Kutatóközpontban is folyamatos elemzésekkel követik a válságövezetekben folyó történéseket, így a szíriai tragédiát is. (I. Csiki Tamás és Gazdik Gyula kutatásai. [http://nit.uni-nke.hu/downloads/Elemzesek/2012/SVKK_Elemzesek_2012_17.pdf])

3 Az ELTE Informatikai Kar egyetemi docense.

Utóbbiak egymásra illesztésével pedig arra következtethetnek a kutatók, hogy vajon felhasználták-e egymás munkáit elődeink egy-egy új atlasz megalkotásakor.

Dr. Für Gáspár alezredes a katonai kiképzésben, napi gyakorlatban oly fontos tereptani ismeretekkel foglalkozott *A katonai tereptan fogalomrendszerének hazai fejlődése napjainkig* című előadásában. A tereptan, mint a valóság 1:1-ben történő értelmezése, értékelése, majd annak digitális térképeken történő elemzése a geoinformatikai tudás előszobája. A fogalomrendszer korszerűsítése ezért fontos feladat hangsúlyozta az előadó.

* * *

Végezetül és összefoglalva a szerzett tapasztalatokat, a konferenciákat az előadók személyes megszólalásai, véleménye teszik számomra értékké. Pályafutásom során – gondolva itt a tudásmenedzsment témájára is – sokszor láttam, hogy szakmai jártasság, szakértői tudás, kreativitás és értékes munkakapcsolatok mennyire semmivé válnak, ha mindezek birtokosa, a dolgozó elhagyja az intézményt. Ezért kimondható, hogy hatványozottan fontos a tudás rögzítése, kodifikálása, elérhetővé tétele és megosztása, végeredményben a szellemi tőke jobb hasznosítása és védelme.

Szabóné Szalánczi Erika

SECURITY POLICY

Zoltán Szenes: *New wine in old bottle. The NATO Summit in Wales*

NATO had a crucial Summit at a crucial time in Wales. To the East, Russia is attacking Ukraine, annexed Crimea, bloody civil war is ongoing in Eastern Ukraine. To the Southeast, we see the rise of extreme Islamic terrorist organization, the so-called Islamic State. To the South, we see violence, insecurity and instability. The decisions taken by the Summit Meeting at Newport are to strengthen the defence of the allies particularly those who feel threats from the potential aggression. The members pledged to counter the new threats and develop the transatlantic bond. NATO has moved towards the nucleus of the new Cold War, changing her character from being operational to being prepared to the new threats, increasing the level of readiness. The measures agreed at the Wales are considerable. But the question remained for the future: will NATO members commit themselves to deal with both the new traditional military threats and the new security risks and threats, and will they provide the necessary resources to meet these new challenges.

József Kis-Benedek: *The new tendencies of the Islamic Caliphate and the global jihad*

The Islamic State as a terrorist organization threatening the global security appeared in Iraq and Syria. The essay analysis the history and the relations of the IS and al Qaida, with especial regard to the peculiarities of the establishment and realities of an Islamic Caliphate. It presents the strategic aims of the global jihad, its period and organizations. The author analyses the risks of the threats of the Islamic State and the problems of coalition bringing together against it.

János Tomolya: *Israel's recent war in Gaza Part I. Military and political situation before the war, goals of belligerents*

The new round of the Israeli-Palestine series of conflicts and war, resulting again just a ceasefire, after 50 days of fighting, ended on 26 of August 2015. This war was triggered by Hamas kidnapping and murder in West Bank of three Israeli students followed by a huge rockets campaign targeting Israeli important populated areas, including the capital as well. Hamas has learned a lot from previous military defeats, has changed its tactics and in this case they applied a better form of asymmetric warfare, well fit to Gaza's urbanized environment. By using tunnels for hidden maneuvers of terrorist groups, mines, booby traps, living shields, suicide bombers and snipers the terrorists have inflicted record casualties on Israeli troops waging an offensive in the Gaza Strip. IDF, taking advantage of its absolute air superiority, much better fire power, military skills and existing decisive superiority in the high-tech weaponry, launched the Operation Protective Edge in order to eliminate the threat of terrorist tunnels. The Palestinian rocket campaign on Israel has appeared largely marginal and ineffective, as the caused damages and casualties were almost zero. Even if the Hamas' terrorist forces and its allied terrorist groups were better trained and equipped, they were unable to avoid being defeated by of Israeli elite forces. The first volume of the author's current

two-part work is dealing with the military and political situation preceding the war and the goals of belligerents. Meanwhile, the second one is focusing on the dynamics of war and the performance of fighting parties.

Petra Kiss: *NATO's theater nuclear weapons and their impact on Europe's security*

The issue of Theater Nuclear Weapons (ballistic and cruise missiles with ranges between 500–5500 kilometers) located in Europe has always been the subject of intensive discussions starting with their first deployments including today's issue of gravity bombs in certain European countries. On one hand these theater nuclear weapons has been supposed to symbolize the transatlantic bond and the American commitment towards the European allies, however, even in the cold war years in the (nuclear) arms race it was known, that they represent an enormous risk for the euroatlantic security by possibly leading to a major nuclear exchange. The United States and the Soviet Union finally began to talk about disarmament in the 1980s and as a result they signed the INF Treaty in 1987.

MILITARY OPERATIONS

János Besenyő: Hungarian military activities of the United Nations peacekeeping operations in Angola

Hungary was trying to distance itself from the Soviet Union's sphere of interest even in the period that preceded the regime change, and sought opportunities to loosen the tight bonds of earlier dependence. One such opportunity was participation in the various peace support operations the UN was organizing. Primarily experts of the Hungarian Army and the Police participated in these. This essay presents the first Hungarian undertaking in Africa (Angola), which laid the foundation for Hungary's participation in further peace operations.

HUMAN RESOURCES MANAGEMENT

János Krizbai: Challenges of a quarter of a century from the perspective of the voluntary forces

The study analyzes the challenges with international outlook, which in modern societies define the functional environment of the armies. It primarily examine changes from the human resources point of view, which also characterized the Hungarian Army in the past quarter century.

MILITARY TECHNOLOGY

Sándor Munk: *Actual issues of communication and information terminology in Hungarian Defense Forces I. Basics and environment of the terminology*

HDF currently has no valid Hungarian communication and information terminology that would support the development of professional documents, regulations and facilitate their proper interpretation. This article presents the basics of and categorizes the factors determining this terminology.

POLICING AND PROTECTION AGAINST DISASTER

Zsófia Bende – Árpád Muhoray: *Environmental migration as a complex challenge*

The modern world and researchers both have expansive knowledge in the motivation and circumstances of refugees. Not only are they motivated by political and economic reasons but also there are a lot of refugees forced by environmental reasons to leave their homes. The increasing number of environmental refugees shows that modern society and the natural self-containing system of Planet Earth are not concordant. Conclusively suggesting that, worldwide thinking and action is needed in terms of migration and its impact upon the environment. What are the most significant reasons? Which of these can be prevented? What international efforts have been made to prevent or moderate this issue?

Lajos Kátai-Urbán: *Establishment and development of education and training*

As a result of the appearance of New Disaster Management Regulations in the year of 2012, a unified Industrial Safety Authoritative and Supervision System was set fully operational on national, regional and local levels. The aim of this article is to introduce and analyze the foreign and domestic facilities of industrial safety's education and training. The second part of the series of articles will deal with the industrial safety's training needs and requirements of operators and public authorities.

Sándor Nagy: *The connection of the emergency forecasts and the defense administration in local level*

On 01 January 2012, the package of the new disaster management law came into effect, which fundamentally rewrote the population protection process. The new procedures set the population protection's hazards risk assessment, and also the prevention, keeping in mind the examination of quarterly emergency forecasts based on each other and their fulfillment. The aim of this study is to highlight the different kind of tasks presented for the local level from the emergency forecasts realized on a territorial level of disaster management and show the way as the conscious preparation is integrated against the hazards identified in the forecasts on the local level of defense administration (district defense committee, mayor).

MINDENKI HADTUDOMÁNYA

című rendezvényt sorozat 2015. évi tavaszi programja

A Magyar Hadtudományi Társaság folytatja szabadegyetemjellegű előadás-sorozatát. A rendezvények minden hónap második csütörtökjén 17 órakor kezdődnek a Budapest Helyőrség Dandár Honvéd Kulturális Központjának (Budapest XIV., Stefánia út 34.) Gobelin termében.

A TERVEZETT ELŐADÁSOK:

Január 8.

Solymos András ny. alezredes, PhD

Az I. világháború haditengerészeti hadviselése

Február 12.

Meglécz Miklós ny. mk. ezredes, CSc

A vegyifegyverek leszerelésének kérdése

Március 12.

Dr. Kis-Benedek József ny. ezredes, PhD

Az al-Kaida és a globális dzsihád új tendenciái

Április 9.

Síposné prof. dr. Kecskeméthy Klára ezredes, CSc

A NATO átalakuló partnerkapcsolatai

Május 14.

Dr. Hegedűs Henrik ny. alezredes, PhD

Az MH humánerőforrás-gazdálkodása a rendszerváltástól napjainkig

Az elnökség köszönetét fejezi ki mindazoknak, akik adójuk 1%-ának felajánlásával 2014-ban támogatták a Magyar Hadtudományi Társaságot, hozzájárultak sikeres tevékenységéhez.

Kérjük, hogy adója 1%-át 2015-ben is ajánlja fel
a Magyar Hadtudományi Társaságnak.

Adószámunk 19655866-1-42,
bankszámla-számunk 10200854-32570715-00000000